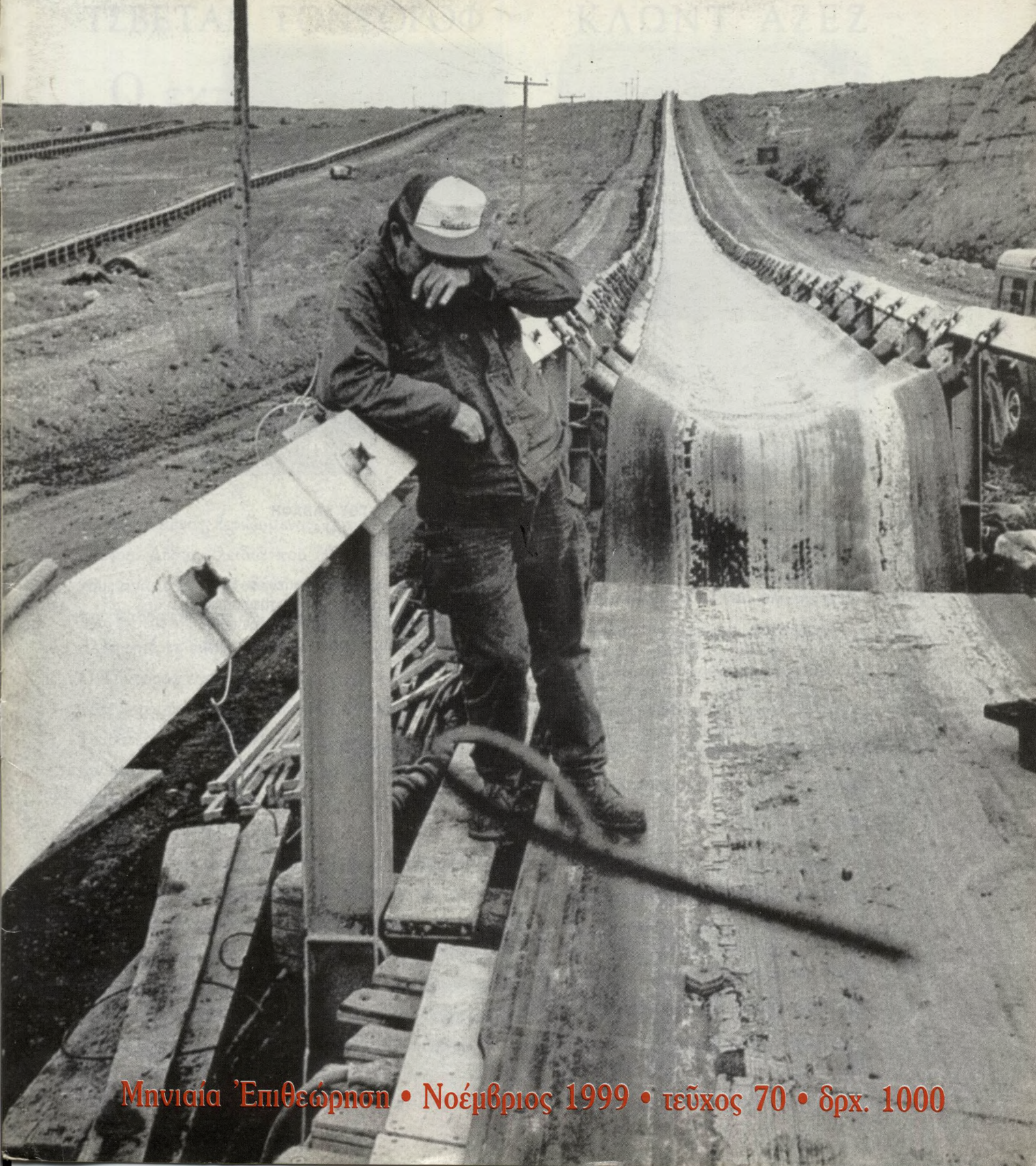

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Νοέμβριος 1999 • τεύχος 70 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Νοέμβριος 1999
τεύχος 70 • δρχ. 1000

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 10.000 δρχ.
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 5.000 δρχ.
Φοιτητική (12 τεύχη): 7.500 δρχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 15.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 12.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 15.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποχ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48

ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
τηλ. & fax: 6470079
Έκτύπωση: Αφοί Χρυσόχοϋ
Στυμφαλίας 8,
Περιστερί, τηλ. 5719937

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Δημήτρης Κυρτάτας, Έτος 2000 ή Γιατί στόν Πολίτη κοιμόμαστε ήσυχοι.....	5
Λουκία Ρίτσαρντς, Σήμερα: «Η δίκη του πλανητάρχη»	7
Λουκία Ρίτσαρντς, Χάπενινγκ απογύμνωσης	8
Έλσα Λιαροπούλου, Άπαντήσεις χωρίς έρωτήσεις.....	9
Στρατής Μπουρνάζος, Μέ τον δέοντα σεβασμό.....	12

Σία Άναγνωστοπούλου, Η έλληνοτουρκική φιλία:

Πολιτική διεθνισμού ή πολιτική παγκοσμιοποιημένου νεοδιεθνισμού;.....	14
Λάζαρος Άπέκης, Τό Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Γ΄ ΚΠΣ).....	18
Βασίλης Ζουναλής, Τό χρυσό μετάλλιο τής έλληνικής οικονομίας.....	26
Γιώργος Μαργαρίτης, Ο Έμφύλιος: οικονομία και πολιτική.....	29
Κώστας Βεργόπουλος, Η παγκοσμιοποίηση και ό Νίκος Πουλαντζάς.....	35
Άριστείδης Μπαλτάς, Άσύμβατα πλαίσια, συμβατικές ευγένειες και πολιτική.....	42
Γιώργος Φουρτούνης, Περί χριστιανισμού και κομμουνισμού.....	48

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Σπύρος Μοσχονάς, Σύγχρονες μυθολογίες για τή γλώσσα.....	57
Άίλια Χαμπίμπη, Μικρό σχόλιο πάνω σέ έναν διάλογο.....	62

Η φωτογραφία του έξωφύλλου από τό λεύκωμα του Νίκου
Οικονομόπουλου Λιγνιτωρῶχοι.

Η νέα διεύθυνση του περιοδικού είναι: Ζωναρά 10, τ.τ. 114 72
(προέκταση τής οδού Ζωοδόχου Πηγῆς, κοντά στή λεωφόρο
Άλεξάνδρας). Τηλέφωνο 6470.079. Ο Τραπεζικός λογαριασμός:
Άγγελος Έλεφάντης, Έθνική Τράπεζα, ύποχ. 132, αριθ. λογ.
401740-48. Σ' αυτό τον λογαριασμό ή μέ ταχυδρομική έπιτα-
γή μπορείτε νά ανανεώνετε τή συνδρομή σας. Επί τῆ ευκαιρία:
πάνω από 200 συνδρομητές, πού ή συνδρομή τους έχει λήξει,
καλό, έπείγον και άναγκαίο θά είναι τώρα νά μάς θυμηθοῦν.

Ἔτος 2000 ἢ Γιατί στὸν Πολίτη κοιμόμαστε ἤσυχοι

Οἱ φίλοι καὶ συνεργάτες τοῦ Πολίτη ἔχουμε σοβαροὺς λόγους νὰ κοιμόμαστε ἤσυχοι περιμένοντας τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους. Ὁ Πολίτης γνώρισε μιὰ μεγάλη καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς σεισμούς ἤδη μέσα στὸ 1999. Τὸ ἱστορικό κτίριο πού τὸν στέγασε ἀπὸ τὴν ἴδρυσή του ἔγινε ἐχθρικό καὶ ἀκατοίκητο. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἀπειλήθηκαν καὶ οἱ ὑλικές ζημιές ἦταν σοβαρές. Ὅποιος χάσει τὸ σπίτι του καὶ βρεθεῖ στὸ δρόμο, ἀκόμα κι ἂν ἐξασφαλίσει μιὰ προσωρινή φιλόξενη στέγη, αἰσθάνεται ὅτι πῆρε τὸ μερίδιό του ἀπὸ τὴν προσδοκώμενη συμφορὰ. Προσβλέπει στὸ μέλλον περιμένοντας κάτι καλύτερο, ὄχι κάτι χειρότερο. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, οἱ φίλοι καὶ συνεργάτες τοῦ περιοδικοῦ ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ ἀνησυχοῦν, ἀλλὰ ὀφείλουν νὰ αἰσθάνονται καὶ κάπως τυχεροί.

Ἡ συντέλεια, σύμφωνα μέ τίς βιβλικές περιγραφές, ἀναμένεται ξαφνικά, κάπως σάν σεισμός ἢ κάπως σάν κατακλυσμός. Ὅσοι τὴ ζήσουν, σύμφωνα μέ τὴν προφητεία, θὰ τρέξουν στὰ βουνά. Ὅποιος βρεθεῖ στὸν ὄροφο θὰ φύγει χωρὶς νὰ κατεβεῖ νὰ μαζέψει τὰ πράγματά του. Καὶ ὅποιος βρεθεῖ στὴ δουλειά, θὰ τρέξει χωρὶς νὰ γυρίσει πίσω νὰ πάρει τὰ ρούχα του. Τὴ μεγαλύτερη δυστυχία θὰ τὴ νιώσουν οἱ γυναῖκες πού τὴ στιγμή ἐκεῖνη εἶναι ἐγκυες καὶ οἱ γυναῖκες πού θηλάζουν. Ὁ Ἰησοῦς συμβούλευε τοὺς μαθητές του νὰ προσεύχονται, ὥστε ἢ συμφορὰ αὐτὴ νὰ μὴν τοὺς βρεῖ χειμῶνα ἢ μέρα Σάββατο. Οἱ δικοὶ μας σεισμοί, εὐτυχῶς δὲν ἔγιναν οὔτε χειμῶνα οὔτε Σάββατο. (Οἱ κατακλυσμοὶ μᾶς ἔχουν γίνε σχεδὸν ρουτίνα: ἀναστατώνουν τὴ ζωὴ μας γιὰ μιὰ μέρα ἢ δύο τό πολύ. Τὸ μόνο ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζουν εἶναι ἢ συχνὴ τους ἐπανάληψη.) Γι' αὐτὸ καὶ μέσα στὴ θλίψη ἐνυπάρχει ἕνα αἶσθημα ἀνακούφισης. Ἡ κατάσταση θὰ μπορούσε νὰ εἶναι χειρότερη. Στὴν Τουρκία οἱ καταστροφές ἦταν ἀπείρως βιβλικότερες. Καὶ στὴν ἐπανάληψή τους συνέβησαν χειμῶνα.

Ἐπάρχει ὡστόσο καὶ ἕνας ἄλλος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀφήσει παγερά ἀδιάφορους. Ἡ σαγήνη τοῦ ἀριθμοῦ 2000 καὶ ἡ συνήθης διασύνθη τῶν δημοσιογράφων μᾶς κάνουν νὰ ξεχνᾶμε αὐτὸ πού ὅλοι γνωρίζουμε. Ἡ νέα χιλιετία δὲν ἀρχίζει τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 2000 ἀλλὰ τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 2001. Σύμφωνα μέ τὴν καθιερωμένη σύμβαση, τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ δὲν ὀνομάστηκε μηδὲν ἀλλὰ ἕνα. Τὸ ἔτος ἐκατὸ ἀνήκει ἔτσι στὸν πρῶτο αἰῶνα, καὶ τὸ ἔτος 2000 στὸν 20ό. Μέ τὸν ἀπλό αὐτὸ συλλογισμό κερδίζει κανεὶς ἕναν ἀκόμα χρόνο ἐφησυχασμοῦ. Ὅποιος ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναμείνει τὴν ἀλλαγὴ τῆς χιλιετίας, ἄς κάνει τουλάχιστον λίγη ὑπομονή.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς χιλιετίας δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς λείει πολλὰ. Καλῶς ἢ κακῶς, πολλοὶ εἶχαν προβλέψει ὅτι μέ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1000 θὰ ἐρχόταν ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ὄταν ἡ κρίσιμη χρονιά πέρασε καὶ δὲν ἔγινε τίποτα φοβερό, οἱ προφητεῖες ξεχάστηκαν γιὰ πολὺ καιρό. Μέ τὰ χρόνια, ὀρισμένοι ἄρχισαν νὰ προσβλέπουν στὸ τέλος τῆς ἐπομένης χιλιετίας, χωρὶς νὰ διαθέτουν γιὰ τὴν προσδοκία αὐτὴ καμιὰ περγαμηνὴ καὶ καμιὰ ἀξιόλογη μαρτυρία. Ὁ ἐφήμερος δημοσιογραφικός λόγος εἶναι ὁ μόνος πού μᾶς καλεῖ σέ ἐπα-

γράφηση, καθώς στό ζήτημα αὐτό ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι προφῆτες σιωποῦν. Ἡ μόνη πραγματική ἀξία τοῦ ἔτους 2000 εἶναι ὅτι διπλασιάζει τό ἔτος 1000.

Τό ἔτος 1000 διέθετε πράγματι κάποιες περγαμηνές. Συζητήθηκε καί ἀναλύθηκε ἀπό ἀνθρώπους πού διέθεταν κύρος καί πού εἶχαν τόν τρόπο νά ἐπιβάλουν τίς ἀπόψεις τους. Δέν εἶναι ἴσως τόσο γνωστό ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού προπαγάνδισαν τόν ἐρχομό τοῦ τέλους γύρω στό ἔτος 1000 δέν ἦταν πραγματικοί προφῆτες. Οἱ θεωρίες τους βασίστηκαν σέ μία σοβαρή παρερμηνεία ἢ παρεξήγηση.

Ἄλλα ξεκίνησαν ἀπό μία ἀόριστη διατύπωση στήν Ἐποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ μέ τούς ἀγίους του, ἰσχυρίζεται ὁ προφήτης, θά διαρκέσει 1000 χρόνια. Ὅ,τι καί ἂν ἐννοῦσε μέ τόν προσδιορισμό αὐτό, σίγουρα δέν εἶχε στό νοῦ του ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ θά ἔρθει σέ χίλια ἔτη. Πότε θά ἔρθει ξανά ἐπί γῆς ὁ Ἰησοῦς ἦταν κάτι πού κανένας σοβαρός προφήτης δέν διακινδύνεψε νά προβλέψει. Ὁ προφήτης Ἰωάννης καθιστᾷ ἐπίσης ἀπολύτως σαφές ὅτι ἡ συντέλεια δέν θά συμπέσει μέ τό τέλος τῆς χιλιετίας. Ὁ πόλεμος μεταξύ τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ ἐπρόκειτο, κατά τή γνώμη του, νά ἐπαναληφθεῖ καί μετά τήν ὀλοκλήρωσή της — ἔστω καί γιά ἓνα σύντομο μόνο διάστημα.

Οἱ πρῶτοι πιστοί δέν εἶχαν σοβαρό πρόβλημα νά προσδιορίσουν τή στιγμή πού θά ἄρχιζε ἡ χιλιετής βασιλεία. Ὅλοι τήν περίμεναν σύντομα, κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς τους. Τό πρόβλημα πρωτοέγινε πιεστικό ὅταν μία ἢ δύο γενεές χριστιανῶν εἶχαν ἤδη πεθάνει χωρίς νά ὑπάρχουν σημάδια τοῦ ἐπερχόμενου τέλους.

Τόν δεύτερο αἰῶνα ὀρισμένοι ἔκαναν μίαν εὐλογη ὑπόθεση. Ἡ συντέλεια θά ἔπρεπε νά ὀλοκληρώσει τό χρόνο τῆς δημιουργίας. Ἐφόσον ὁ Θεός εἶχε πλάσει τόν κόσμο σέ ἕξι ἡμέρες, λογικό θά ἦταν νά τόν ἀφήσει στήν ἀρχική του τάξη γιά ἕξι χιλιάδες χρόνια. Σέ ἀναλογία πρὸς τήν ἕβδομη ἡμέρα πού ἀναπαύθηκε, ὁ Θεός θά μπορούσε νά ἔχει προβλέψει καί χίλια χρόνια ἐπίγειας βασιλείας τοῦ Ἰησοῦ. Ὅταν ἔγιναν οἱ ὑπολογισμοί αὐτοί, σύμφωνα μέ τίς βιβλικές διηγήσεις καί τίς σχετικές προσθαφαιρέσεις, ὁ κόσμος εἶχε ἀκόμα περίπου τριακόσια χρόνια μπροστά του μέχρι τήν ἔναρξη τῆς τελευταίας χιλιετίας. (Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου εἶχε προσδιοριστεῖ γύρω στό δικό μας ἔτος 5500 π.Χ.)

Στίς ἀρχές τοῦ πέμπτου αἰῶνα, μερικές δεκαετίες πρὶν ἀπό τήν ὀλοκλήρωση ἕξι χιλιάδων χρόνων ἀπό τή βιβλική δημιουργία, ἡ ἀνησυχία ἄρχισε νά ξαπλώνεται στόν χριστιανικό κόσμο. Μέ μία ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση, ὁ Αὐγουστίνος ἐπεχείρησε νά ἀνατρέψει τήν κρατούσα ἄποψη. Ἰσχυρίστηκε ὅτι ἡ χιλιετής βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ εἶχε ἤδη ἀρχίσει μέ τήν πρώτη του ἐμφάνιση καί τήν οἰκοδόμηση τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ πιστοί ὄφειλαν νά ἀναμένουν πιά τήν ὀλοκλήρωσή της.

Ἡ οἰκοδόμηση τῆς Ἐκκλησίας, πού σύμφωνα μέ τόν Αὐγουστίνου σήμανε τήν ἔναρξη τῆς χιλιετίας, εἶχε ἀρχίσει μέ τήν Πεντηκοστή. Κατά συνέπεια, τά χίλια χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰησοῦ θά ὀλοκληρώνονταν γύρω στό δικό μας ἔτος 1030, λίγο πάνω ἢ λίγο κάτω. Προφανῶς τό δικό μας ἔτος 1000 δέν εἶχε καμιά ἀπολύτως ἀξία γιά τούς χριστιανούς τῆς ἐποχῆς. Ὁ χριστιανικός κόσμος πείσθηκε καί, γιά μία ἀκόμα φορά, καθησύχασε.

Τό πρόβλημα ξανάρθε στήν ἐπικαιρότητα πεντακόσια χρόνια μετά τόν Αὐγουστίνου. Οἱ λεπτομέρειες εἶχαν πιά ξεχαστεῖ καί ὅλοι ἔστρεψαν τά μάτια τους στό ἔτος 1000. Τό ἔτος 1000 ἐρχόταν πολύ κοντά στό ἔτος 1030 ὥστε νά ἐπιτρέψει τή σύγχυση, ἀλλά στηριζόταν

σέ μία τελείως διαφορετική σύμβαση: τή μέτρηση τοῦ χρόνου, ὄχι ἀπό τήν Πεντηκοστή ἀλλά ἀπό τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ σύμβαση αὐτή ἐπινοήθηκε πρώτη φορά στή Ρώμη ἕναν αἰώνα μετά τό θάνατο τοῦ Αὐγουστίνου. Ἀλλά καί πάλι ἄργησε πολύ νά γίνει εὐρύτερα ἀποδεκτή. Ἡ ἐπαναστατική πρόταση τοῦ μοναχοῦ Διονύσιου τοῦ Μικροῦ ἐφαρμόστηκε στή Βρετανία καί ἀπό ἐκεῖ σταδιακά ἄρχισε νά ἐπεκτείνεται. Ὄταν τό νέο σύστημα ἐπιβλήθηκε στή Δύση, ἀπέμεναν περίπου διακόσια χρόνια μέχρι τό τέλος τῆς πρώτης χιλιετίας. Τήν ἐποχή ἐκείνη, στό Βυζάντιο συνέχιζαν ἀκόμα νά μετροῦν μέ τίς παλαιές μεθόδους. Αὐτό τό ἔτος χίλια πάντως ὄχι μόνο δέν εἶχε ἀπολύτως καμία σχέση μέ τίς ἀρχικές προφητείες, ἀλλά δέν εἶχε καί καμία σχέση μέ τίς θεολογικές ἐρμηνεῖες πού ἀπέδωσαν στίς προφητείες νόημα προσμονῆς.

Αὐτά τά λίγα πληροφοριακά στοιχεῖα θά ἔπρεπε, κατά τή γνώμη μου, νά μᾶς καθησυχάσουν ἐπαρκῶς. Ἀλλά ἐπειδή ὀρισμένοι μπορεῖ νά ἐξακολουθοῦν νά διατηροῦν κάποιες ἐπιφυλάξεις, ὀφείλω νά κάνω μία ἀκόμα παρατήρηση. Ἀκόμα καί ἂν θά ἔπρεπε νά μετρήσουμε τήν ἑναρξη (ἢ τή λήξη) τῆς χιλιετίας ἀπό τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, καί πάλι τό ἔτος 2000 καθώς καί τό ἔτος 2001 δέν λείει σχεδόν τίποτα. Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ Διονύσιος ὁ Μικρός ἐπέλεξε νά χρονολογήσει τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ ἦταν συμβατικός.

Σύμφωνα μέ τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε ἐπί βασιλείας Ἡρώδη. Ὁ βασιλιάς αὐτός ὅμως πέθανε τό 4 π.Χ., πού εἶναι ἔτσι τό τελευταῖο ὄριο γιά νά χρονολογηθεῖ ἡ γέννηση. Σύμφωνα μέ τό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε κατά τή διάρκεια τῆς ἀπογραφῆς τοῦ Κυρήνιου, πού διατάχθηκε τό 6 μ.Χ. Τό ἔτος ἕνα ἀποτελεῖ ἔτσι συμβιβασμό ἀνάμεσα στίς δύο χρονολογίες καί προσδίδει στό χρονολογικό μας σύστημα μία διάσταση καθαρά συμβολική. Θά ἦταν ἐξαιρετικά ἀπίθανο τό τέλος τοῦ κόσμου ἢ κάτι συναφές νά στηρίζεται σέ ἕναν αὐθαίρετο συμβιβασμό ἢ σέ μία ἀπλή σύμβαση.

Ἔχω κι ἄλλα ἐπιχειρήματα γιά νά ἀρνηθῶ τή σημασία πού δημοσιογραφικοί καί ἄλλοι κύκλοι οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται γιά τίς καταναλωτικές μας συνήθειες ἐπιχειροῦν νά προσδώσουν στόν ἐπερχόμενο ἑορτασμό. Προτιμῶ ὅμως νά τά κρατήσω γιά τήν ὥρα κρυφά. Ποτέ δέν ξέρεis πότε θά σοῦ χρειαστοῦν.

Δημήτρης Κυρτάτας

Σήμερον: «Ἡ δίκη τοῦ πλανητάρχη»

Τή miserable visu παράσταση —ἐπί τοῦ γνώριμου πλέον ἰκρίωματος τῆς πλατείας Συντάγματος— πολλοί ἐμυκτήρισαν. Γιά τή δέ ὑποκριτική δεινότητα τοῦ κ. Καζάκου, στομφώδους κήνσορος τοῦ κ. Κλίντον, ἔχει χυθεῖ παλαιόθεν πολύ μελάνι. Ἡ ἐλληνική πολιτεία, ὡστόσο, ἔκρινε ἀρεστό τόν ἠθοποιό-διδάσκαλο-θεατρώνη, ὅταν τοῦ ἐμπιστεύτηκε τούς ἐφήβους-βουλευτές τῆς τελευταίας σεζόν, γιά νά τούς παιδεύσει, μέ τήν ἐπί σκηνῆς ἐκτέλεση τοῦ ζηλιάρη Ὁθέλου, στήν τέχνη τοῦ θεάτρου.

Ἄρθρα χαρακτηρίσαν τή «δίκη» ἀπειλή γιά τίς ἐλληνοαμερικανικές σχέσεις. Εὐλίνα σχόλια· δυστυχῶς· εἰδάλλως, θά ἐθεωροῦντο καφκικά. Ἴσως ἡ «δίκη» νά εἶναι ἡ ἐκδίκηση τῆς

νεοελληνικῆς κουλτούρας ἐναντίον τῶν ἀμερικανικῶν σκουπιδιῶν, τὰ ὅποια ἀσμένως κοπιᾶ-
ρουν τὰ ἐγγώρια μῆντια. Βρίθουν τὰ ἀμερικανικά κανάλια ριάλιτυ σόου, ὅπου ἓνας ξεσαλω-
μένος ὄχλος —οἱ «ἐνορκοι»— ἀλαλάζει, λάιφ στό στούντιο, ἐπιδοκιμάζοντας ἢ ἀποδοκιμάζοντας
τίς ἐρωτικές, συνήθως, ἐπιθυμίες τῶν ἄσημων γκέστ στάρ τῆς μίας ἐκπομπῆς. Κι ὁ πλανη-
τάρχης, γιά τὰ μάτια τῆς Μόνικα, δέν ἰσοπέδωσε —μᾶς λένε οἱ ἔγκριτοι ἀναλυτές— γιά ἄλλη
μία φορά τό Ἰράκ;

Παρομοιάστηκε ἡ «δίκη τῶν Ἀθηνῶν» μέ σοσιαλιστικό-ρεαλιστικό δρώμενο. Μπά! Νομί-
ζω ὅτι ἔχουμε πλέον προχωρήσει σέ νέες αισθητικές ἀξίες. Τό μπουλούκι τοῦ κ. Καζάκου
χρησιμοποίησε δογματισμό νέου τύπου γιά νά μᾶς ἐπιβάλλει τό ἀλάθητό του χειραγωγώντας
τήν ἀγανάκτηση, τήν ἀπελπισία, τό διχασμό πού ζήσαμε πολλοί, σ' αὐτήν τή χώρα, κατά
τή νατοϊκή ἐπιδρομή στήν πρῶην Νέα Γιουγκοσλαβία. Ὁ καζακικός καμποτινισμός συναγω-
νίστηκε ἐπάξια τή δικογραφία τῆς κυρίας Λουίζ Ἄρμπουρ. Νά πού ἡ φάρσα μπορεῖ νά γί-
νει ἀκόμα πιό γκροτέσκ. Ὑποκριτές, νομικοί καί κοινό —μέ ἄλλοθι τή δικονομική ὀρθότητα(;) καί
τίς αὐτούσιες μαρτυρίες(;)— σύζευξαν τό αἶτημα ἀλήθειας καί δικαιοσύνης γιά τή βαλ-
κανική τραγωδία μέ τή φαντασίωσή τους. Τί γεγε εἶναι αὐτό;

Ἡ «Λίστα τοῦ Σίντλερ» εἶναι τό πρῶτο μεντιατίκ μνημεῖο τῆς μετά-1989 ἐποχῆς. Ἐκεῖ
ἡ ἱστορία, ἡ μνήμη, τὰ γεγονότα μπερδεύονται μέ τή φιξιόν' γίνονται ἀδιαχώριστο μέρος τῆς
καί τούμπαλιν. Πρίν γίνει ταινία, ἡ «Λίστα τοῦ Σίντλερ» ὑπῆρξε μία μυθιστορηματική ἀφή-
γηση τοῦ Ὀλοκαυτώματος. Τίποτα τό μεμπτόν σ' αὐτό. Ὁ Σπίλμπεργκ —μεταξύ τῶν ἄλλων—
ἀνάμειξε συνειδητά καί ἔντεχνα ἐπιζῶντες μέ ἠθοποιούς, μαρτυρίες μέ μύθο. Ἔτσι κατέστη-
σε τήν ὀρθότητα τῆς ἐκδοχῆς του ἀδιαφιλονίκητη. Ὑπερβολές; Φυσικά! Ὁ κ. Καζάκος δέν
εἶναι Στῆβεν Σπίλμπεργκ, οὔτε τό Σύνταγμα Χόλυγουντ. Ἀτυχία! Ὅπως ἔλεγε ὁ Ἀμερι-
κανός σεναριογράφος Φράνκ Ντάνιελ: «Τό "Μπέν Χούρ" μέ τέσσερα ἄλογα, δέν εἶναι πιά
"long budget", εἶναι φτηνή ταινία».

Λουκία Ρίτσαρντς

Χάπενινγκ ἀπογύμνωσης

Ἡταν ἔλκυστικό τό ἀλλόκοτο θέαμα ἔξω ἀπό τήν κεντρική πύλη τοῦ Πολυτεχνείου,
τήν ἡμέρα τῆς ἐπετείου. Μέσα σέ ἓνα διαφανές «κουτί», πατώντας πάνω σέ ἓνα χαλάκι ἀπό
κρέμ συνθετική γούνα, μία ἀκίνητη κοπέλα —φοιτήτρια τῆς ΑΣΚΤ, εἶπε ἡ tv— ἀτένιζε μέ
ἀγέρωχο, γυάλινο βλέμμα τό Πολυτεχνεῖο. Τή γύμνια της κάλυπταν ράκη, ἐν εἶδει στηθό-
δεσμου καί κιλότας. Μπροστά στά ξιπόλυτα πόδια της ἦταν πεταμένο ἓνα κόκκινο γαρίφαλο.

Τό κουτί —βιτρίνα; γυάλα; ἀλεξίσφαιρη προστασία;— ἔκοβε στή μέση τή φράση: ΕΣΥ ΕΙ-
ΣΑΙ, γραμμένη μέ μῶβ μπογιά πάνω στή νησίδα τῆς Πατησίων. Μέρος τοῦ happening; Ἐπι-
δοκιμασία ἢ σαρκασμός κάποιων;

Ἡ ἄχρωμη φωνή πού συλλάβιζε, ἀπό τὰ μεγάφωνα, ψεύτικους λόγους περί «ἐπαναστατι-
κῆς πρακτικῆς ἐργαζομένων, ἀνέργων, φοιτητῶν» ὀλοκλήρωνε —ἐν ἀγνοία της— τήν κωλο-
παιδίστικη παρέμβαση. Δέν γνωρίζω τί πίστευε ὅτι παριστάνει ἡ κοπέλα μέσα στό κουτί. Τήν

ἐξέγερση τοῦ Νοέμβρη; Τῆ γενιά τοῦ Πολυτεχνείου; Τῆ μεταδικτατορική Ἑλλάδα; Τῆ δημοκρατία; Τό πνεῦμα τῆς ἐορτῆς; Τό κλίμα τῶν ἡμερῶν;

Καιρό, ὅμως, εἶχα νά δῶ ἕνα τόσο καυστικό σχόλιο —μέ ἀπροκάλυπτη προσωπική ἔκθεση— πάνω στήν καταρράκωση, τήν εὐτέλεια καί τό διεθνισμό. Τίνος; Ἡ ἀπάντηση ἐναπόκειται στήν κρίση τοῦ καθενός. Ἄλλωστε, ἡ τέχνη ἀπλῶς ὑποδεικνύει, δέν ἐρμηνεύει.

Λουκία Ρίτσαρντς

Ἀπαντήσεις χωρίς ἐρωτήσεις

Ἡδη ἔχει περάσει μιά διδακτική χρονιά ἀπό τήν ἐφαρμογή τῆς «μεταρρύθμισης» Ἀρσένη καί διανύουμε τή δεύτερη. Δέν προλαβαίνουμε νά κατασταλάξουμε καί διαρκῶς κάτι ἀπό τή μιά ἀλλάζει κάτι ἀπό τήν ἄλλη προσωρινά ἀναστέλλεται, ἕνα τρίτο ἀφήνεται νά διαρρεύσει μέ ἀποτέλεσμα μαθητές, καθηγητές, γονεῖς νά βρίσκονται σέ ἀμφιθυμία καί σύγχυση ἢ ὁποία μόνο τό Ὑπουργεῖο ἐξυπηρετεῖ καί αὐτό μᾶλλον προσωρινά. Ὡστόσο ὅσο κι ἂν τό ἐκπαιδευτικό τοπίο δέν ἔχει ξεκαθαρίσει καί εἶναι δικαιολογημένες κάποιες ἐπιφυλάξεις ὑπάρχουν στοιχεῖα πού δίνουν τό στίγμα τους στή «μεταρρύθμιση» ἀνεξαρτήτως τῶν τροποποιήσεων πού ἔγιναν ἢ πρόκειται νά γίνουν.

1. Τά βιβλία γράφονται πρόχειρα, μέ λάθη (Πολύβιος ὁ Μεγαλοπρεπῆς ἀντί γιά Μεγαλοπολίτης) μάλιστα πρῖν καλά καλά κυκλοφορήσουν ἔχουν ἀρχίσει νά σχεδιάζονται αὐτά πού θά τά ἀντικαταστήσουν.

2. Τό βιβλίο ἀξιολόγησης, ἐρωτήσεις δηλαδή πού ἔχουν ὡς στόχο νά μετατρέψουν τή διδακτέα ὕλη σέ εὐκολοχώνευτο ὕλικό ἔτοιμο γιά ἐξετάσεις, πολλές φορές ἀπαιτοῦν περισσότερο χρόνο γιά τή συγγραφή τους ἀπό αὐτόν πού χρειάζεται γιά τό κύριο βιβλίο, αὐτό πού ὑποτίθεται ὅτι πραγματεύεται τά θέματα πού πρέπει νά ἀναπτυχτοῦν στή διάρκεια τῆς χρονιάς.

3. Οἱ ἐρωτήσεις στό βιβλίο ἀξιολόγησης ἔχουν τεράστιο εὖρος. Ἀπίθανες, αὐτονόητες, ἀφελεῖς, χρήσιμες, ἐπιτυχημένες, ἀνεπιτυχεῖς, δύσκολες, ἄσκοπες, ἀμήχανες, ἔξυπνες, δημιουργικές, εὐστοχες, ὅλες συνυπάρχουν φωτίζοντας ἔτσι τή δυσκολία καί τήν ἀμηχανία τῶν δημιουργῶν τους πού κατανοοῦν ὅτι στίς ἐρωτήσεις πρόκειται νά κριθεῖ τελικά ὅλη ἡ προσπάθεια. Φοβοῦνται, λοιπόν, μήπως κριθοῦν ἀνεπαρκεῖς καί προτιμοῦν νά τά συμπεριλάβουν ὅλα, ἀκόμη κι ἂν πρόκειται νά ἐπικριθοῦν γιά ἀφέλεια καί ἀναποτελεσματικότητα.

4. Οἱ ἐν λόγῳ ἀσκήσεις συχνά περιλαμβάνουν καί ὄριο χρόνου μέσα στό ὁποῖο πρέπει νά ἀπαντηθοῦν ἀλλιῶς ἢ δοκιμασία δέν θεωρεῖται ἐπιτυχής.

5. Τό διδακτικό ὕλικό στά βιβλία δίνεται κατακερματισμένο, χωρίς πρόθεση ἀναγωγῆς στό γενικό, χωρίς συνοχή. Συχνά δίνεται ἡ ἐντύπωση πῶς πρῶτα φτιάχτηκαν οἱ ἐρωτήσεις καί μετά ὀργανώθηκε ἡ διδακτέα ὕλη, πρῶτα ἀποφασίστηκε τί καί πῶς θά ζητηθεῖ ἀπό τοὺς ἐξεταζόμενους καί μετά στήθηκε τό θεωρητικό μέρος, παραδόξως μοιάζει ἡ θεωρία νά ὀφείλει νά ἀποδείξει τήν ἐφαρμογή.

6. Συχνά οἱ ἐρωτήσεις πού ἀκολουθοῦν κάποιο κεφάλαιο μοιάζει νά μή λαμβάνουν ὑπ' ὄψη

τίς γνώσεις τοῦ μαθητῆ. Ὁ τελευταῖος ὅσο κι ἂν σπαζοκεφαλιάζει, ὅσο πίσω κι ἂν γυρίζει στό χρόνο δέν βρίσκει τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού θά τόν βοηθήσουν νά ἀπαντήσῃ γιατί ἀπλούστατα δέν ἀνταποκρίνονται στό γνωστικό του ἐπίπεδο. Καί μπαίνω στόν πειρασμό νά δώσω ἕνα παράδειγμα. Στό βιβλίο τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τῆς πρώτης λυκείου Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Ἱστοριογράφοι στή σελίδα 67 διαβάω τήν παρακάτω ἄσκηση: Οἱ μετοχές τῆς στήλης Α νά συνδεθοῦν μέ τήν ἰσοδύναμή τους δευτερεύουσα πρόταση τῆς στήλης Β.

Α ἀφικομένης Β α) ἐπεὶ ἀφίκετο β) ἐπειδάν ἀφίκηται γ) ἐάν ἀφίκηται κτλ. Ὁμολογῶ πώς μοῦ εἶναι δύσκολο νά πιστέψω πώς μπορεῖ ὁ μαθητής πού μόλις ἔχει ἔρθῃ ἀπό τό γυμνάσιο νά κάνει ἀνάλυση μετοχῶν.

7. Ἡ ὕλη πού κρίνεται ἱκανοποιητική γιά τή μιά χρονιά θεωρεῖται ἀνεπαρκῆς καί ἴσως παρωχημένη γιά τήν ἐπόμενη. Δέν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς πώς βιβλία πού διδάχτηκαν τό σχολικό ἔτος 1998-99 γιά πρώτη φορά ἀποσύρονται τή χρονιά 1999-2000, χωρίς νά ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ τεράστιες δαπάνες, ἡ ἀπασχόληση διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἐκτός σχολείου γιά τή συγγραφή βιβλίων καί βοηθημάτων, ἡ ἐπιμόρφωση τῶν διδασκόντων, ἡ ἐπάρκειά τους γενικότερα, ἀφοῦ ἔχουν φτάσει νά τσαλαβουτοῦν στά ρηχά χωρίς νά προλαβαίνουν οὔτε καν νά πλησιάσουν τά πρὸς διδασκαλία θέματα, τόσο γρήγορη εἶναι ἡ εἰσαγωγή ἀλλά καί ἡ ἀπόσυρση τῶν βιβλίων πού ὅσο θριαμβευτικά κάνουν τό ντεμποῦτο τους, τόσο ἄδοξα τά τρώει τό μαῦρο σκοτάδι.

8. Τά περίφημα σεμινάρια γιά τήν ἐπιμόρφωση τῶν καθηγητῶν στήν ἀρχή τῆς χρονιάς εἶναι τουλάχιστον ἀπαράδεκτα. Συχνά καλοῦνται ἐπιμορφωτές τήν παραμονή τῶν παρουσιάσεων γιά νά κλείσουν τρύπες. Γιά τό κάθε μάθημα διατίθενται δύο ὧρες στή διάρκεια τῶν ὁποίων ὁ ὑποψήφιος διδάσκων ὀφείλει νά κατανοήσῃ τή λογική, τή στοχοθεσία τοῦ βιβλίου, τή δομή του, τούς μηχανισμούς του. Πρέπει νά φύγει ἀπό τό δίωρο ἔχοντας βρεῖ τόν τρόπο πού θά μεταφέρει ἕνα ὕλικό ἢ σύνθεση τοῦ ὁποίου συχνά μοιάζει νά μὴν ἀκολουθεῖ καμία λογική.

9. Τά μαθήματα ἔχουν ἀύξηθεῖ, οἱ ὧρες πού ἀναλογοῦν στό κάθε μάθημα ὅπως εἶναι ἐπιβεβαιωμένο μειώθηκαν, ἀλλά ἡ ὕλη παραμένει ἡ ἴδια. Φυσικά αὐτό εἶναι εἰς βάρος τῆς ἀνάλυσης καί τῆς συστηματικῆς προσέγγισης τῶν διαφόρων θεμάτων. Πάντως ὁ καθηγητής ὀφείλει νά διδάξῃ συγκεκριμένη ὕλη σέ συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο καί πῶς θά τά καταφέρει εἶναι δική τοῦ ὑπόθεση. Πολλοί συνάδελφοι ἀνησυχώντας γιά τήν ἀποτελεσματικότητά τους ὁμολογοῦν ὅτι τώρα περισσότερο ἀπό ποτέ δέν ἀφήνουν τούς μαθητές νά ἐκθέσουν τήν ἀπόψή τους στήν τάξη καί αὐτό γιατί δέν προλαβαίνουν. Μάλιστα ἀκόμη κι ὅταν γίνεται κάποιος διάλογος, εἶναι περιορισμένος καί ἐλεγχόμενος μιά καί ἡ κατάχρηση τοῦ χρόνου συνεπάγεται περισσότερη πίεση τήν ἐπόμενη φορά.

10. Τήν περίοδο τῶν ἐπίσημων διαγωνισμάτων τοῦ τετραμήνου νεκρώνεται τό σχολεῖο. Τά παιδιά ἀρνοῦνται πεισματικά νά διαβάσουν ὀποιοδήποτε ἄλλο μάθημα ἐκτός ἀπό ἐκεῖνο στό ὁποῖο ἐξετάζονται προειδοποιημένα καί σέ εὐρεία ἐνότητα. Τό σχολεῖο δυναστεύεται τή μιά ἀπό τή φυσική, τήν ἄλλη ἀπό τήν ἱστορία, τήν τρίτη ἀπό τά θρησκευτικά. Τά ἄλλα μαθήματα ὑπολειπτοῦν μέ τήν ἀνοχή τῶν καθηγητῶν πού ἔχουν νά κάνουν μέ ξενοχτισμένα, φοβισμένα καί ἐκνευρισμένα παιδιά πού ἔχουν τό μυαλό τους μόνο στό διαγώνισμα. Μεγάλα κεφάλαια ἔτσι περνᾶνε χωρίς οἱ μαθητές νά πάρουν μυρωδιά, ἄλλο ἂν ἀργότερα θά χρειαστεῖ νά τά μάθουν βιαστικά καί σχηματοποιημένα.

11. Χρόνος γιά σχολικές γιορτές καί πολιτιστικές ἐκδηλώσεις δέν ὑπάρχει πιά. Δέν ξέρω

ἂν ἐκφράζω τό ὑποκειμενικό μου αἶσθημα ὅμως οἱ πιό ζωντανές ἀναμνήσεις μου ἀπό τό σχολεῖο ἔχουν νά κάνουν μέ τή συμμετοχή μου σέ κάποιο πολιτιστικό γεγονός.

12. Τόν Ἰούνιο οἱ μαθητές καλοῦνται νά δώσουν ἐξετάσεις ἐπί δεκατέσσερις ἡμέρες, ἕνα μάθημα τήν ἡμέρα. Ἀκόμη καί ὁ πιό ἰσορροπημένος ἐφηβος, ὁ πλέον ὠριμος καί καλά προετοιμασμένος δέν μπορεῖ νά βγεῖ σῶος ἀπό ἕνα σύστημα πού θέλει τόν ὑποψήφιο τῆς ἰατρικῆς νά περνάει τίς ἴδιες δοκιμασίες μέ αὐτόν πού ἐπιθυμεῖ νά τελειώσει ἀπλῶς τό λύκειο. Τήν ἴδια περίοδο οἱ καθηγητές τρέχουν ἀπό τίς ἐπιτροπές στήν ἐπιτήρηση καί ἀπό αὐτήν στή διόρθωση ὅπου πιθανόν νά τούς ἀναλογοῦν καί ἐπτακόσια γραπτά ὅπως ἔγινε πέρυσι. Ἄγχος, τρέξιμο καί ἔνταση ἀπό ὅλες τίς πλευρές, μιά διαδικασία πού μόνο τήν παιδεία δέν ὑπηρετεῖ.

13. Βρισκόμαστε στά τέλη Νοεμβρίου καί ἡ ἐξεταστέα ὕλη μόλις γνωστοποιήθηκε καί μάλιστα ἀπό τίς ἐφημερίδες, στά σχολεῖα θά ἔρθει πολύ ἀργότερα. Ἄξιο ἀπορίας εἶναι ὅτι τά φροντιστήρια γνωρίζουν τήν ἐξεταστέα ὕλη πολύ πρὶν αὐτή φτάσει στούς κατ' ἐξοχήν ἀρμόδιους πού ὑποτίθεται πῶς εἶναι οἱ καθηγητές τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης. Αὐτοί ἄς φροντίσουν νά ἐνημερωθοῦν ἀπό τούς μαθητές τους καί ἀπό τούς δημοσιογράφους!

Ὁ κατάλογος μπορεῖ νά συνεχιστεῖ γιά πολύ ἀκόμη. Δέν ξέρω ὅμως ἂν ἔχει νόημα. Ἴσως μιά «μεταρρύθμιση» πού ξεκίνησε μέ τόση ἔπαρση καί μεγαλοστομία καί κατέληξε νά μὴν ξέρει πού πατάει καί πού βρίσκεται νά εἶναι καταδικασμένη νά κριθεῖ αὐστηρά.

Κρίνεται βέβαια καί ἡ ὠριμότητα ὅσων προετοίμασαν στά χαρτιά τίς ἐκπαιδευτικές ἀλλαγές μὴ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν οὔτε τήν ἡλικία καί τήν ἀφομοιωτική ἱκανότητα, οὔτε τίς ἀνάγκες τῶν ἐφήβων. Δέν ἔχει πραγματικά κανένα ἀπολύτως νόημα νά πιεστοῦν οἱ νέοι γιά νά βγοῦν περισσότερο ἀποτελεσματικοί στόν παραγωγικό μηχανισμό. Ἄφ' ἐνός εἶναι ἀμφίβολο ἂν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ αὐτό, ἀφ' ἐτέρου ὅλο καί λιγότεροι πιστεύουν πῶς αὐτός ὁ μηχανισμός χρειάζεται ἱκανά καί ἀποτελεσματικά στελέχη. Τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ στήν πλειοψηφία. Ἀντίθετα ὑπηρετεῖται καλύτερα ἀπό ὑποαπασχολούμενους, πρόθυμους νά δουλέψουν ὑπό ὁποιοσδήποτε ὅρους, ὑποψήφιους ἀνεργούς πού στηρίζουν τούς ὑψηλά εἰδικευμένους ἐργαζόμενους.

Τό ἄθροισμα πληροφοριῶν ἀπέχει πολύ ἀπό τό νά θεωρεῖται καί νά ὀνομάζεται ἐκπαίδευση. Ὅσοι εἶναι καταδικασμένοι νά τό κουβαλᾶνε βρίσκονται ὅλο καί πιό μακριά ἀπό τό φάσμα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας καί τῆς προσωπικῆς δημιουργίας. «Ἡ τυραννία τῶν σωστῶν ἀπαντήσεων» πού ἐπιβάλλει αὐτό τό ἐκπαιδευτικό σύστημα, ἡ «λατρεία» τῶν σωστῶν ἀπαντήσεων μπορεῖ νά πετύχει τήν ἀπομάκρυνση τῶν νέων ἀπό τίς ἐρωτήσεις. Ἀποροφημένος στήν προσπάθεια νά εἶναι ἀποτελεσματικός στίς ἀπαντήσεις ξεχνάει ὁ νέος πῶς αὐτός εἶναι πού θά πρέπει νά ρωτᾷ. Ἔτσι μπαίνει σταδιακά σ' ἕνα σύστημα ἐλέγχου καί πειθαρχίας ὅπου διαπαιδαγωγεῖται μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά ἀπαντάει, νά ἀποδεικνύει πῶς οἱ προσπάθειες πού ἔγιναν γιά νά τόν ἐκπαιδεύσουν εἶχαν ἀποτελέσματα, καί χειροπιαστές ἀποδείξεις εἶναι οἱ συνεχεῖς καί κάθε εἶδους ἐξετάσεις.

Ἴσως ὁ καλύτερος τρόπος γιά νά στρέψουμε τά παιδιά ἐναντίον τοῦ σχολείου εἶναι νά τά ὑποχρεώσουμε νά ἀποδεικνύουν συνεχῶς πῶς ἀφομοίωσαν, καί μάλιστα μέ τόν πλέον ἀντικειμενικό τρόπο, τήν ὕλη πού διδάχτηκαν. Αὐτά ἀποκοτοῦν μιά βαρετή εἰκόνα γιά τόν κόσμον, μισητή, ἀδιάφορη, κατακερματισμένη, χωρίς ἀξιακά προτάγματα. Ἴσως ὅμως αὐτός εἶναι καί ὁ μόνος τρόπος γιά νά ἀποδεχτοῦν αὐτό πού συμβαίνει γύρω μας.

Ἐλσα Λιαροπούλου

Μέ τόν δέοντα σεβασμό

Ο τίτλος εἶναι δάνειος: «Με τόν δέοντα σεβασμό» ἐπιγραφόταν ἕνα ἄρθρο τοῦ Ριχάρδου Σωμερίτη, πρὶν ἀπὸ ἐπτὰ περίπου χρόνια, τόν Μάιο τοῦ 1992, στό *Βῆμα τῆς Κυριακῆς*. Τό ἄρθρο ἀποτελοῦσε μιά ἀπερίφραστη, προσεγγιμένη καί συγχρόνως ἔντονη, διαμαρτυρία, γιά τήν καταδίκη σέ φυλάκιση, τεσσάρων — νέων τότε— γιά τό μόνο λόγο ὅτι διένειμαν μιά προκήρυξη μέ τίτλο «Οἱ γειτονικοί λαοί δέν εἶναι ἐχθροί μας. Ὁχι στόν ἐθνικισμό καί στόν πόλεμο».

Τό ἄρθρο, ἀπό ἀρκετές πλευρές, ἦταν σημαδιακό. Μαζί μέ ἕνα ἀντίστοιχο, τοῦ Ἰοῦ τῆς Ἐλευθεροτυπίας, δύο-τρεῖς μέρες νωρίτερα, ἦταν ἀπό τά πρῶτα κείμενα πού κατάφεραν νά σπάσουν τό ἀρραγές μπετόν πού ἐπικρατοῦσε σέ ὅλα ἀνεξαιρέτως τά μεγάλης κυκλοφορίας ἔντυπα καί νά ἀμφισβητήσουν, χωρίς περιστροφές, τήν ἐθνικιστική παραζάλη τῶν συλλαλητηρίων. Τό ἴδιο θέμα τῆς καταδίκης, γιά παράδειγμα, εἶχε φιλοξενηθεῖ γενικά στόν Τύπο (καί εἶναι σαφές ὅτι δέν βάζω στόν λογαριασμό τόν Πολίτη, τήν Ἐποχή ἢ τήν Αὐγή), στά ψιλά ὑπό τόν τίτλο καί τό πνεῦμα «συλλήψεις καί καταδίκες φιλοσκοπιανῶν».

Ἀπό τό 1992 βέβαια πάρα πολλά ἔλαβαν χώρα καί ὁ λόγος τῶν ὑπομνήσεων αὐτῶν εἶναι ὅτι σήμερα, ἐπτὰ χρόνια μετά, νοιώθω τήν ἀνάγκη νά δανειστῶ τόν τίτλο, ἀλλά καί τό πνεῦμα τοῦ ἄρθρου ἐκεῖνου, γιά νά σχολιάσω ἕνα σημερινό ἄρθρο. Ἐνα ἄρθρο, τοῦ ἴδιου τοῦ Ριχάρδου Σωμερίτη, πού δημοσιεύτηκε καί πάλι στό *Βῆμα τῆς Κυριακῆς* (28.11.99), μέ τίτλο «ἐντυπώσεις καί οὐσία». Σχολιάζοντας τόν ἀπόηχο τῆς ἐπίσκεψης Κλίντον καί τίς ἀντιδράσεις σέ αὐτήν, ἀνάμεσα σέ μιά σειρά θέσεις, ὁ Ριχάρδος Σωμερίτης καταλήγει:

«Εἶναι πιά ἐμφανές ὅτι [...] ἡ ἐξέλιξη τοῦ παπαρηγικοῦ ΚΚΕ δημιουργεῖ πλέον τήν ἀνάγκη ἐνός νέου, δημοκρατικοῦ ὅμως, ἀντικομμουνισμοῦ γιά τήν προσωρινή ἔστω ἀπομόνωσή του».

Ἐνας σύγχρονος ἀντικομμουνισμός, λοιπόν, δημοκρατικός ὅμως. Προσπερνώντας τίς ἐντυπώσεις ἅς μποῦμε κατευθεῖαν στήν οὐσία. Ὡς γνωστόν, τό νόημα μιᾶς ἔννοιας, εἰδικά ὅταν μιλάμε γιά ἔννοιες «κοινωνικοπολιτικές», εἶναι, ἐκεῖνο πού διαμορφώνει ἡ πραγματική ἱστορική χρήση της. Δέν πρόκειται, δηλαδή γιά ζήτημα μόνο τῶν λεξικῶν, τῶν λεξικογράφων καί τῶν γλωσσολόγων, δέν ἀρκεῖ νά ἀνοιξοῦμε τό λεξικό τοῦ Μπαμπινιώτη, τοῦ Δημητράκου ἢ ὅποιο ἄλλο καί νά ἀνατρέξουμε στό λῆμμα «ἀντικομμουνισμός», ὅπως θά ἀρκοῦσε γιά τίς περισσότερες λέξεις, ἅς ποῦμε «τραπέζι», «μονοτυπία», «διακυβέρνηση», «βαρυσήμαντος» καί πλῆθος ἄλλες

Τά κοινωνικά καί ἱστορικά συμφραζόμενα τοῦ ὅρου «ἀντικομμουνισμός», οἱ ἰδεολογικοί καί πολιτικοί προσδιορισμοί του εἶναι ἀπολύτως σαφεῖς καί συγκεκριμένοι. Ψάχνοντας, ἔτσι, σέ ἕνα φανταστικό «λεξικό τῶν κοινωνικῶν σημασιῶν, χρήσεων καί σημάνσεων», ὁ «ἀντικομμουνισμός» στήν Ἑλλάδα θά ἔμπαινε, πλάι σέ λήμματα ὅπως: ἰδιώνυμο, διώξεις, ἐκτελέσεις, Μακρόνησος, τρόμος, δηλώσεις μετανοίας, ἐθνοφοροσύνη, πιστοποιητικά κοινωνικῶν φρονημάτων, νόμος 509, Ἑλλάς Ἑλλήνων Χριστιανῶν, κ.λπ. κ.λπ. ἐνῶ μέ μικρότερα γράμματα, ἢ μέ ἀστερίσκους θά βρίσκαμε παραπομπές σέ λέξεις-κλειδιά ὅπως «συμμοριτοπόλεμος», «ἐαμοσλάβοι», «ἐρυθρόν δηλητήριο» κ.ο.κ. ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Καί σέ ἕνα ἀντίστοιχο, διεθνές αὐτή φορά «λεξικό» δέν θά ἔλειπαν οἱ παραπομπές, ὅπως μακκαρθισμός, Ρόζενμπεργκ, Ἐπιτροπή Ἀντιαμερικανικῶν Ἐνεργειῶν κ.ο.κ

Μέ ἄλλα λόγια, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πῶς μπορεῖ καί πρέπει κανεῖς νά ἐρμηνεύσει ἱστορικά τόν ἀντικομμουνισμό, ἀπό πολιτική, ἠθική καί ἀξιακή πλευρά παραμένει ἕνας ὅρος ἀπολύτως ἀρνητικός ἢ καί ἀνατριχιαστικός, ἂν σκεφτοῦμε τίς εἰκόνες ζόφου καί μίσους μέ τίς ὁποῖες ἔχει ἄρρηκτα συνδεθεῖ.

Μέ αὐτά τὰ δεδομένα, κατά πόσον μπορούμε νά ἀπαλλαγούμε ἀπό ὅλο αὐτό τό ἐπαχθές φορτίο πού κουβαλάει ἡ λέξη, μέ δυό μόνο λέξεις, μιά μικρή παρένθεση, λέγοντας: Χρειαζόμαστε ἕναν νέο ἀντικομμουνισμό, δημοκρατικό ὅμως. Καί κατά πόσον, ἐπίσης, ὁ νεολογισμός «δημοκρατικός ἀντικομμουνισμός» ὅπου ὁ πρῶτος ὅρος κονταροχτυπιέται μέ τόν δεύτερο, μπορεῖ νά σταθεῖ στά πόδια του;

Ἄς τὰ παραμερίσουμε ὅμως ὅλα αὐτά, καί ἄς κηρύξουμε προσωρινά τή λέξη ἀπελεύθερη τῆς βαριᾶς κληρονομιάς της. Τί μπορεῖ νά σημαίνει ἄραγε σήμερα ἕνας νέος ἀντικομμουνισμός (δημοκρατικός ἔστω), μιά δημόσια ἐκκλήση γιά ἀπομόνωση τοῦ ΚΚΕ; Καί πάλι, δέν μπορούμε νά ἀφήσουμε τή φαντασία μας ἐλεύθερη νά ἀποδώσει ὅποιαδήποτε σημασία στίς λέξεις —κάτι τέτοιο θά ἦταν ἔργο τοῦ ποιητῆ ἢ τοῦ καλλιτέχνη, ὄχι τοῦ πολίτη καί τοῦ πολιτικοῦ— ἀλλά πρέπει νά ἀνατρέξουμε στίς σύγχρονες κοινωνικές πραγματικότητες καί διαδικασίες. Στά πρόσφατα χρόνια λοιπόν, μιά καί μοναδική περίοδο θά τόν συναντήσουμε ὅπου —τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν πάντοτε— μπορούμε νά μιλήσουμε γιά ἀναβίωση τοῦ κλίματος τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ καί τῆς ἐθνικοφροσύνης τοῦ '50. Καί αὐτή δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, τὰ χρόνια τῆς νεοεθνικοφροσύνης τοῦ Μακεδονικοῦ: μέ τίς διώξεις καί τίς καταδίκες, τή λοιδωρία καί τόν ἀποκλεισμό κάθε ἀποκλίνουσας ἄποψης, τόν διασυρμό ὡς ὑποπου ὁποιοῦδήποτε πραγματικοῦ ἢ ὑποθετικοῦ διαφωνούντος, ἀπό τήν κ. Παπαρήγα (ὅταν πρόφερε τή λέξη «σλαβόφωνος») μέχρι τόν Τ. Μίχα ἢ τόν Ἐ. Χομπσμπάουμ — καί ὅλα αὐτά βέβαια σέ δημοκρατικό πολίτευμα.

Γιά ὅσους διαμαρτυρηθοῦν ὅτι ἐδῶ διαπράττεται ἕνα ἄλλα, ἐπειδή οἱ ἐκκλήσεις γιά ἀποκλεισμούς μέ ἀφετηρία τήν ἐπίσκεψη Κλίντον, συνάπτονται μέ τή λογική τῶν συλλαλητηρίων, ἐλλείπει χώρου, θά ἀρκεστῶ σέ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό πρόσφατο ἄρθρο τοῦ Γ. Πρετεντέρη. Θυμίζω μόνο, ὅτι ἡ «διατάραξη διεθνῶν σχέσεων τῆς χώρας» ἦταν τό ἄρθρο τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα πού ἐνεργοποιήθηκε τό 1992, μετὰ ἀπό πολλές δεκαετίες καί στό ὅποιο βασίστηκαν ὅλες οἱ καταδίκες τοῦ «Μακεδονικοῦ». Γράφει λοιπόν ὁ Γ. Πρετεντέρης:

«Καλοδεχόμενοι λοιπόν νά διαδηλώνουν καί νά διαμαρτυρηθοῦν, ὅπως δικαιῶνται [...] Τί δέν δικαιῶνται; Δέν δικαιῶνται, στό ὄνομα τῆς δυσφορίας πού τούς προκαλεῖ ὁ Κλίντον, νά ἀσχοῦν τή δική τους ἐξωτερική πολιτική σέ βάρος τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας. Οἱ διαμαρτυρίες δηλαδή πρέπει νά σταματοῦν ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει ἡ διατάραξη τῶν ἐλληνοαμερικανικῶν σχέσεων». (Τό Βῆμα τῆς Κυριακῆς, 31.10.99).

Ὁ Ριχάρδος Σωμερίτης εἶναι ἕνας δημοσιογράφος ὁ ὁποῖος ἐδῶ καί χρόνια, ἔχει ἐκφράσει —καί πολλές φορές διδάξει— δύο σπάνιες καί πολύτιμες ἀρετές: ἀφενός τήν εὐπρέπεια καί τή σοβαρότητα καί, ταυτόχρονα, τήν ἐντιμότητα καί τήν παρρησία, ἀκόμα καί ὅταν ἐπρόκειτο γιά ἀπόψεις ἐλάχιστα ἢ καί καθόλου ἀρεστές. Καί ὡς ἀπόρροια, ἡ ὑποστήριξη τῆς ἐλευθερίας τῆς ἄποψης, ἡ ὑπεράσπιση τοῦ διαλόγου, ἡ ἄρνηση τῶν ἀποκλεισμῶν, ὑπῆρξε βασική συνισταμένη τῆς δημόσιας στάσης του —μιά στάση γιά τήν ὁποία ὄχι λίγες λοιδωρίες ἔχει ὑποστεῖ.

Καί ἐδῶ ἔγκειται ἡ δυσάρεστη ἐκπληξη: ἀκριβῶς γιατί, κατά τή γνώμη μου τουλάχιστον, οἱ ἐκκλήσεις γιά ἀπομόνωση καί νέους ἀντικομμουνισμούς ἀνήκουν στό ἀντίπαλο ὄπλοστάσιο, σέ ἕναν κόσμον ἐνοιῶν καί ἀξιῶν ριζικά ἀντίθετο ἀπό αὐτόν στόν ὁποῖο ὁ Ριχάρδος Σωμερίτης, ἐδῶ καί χρόνια τητεῦει καί μέ τόν ὁποῖο πολλές φορές ἔχει συγκρουστεῖ: στούς ἐθνικόφρονες, παλαιούς καί νέους, τή χαλιναγωγούμενη καί διατεταγμένη δημοσιογραφία, μέ δυό λόγια στούς ἐχθρούς τῆς ἐλευθερίας τῆς ἄποψης.

Γι' αὐτό λοιπόν καί ἡ παρούσα «προσωπική ἐπιστολή» πρὸς τόν Ρ. Σωμερίτη. Μέ τόν δέοντα σεβασμό καί ἐκτίμηση, πάντοτε — ἢ, ὀρθότερα, ἀκριβῶς λόγω αὐτοῦ τοῦ σεβασμοῦ.

Στρατῆς Μπουρνάζος

Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΦΙΛΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΙΣΜΟΥ Ή ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥ ΝΕΟΔΙΕΘΝΙΣΜΟΥ;

Ίδού ή «Κύπρος», ίδού και τό πήδημα!

της Σίας Αναγνωστοπούλου

Τόν τελευταίο καιρό, με άφορμή τήν άτυχή συγκυρία των σεισμών, ξέσπασε ένα αναπάντεχο φαινόμενο: οι Έλληνες και οι Τουρκοί ξαφνικά και άπροσδόκητα φίλιωσαν ή, τουλάχιστον, προσπάθησαν και προσπαθούν να ξεπεράσουν ό ένας τόν άλλον σε έκδηλώσεις φιλότητας, σε έκδηλώσεις πού θα άρουν τήν καχυποψία και τό φόβο πού προκαλούσε ό μέχρι τώρα άγνωστος, ό ξένος, ό εθνικός έχθρός. Άκόμη κι αν ή έλληνοτουρκική φιλότητα περιορίζεται απλώς σε ό,τι σημαίνει στήν κυριολεξία της ή λέξη -χειρονομία άρσης του φόβου για τόν άγνωστο, για τόν ξένο, μέσα από μία προσπάθεια πλησιάσματος, γνωριμίας, γιατί όχι κατανόησης και άποδοχής- ή πρόσφατη έλληνοτουρκική φιλία δημιουργεί ρωγμή -μικρή ή μεγάλη δέν έχει σημασία- στά γενικώς και σχεδόν καθολικά άποδεκτά και από τή μία και από τήν άλλη μεριά. Αιτή, λοιπόν, τή φιλία, όσο και όποιο βάθος κι αν έχει, όσο κιτς, όσες μελοδραματικές και άλά ριάλιτυ σόου έκδηλώσεις κι αν έχει -πού έχει σε πολλές περιπτώσεις- δέν μπορούμε, *κατ' άρχήν*, παρά να τή στηρίξουμε και μάλιστα ανεπιφύλακτα- ιδιαίτερα οι άνθρωποι του *Πολίτη*, από τούς πρώτους πού, εδώ και χρόνια, πολέμησαν, με άλλους τρόπους, λιγότερο κραυγαλέους σίγουρα, για να φιλιώσουν οι Έλληνες με τούς Τούρκους, με τήν έννοια να κάνουν τήν Τουρκία λιγότερο άγνωστη, λιγότερο ξένη, γι' αυτό λιγότερο τρομακτική και δραματοποιημένη τήν εικόνα της.

Η πρόσφατη έλληνοτουρκική φιλία, λοιπόν, στό πλαίσιο της άποδραματοποίησης του έχθρικού, εθνικού, ξένου, στό πλαίσιο της γνωριμίας, της άποδοχής της ύπαρξης του, μπορεί να ανοίξει *επιτέλους* ένα μεγάλο παράθυρο, έρημικά κλειστό μέχρι τώρα από τό φόβο της τρομοκρατικής άπειλής αυτού του «βάθραρου» ξένου φόβο πού καθιστούσε τήν άφιλότητα ανάγκη και προϋπόθεση εθνικής επιβίωσης. Όμως, τό διά-

πλατο άνογμα ενός τέτοιου παράθυρου προϋποθέτει, άλλά και συνεπάγεται τό ξεδιάλυμα πολλών πραγμάτων, τό «ξόρκισμα πολλών φαντασμάτων», αυτών πού ήταν και είναι υπεύθυνα για τήν ύποταγή της ιστορίας και της προοπτικής της περιοχής στή μεταφυσική, δηλαδή στους πάσης φύσεως και χώρου «Χριστόδουλους».

Άπό τά κυριότερα «φαντάσματα» θεωρώ πώς είναι:

A. Ο *έκ γενετής* βάρβαρος, ό *προαιώνιος* έχθρός. Τό «ξόρκισμά» του σημαίνει: α) τήν άπαλλαγή της άφιλότητας από τά μεταφυσικά στοιχεία του προαιώνιου, του προδιαγεγραμμένου έχθρου-ξένου β) επομένως, τήν άκύρωση της άφιλότητας ως άχρονου παράγοντα εθνικής επιβίωσης, τήν έξουδετέρωση, λοιπόν, του άχρονου της εθνικής αντιπαλότητας και έχθρας και τήν ένταξή τους στό χρόνο- κατά συνέπεια, τήν άποδοχή της φιλότητας ως μιάς *εξίσου* εθνικής, συλλογικής πολιτικής έκδοχής, σε άλλα ιστορικά και πολιτικά συμφραζόμενα.

B. Η Ίστορία, ακίνητη και πάνω από τούς ανθρώπους, προδιαγράφει τό πεπρωμένο τους. Τό «ξόρκισμα» αυτού του πεπρωμένου σημαίνει ό,τι: α) ή Ίστορία δέν είναι κοσμογονία, άλλά δημιουργείται *άπό και για* τούς ανθρώπους. Έπομένως: τόσο ή άφιλότητα όσο και ή φιλότητα δέν είναι *κισμέτ*, τήν ευθύνη για τήν έχθρα ή τή φιλία, άμεση ή έμμεση, τήν έχουν οι ανθρώπινες συλλογικότητες, δημιουργοί της ιστορίας τους β) ή Ίστορία, επειδή άκριβώς καταγράφει τήν περιπέτεια ανθρώπων και κοινωνιών, έχει πρωτίστως να κάνει με τίς προσδοκίες, τίς συλλογικές αναπαραστάσεις, τίς συλλογικές επενδύσεις και ματαιώσεις των λαών και των κοινωνιών- άρα ό τρόπος πού άποφασίζουμε να άντικριστούμε και να άναμετρηθούμε με τήν Ίστορία, επομένως ό τρόπος πού άποφασίζουμε να ξεπεράσουμε τήν άφιλότητά μας και να διαγράψουμε τούς όρους της φιλότητας -δηλαδή να άντιμετωπίσου-

με τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον μας— εἶναι βαθιά καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας πολιτικὴ πράξη.

Ὁ ρόλος, λοιπόν, τῆς πρόσφατης ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας στὴ διαμόρφωση ἄλλου κώδικα ἀνάλυσης τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων καὶ ἀντιμετώπισης τῶν ἑλληνοτουρκικῶν προβλημάτων θὰ μπορούσε, ἂν ὄχι βραχυπρόθεσμα, τουλάχιστον σὲ μεγαλύτερη προοπτικὴ χρόνου, νὰ εἶναι καθοριστικός, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον, ὅμως, ὑπὸ τίς παραπάνω προϋποθέσεις. Ξεφεύγοντας, γιὰ πρώτη φορά, ἀπὸ τίς περιπέτειες πού ἡ ἀκινησία καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἀντιμετώπιση τῆς Ἱστορίας ἐπιβάλλει, ἡ τουρκικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία θὰ μπορούσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν πολιτικὴ εὐθύνη τῆς ἱστορικῆς τους περιπέτειας καὶ τῆς προοπτικῆς. Νὰ ἀναλάβουν, μὲ λίγα λόγια, τὴν εὐθύνη τῆς, μεταξύ τους, εἰρήνης, ἢ καὶ τῆς σύγκρουσής τους ἀκόμη, ὡς προοπτικῆς τῆς δικῆς τους περιπέτειας. Ὡστόσο, γιὰ νὰ στεριώσει ἡ ἑλληνοτουρκικὴ φιλία μὲ τέτοιες προϋποθέσεις, νὰ ἀποκτήσει κατὰ συνέπεια δυναμικὴ ἀνατροπῆς τῶν μέχρι τώρα ὄρων διάρθρωσης τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων καὶ τῶν ὄρων ἀντιμετώπισης τῶν ἑλληνοτουρκικῶν προβλημάτων, πρέπει νὰ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο μιᾶς πολιτικῆς γιὰ τὴν ὁποία ἡ φιλία συνιστᾶ πολιτικὴ πράξη συλλογικῆς εὐθύνης μπροστὰ στὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον· πράξη πού δὲν προκύπτει ἀπὸ συνείδηση ἀδυναμίας καὶ ἀδιεξόδου μπροστὰ σ' ἓνα παρὸν καὶ μέλλον πού ἄλλοι καθορίζουν, ἀλλὰ ἀπὸ συνείδηση γνώσης τῆς ἱστορίας, ἄρα ἀπὸ συνείδηση δύναμης νὰ κατανοηθοῦν, νὰ χωνευτοῦν τὰ πῶς καὶ τὰ γιατί τῆς ἱστορίας, δύναμης νὰ συμβάλλουμε καὶ ἐμεῖς στὴ δημιουργία τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντός μας.

Ἡ ἑλληνοτουρκικὴ φιλία σίγουρα εἶναι καλὸν πράγμα, μὲ τὴν ἠθικὴ τοῦ ὄρου ἔννοια. Τὸ στοίχημα ὅμως, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ διαδικασία καὶ τοὺς στόχους, δὲν παίζεται σὲ ἠθικὸ, ἀλλὰ σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ἄν ἡ

φιλότιτα προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μεταμοντέρνας ἀνάγνωσης τῆς ἱστορίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει ἀντικειμενικότητα στὴν ἱστορία, ἀλλὰ ὅλα εἶναι ὑποκειμενικά, ἄρα ἡ ἀνάγνωση καὶ ἡ θέση ἀπέναντι στὴν ἱστορία δὲν συνεπάγεται ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ δέσμευση· ἂν ἡ φιλότιτα εἶναι προϊόν ἀδυναμίας τῶν λαῶν, πεισμένων ὅτι, ἔτσι κι ἄλλιῶς, ἄλλοι γράφουν γι' αὐτοὺς καὶ ἐρήμην τους ἱστορία, ἄρα ἡ στάση ἀπέναντι στὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον δὲν δεσμεύει ἀτομικὰ καὶ συλλογικά, τότε ἡ φιλία εἶναι ἐνός ἄλλου τύπου μεταφυσικῆ, ἐξίσου ὅμως μεταφυσικὴ μὲ τὴ μέχρι τώρα ἀφιλότιτα. Ἡ φιλία αὐτὴ οὔτε δεσμεύει οὔτε στρατεύει, οὔτε μάχιμους πολίτες δημιουργεῖ οὔτε πολιτικὴ συνείδηση γιὰ τὸ παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον διαμορφώνει. Ἄνθρωπος ὑποταγμένους στὴ μοίρα τους φτιάχνει, ὑποταγμένους στὴ νέα μεταφυσικὴ, κοσμογονικὴ, ἐξ ἀποκαλύψεως—βλ. ἀμερικανικὴ ἀποκάλυψη— ἠθικὴ ἄνθρωπος ὑποταγμένους στὴν ἠθικὴ τῆς μανιχαϊστικῆς διχοτομίας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἄνθρωπος φοβισμένους ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῆς θείας τιμωρίας (βλ. ἀμερικανικὴ τιμωρία), ἄνθρωπος πού προσπαθοῦν νὰ εἶναι καλοὶ γιὰ νὰ κερδίσουν τὸν παράδεισο (καὶ πάλι, καὶ πολὺ μονότονα, τὸν ἀμερικανικό παράδεισο). Ἡ φιλία αὐτὴ οὔτε δεσμεύει οὔτε στρατεύει τίς ἀνθρώπινες συλλογικότητες—ἔθνη— στὴ βάση πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν φτιάχνει ὑποταγμένες συλλογικότητες, ποιμνία δηλαδή.

Ἄν ἐπιμένω τόσο πολὺ στὶς πολιτικὲς ἀρχές καὶ ἀξίες τῆς ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας, εἶναι γιατί θεωρῶ πολὺ σημαντικό τὸ νὰ στρατευτεῖ κανεὶς ὄχι ἀπλῶς ὑπὲρ τῆς φιλίας, κυρίως ὑπὲρ τῆς διαδικασίας τῆς φιλοτίτητας, γιατί ἡ διαδικασία εἶναι αὐτὴ πού δεσμεύει. Καὶ ὅταν λέω νὰ στρατευτεῖ στὴ διαδικασία, ἔννοῶ εὐθύνη πολιτικὴ ἀπέναντι στὴν Ἱστορία. Γιὰ παράδειγμα (τὸ πιὸ ἀπλό καὶ ἀθῶο φαινόμενικὰ παράδειγμα): ἔλλειψη εὐθύνης, ἔλλειψη στρατεύσεως δείχνει ἡ ὑπο-

στήριξη της έλληνοτουρκικής φιλίας με την ταυτόχρονη χρήση όρων όπως Έλλαδίτης, έλλαδικός, έλλαδικό κράτος κλπ. Αλήθεια, πού οφείλεται ή διάδοση των όρων αυτών τα τελευταία χρόνια, από τα πλέον επίσημα χείλη, πολιτικών και καθηγητών πανεπιστημίου, μάλιστα και ιστορικών, και μάλιστα των περισσότερων ακραιφνών ύποστηρικτών της έλληνοτουρκικής φιλίας; Αν αυτή ή, έστω και άσυνειδητη, αναπαραγωγή των όρων πού ακριβώς νομιμοποίησαν την έθνική άφιλότητα δέν δείχνει κραυγαλέα έλλειψη ευθύνης, τότε τί μπορεί νά σημαίνει ή λέξη ευθύνη; Κατάργηση οποιασδήποτε έννοιας ευθύνης και στράτευσης, υιοθέτηση μιās έντελως χαζοχαρούμενης και χαβαλεδιάρικης άποψης περί πολιτικής (άπολιτικής) δείχνει ή στάση όλων αυτών των δημοσιογράφων και άλλων πού σκοτώνονται για την έλληνοτουρκική φιλία, απλό όμως έργαλειο έκσυγχρονισμού στό πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, άφου ή ύποστήριξή της όχι μόνο δέν συνεπάγεται έναν άλλο λόγο, αντίθετως την αναπαραγωγή του ίδιου λόγου πού νομιμοποιεί την άφιλότητα. Τα παραδείγματα είναι πάρα πολλά, τό πιο κραυγαλέο βέβαια άπ' όλα είναι ο χαβαλές πού γίνεται επί της ουσίας με τόν Χριστόδουλο (σ' αυτό τό περιοδικό έχουν φιλοξενηθεί πολλά άρθρα για τό θέμα, ώστε δέν χρειάζεται νά επανέλθουμε). Η έλληνοτουρκική φιλία, λοιπόν, στή νεοδιεθνιστική της, στήν εργαλειακή της έκδοχή προσωπικά μπορεί νά μήν μέ βρρίσκει αντίθετη (στό επίπεδο και μόνο ότι από την έχθρα προτιμώ τή φιλία, στό επίπεδο δηλαδή των ρεφλέξ), δέν μπορεί όμως νά μέ στρατεύσει, γιατί ως προς τό ουσιαστικό, τό πολιτικό, διαφωνώ ριζικά. Και τούτο διότι ή νεοδιεθνιστικών προδιαγραφών φιλία δέν μπορεί νά δημιουργήσει αναπαραστάσεις και συμβολισμούς πού προκύπτουν από τή γνώση και άποκωδικοποίηση του παρελθόντος και από την πολιτική άγωνία για ένα καλύτερο αύριο. Δέν διαμεσολαβείται από εκείνα τά στοιχεία πού ενεργοποιούν, συλλογικοποιούν, στρατεύουν πολιτικά την κοινωνία.

Αυτή ή πολιτική μου διαφωνία, διαφωνία επί των αρχών, οξύνεται από τό γεγονός ότι μεγάλο μέρος του χρόνου μου τό περνώ στην Κύπρο. Έπειδή θεωρώ ότι τό κατ' έξοχήν πεδίο στό οποίο θά δοκιμασθεί τό βάθος και τό πολιτικό περιεχόμενο της έλληνοτουρκικής φιλίας είναι τό Κυπριακό, ή άγωνία για την έλληνοτουρκική φιλότητα γίνεται πιο άμεση και έπιτακτική. Και τούτο διότι στό Κυπριακό ακριβώς ένοσρκώνονται σήμερα οι μύθοι και οι πραγματικότητες δύο, περίπου, αιώνων, άρα σ' αυτό κατ' έξοχήν «παιίζεται» τό στοιχείο της προοπτικής για την περιοχή και, μάλιστα, τό ποιός προοπτικής. Τό Κυπριακό είναι δύσκολο και πολύπλοκο πρόβλημα, όχι μόνο για τους προφανείς, πολυσυζητημένους και όπωσδήποτε σοβαρούς λόγους, αλλά και διότι, από τό 1922 και μετά, ή συνάντηση Έλλήνων και Τούρκων, μέ όλο τό βάρος των «έθνικών άποσκευών» πού κουβαλούν οι μέν και οι δέ, γίνεται πάνω σ' αυτό τό νησί. Τό Κυπριακό είναι ένα

πρόβλημα ιστορικό αλλά και σύγχρονο, είναι ένα πρόβλημα πολιτικό, ή λύση του οποίου θά σημαδεύσει —όπως άλλοτε αυτό της Μικράς Ασίας— τόσο τις έλληνοτουρκικές σχέσεις για τόν 21ο αιώνα, όσο και τόν τρόπο με τόν οποίο οι χώρες αυτές διεκδικούν τή θέση τους —όσο μικρή κι άν είναι αυτή— στό διεθνές πλαίσιο. Στην Κύπρο μέλλει, κατά τή γνώμη μου, νά άποδειχτούν τά όρια τόσο του βάθους της φιλότητας Έλλήνων και Τούρκων, όσο και του μεγέθους της στράτευσης στό όνομα του καλύτερου αύριου.

Οι Έλληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι κέρδισαν σίγουρα τό ιστορικό στοιχείο της έλληνικότητας και της τουρκικότητάς τους αντίστοιχως, παραμένει όμως άνοιχτό τό στοιχείο της κυπριακότητας του χώρου τους, μ' άλλα λόγια τό στοιχείο του ξεπεράσματος της άφιλότητας ως παράγοντα έθνικής επιβίωσης, του ξεπεράσματος της προαιώνιας έχθρότητας Έλλήνων και Τούρκων, της δημιουργίας έν τέλει συμβολισμών και αναπαραστάσεων όπου ή έλληνικότητα και ή τουρκικότητα δέν δημιουργούν ρήξη αλλά σύνθεση(!). Τα πράγματα, όμως, στην Κύπρο και ως προς την Κύπρο προς τό παρόν εξακολουθούν νά εξελίσσονται σέ άλλο χρόνο, κάτι πού βάζει σέ δοκιμασία επί της ουσίας την έλληνοτουρκική φιλία. Σέ ό,τι αφορά κατ' αρχήν την Τουρκία και τόν Ντενκτάς, τό Κυπριακό δέν φαίνεται, ακόμη τουλάχιστον, νά άποδεσμεύεται από τά «έθνικά συμφραζόμενα» της άφιλότητας πού τό δημιούργησαν. Η Κύπρος, για την πολιτική Τουρκίας και Ντενκτάς, συνιστά παράγοντα προσέγγισης με τους Έλληνες, μόνο υπό τόν όρο της άποδοχής του καθεστώτος πού δημιουργήθηκε ως άποτέλεσμα της άφιλότητας Έλλήνων-Τούρκων, Έλληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων. Μέσα από μία πολύπλοκη, άμφίδρομη σχέση πού οι όροι της άλλοτε όρίζονται από την Τουρκία άλλοτε από τόν Ντενκτάς, ή Τουρκία αντιμετώπιζει τή λύση της κυπριακότητας —όμοσπονδία— ως ύπονόμηση της έθνικής ιδεολογίας και πολιτικής της. Και τούτο γιατί ή άποδοχή της όμοσπονδίας από τή μεριά της Τουρκίας θά σήμαινε: άπονομιμοποίηση του έκτουρκισμού ενός μέρους του χώρου, άπονομιμοποίηση της κατάκτησης ως έθνικής πολιτικής, άπονομιμοποίησης του Ντενκτάς ως άρχηγού ενός τουρκοκυπριακού κράτους, άπονομιμοποίηση της διχοτόμησης ως έθνικής πολιτικής έν τέλει άπονομιμοποίησης της άφιλότητας ως παράγοντα έθνικής επιβίωσης των Τουρκοκυπρίων στό κυπριακό έδαφος. Κι ενώ μέχρι κάποια περίοδο ή Τουρκία επέβαλλε πολιτική στους Τουρκοκυπρίους, σήμερα φαίνεται ότι ο Ντενκτάς ύποβάλλει πολιτική στην Τουρκία. Η όμοσπονδία κατ' έξοχήν πλήττει την «έθνική πολιτική» του Ντενκτάς, ύπονομεί τόν έθνικό του ρόλο. Η Τουρκία, παρά τό γεγονός ότι τό Κυπριακό έχει εγκλωβίσει την έξωτερική πολιτική της, έπιμένει, υπό την πίεση και του Ντενκτάς, νά τό αντιμετώπιζει μέ όρους «έθνικής άντιπαλότητας» των αρχών του αιώνα: ή κυπριακότητα των Τουρκοκυπρίων εξασφαλίζεται μέσα από την άφι-

λόγηση προς τούς Έλληνοκυπρίους, επομένως την ύπονομευση της Κυπριακής Δημοκρατίας και όχι μέσα από την ένσωμάτωσή τους σ' αυτήν.

Σέ ό,τι αφορά την Ελλάδα και την Κυπριακή Δημοκρατία, ως προς την όμοσπονδία πάντα, ή κατάσταση φαίνεται νά είναι καλύτερη. Είναι και επί της ουσίας όμως; Η όμοσπονδία, αντιμετωπιζόμενη ως δυνατή λύση και από τίς δύο πλευρές, φαίνεται σάν νά προκύπτει μέσα από τή διαδικασία συμφιλίωσης Έλλήνων-Τούρκων ή κυπριακότητα φαίνεται σάν νά συνιστά τό στοιχείο πολιτικής συναίνεσης Έλληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων, τό στοιχείο ξεπεράσματος όλων αυτών των στοιχείων πού συγκρότησαν και έδραϊωσαν τήν άφιλότητα. Είναι όμως έτσι; Έδώ ακριβώς βρίσκεται τό πρόβλημα! Παρακολουθώντας από πιό κοντά τήν εξέλιξη του Κυπριακού, σέ σχέση τόσο μέ τήν ελληνική όσο και μέ τήν κυπριακή πολιτική, διαπιστώνουμε ότι ή όμοσπονδία προκύπτει ως λύση ανάγκης, επιβεβλημένη από τήν Άμερική, λόγω του κυπριακού άδιεξόδου. Μέ λίγα λόγια, και τραβώντας ίσως τή λογική του κυρίαρχου περί τό Κυπριακό πολιτικού λόγου στά άκρα, καταλήγουμε εύκολα στό συμπέρασμα ότι είτε ή όμοσπονδία είτε ή διχοτόμηση είτε ή οποιαδήποτε άλλη πολιτική συνιστούν έξισου πιθανές λύσεις, άρκεί νά έγγραφονται στό άμερικανικό πολιτικό σχέδιο για τήν περιοχή και νά μήν συγκρούονται μ' αυτό. Και φτάνουμε σ' αυτό τό συμπέρασμα, διότι ή στρατευση υπέρ της όμοσπονδίας σημαίνει μεγάλες δεσμεύσεις άπέναντι στό ποιά στάση κρατούμε στό έλληνοτουρκικό αλλά και κυπριακό παρελθόν, παρόν και μέλλον. Ξέρουμε δηλαδή και παίρνουμε τήν ευθύνη γι' αυτά πού λέμε και γι' αυτά πού πολεμάμε: Έτσι, για παράδειγμα, ή χρήση του όρου «έλλαδικός» άκυρώνει τήν ουσία της όμοσπονδίας· ό Νταλάρας άγκαλιά μέ τόν Σημίτη στην Κύπρο (1996) άκυρώνει τήν όμοσπονδία, οι δηλώσεις των Έλλήνων πολιτικών στην Κύπρο «περί προωθημένου φυλακίου του έλληνισμού» (πότε θά άπαλλαγούμε άραγε από τό μελοδραματισμό και τήν κοινοτοπία;) άκυρώνει τήν όμοσπονδία, όπως επίσης τήν άκυρώνουν οι δηλώσεις του πρέσβη της Κύπρου στην Ελλάδα (και όχι μόνο, άπειρων άλλων κόπτονται για τήν έλληνοτουρκική φιλία) όταν δηλώνει υπερήφανα ότι οι Κύπριοι είναι πρώτα Έλληνες και μετά Κύπριοι, αυτός, ό εκπρόσωπος της Κυπριακής Δημοκρατίας πού παλεύει για τήν όμοσπονδία. Άκυρώνεται όμως ή ουσία της όμοσπονδίας κι από αυτούς πού, στό όνομά της και κυρίως στό όνομα της έλληνοτουρκικής φιλίας, άγνοούν, παραποιούν τήν ιστορία της Κύπρου και του Κυπριακού, θεωρώντας ότι ή ιστορία της Κύπρου είναι θέμα διαφόρων ταυτοτήτων, θέμα πολυπολιτισμικότητας και πολυπολι-δέν ξέρω-κι έγώ-τί-άλλο (λές και οι άνθρωποι άποφασίζουν νά σκοτωθούν και νά σκοτώσουν για πλάκα) καθιστώντας τήν όμοσπονδία μιá απλή, ρεαλιστική λύση, ένταγμένη στή λογική του μεταμοντερνισμού, αφαιρού-ντας της όλη τήν ιστορική και πολιτική δυναμική.

Η όμοσπονδία τελικά μοιάζει, σύμφωνα μέ τά προηγούμενα, νά είναι μιáς άλλης μορφής άφιλότητα, μιá τακτική υποχώρηση μπροστά στον επικίνδυνο, άγνωστο, αλλά πάντα έθνικό έχθρό. Στην Κύπρο, ό κυρίαρχος πολιτικός λόγος -σχεδόν χωρίς καμιά εξαίρεση- χαρακτηρίζεται από διγλωσσία, αντίξια, αν δέν τήν ξεπερνάει, αυτής πού χαρακτηρίζει τόν πολιτικό λόγο της «Μητέρας-Πατρίδας»: άλλος ό «έθνικός, ελληνικός λόγος», άλλη ή πολιτική, κυπριακή στρατηγική. Η κυπριακότητα (ως έλληνοκυπριακή-τουρκοκυπριακή σύνθεση) δέν υπάρχει, απλώς ή όμοσπονδία ανακλά μιá βεβιασμένη συμφιλίωση Έλληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων, μέ τούς όρους όμως της προηγούμενης άφιλότητας: ή κυπριακότητα ως προϋπόθεση για τή διασφάλιση της ελληνικότητας του κράτους. Έτσι, ή όμοσπονδία όχι μόνο δέν δημιουργεί άλλους συμβολισμούς, δέν δημιουργεί προϋποθέσεις στράτευσης, δέν είναι άποτέλεσμα της συνείδησης για τήν *ανεξαρτησία της Κύπρου*. Δέν έχει άποκτήσει, στον κυπριακό πολιτικό λόγο, εκείνο τό ιδεολογικό περιεχόμενο πού θά τήν καταστήσει λύση επαναστατική, ανατρεπτική της διχοτόμησης και της σύγκρουσης, μιá λύση πού θά δικαιώνει τόν άγώνα ανεξαρτησίας του νησιού. Ο έθνικός κυπριακός λόγος επικεντρώνεται άκόμη στην *έλληνικότητα* των Έλληνοκυπρίων - λές κι αυτό δέν έχει λυθεί, λες κι αυτό νά άμφισβητείται από κανέναν! Πράγμα πού σημαίνει ότι τό Κυπριακό μεταφέρεται στα δεδομένα του πρώτου μισού του 20ού αί. Έτσι ή όμοσπονδία καταντάει νά σημαίνει αναγκαστική υποχώρηση του έλληνισμού, για επιβίωση και όχι *νίκη των Κυπρίων*. Βεβαίως, αυτή ή συνείδηση *τακτικής υποχώρησης του έλληνισμού* έντείνεται και έδραϊώνεται από τίς δηλώσεις, τούς λόγους και τίς παρεμβάσεις πού κάνουν οι Έλληνες -αυτοί οι εκπρόσωποι του Κέντρου- όταν έρχονται στην Κύπρο. Είναι παράδοξο, αλλά και οι «έθνοπατέρες» και οι φανατικοί «έλληνοτουρκόφιλοι» έχουν τήν ίδια επίδραση στην Κύπρο: ως Κέντρο λειτουργούν, ως Κέντρο διαμορφώνουν τούς όρους της ελληνικότητας ή της κυπριακότητας των Κυπρίων (άξιζει πραγματικά τόν κόπο νά ζήσει κάποιος ένα διάστημα στην Κύπρο, γιατί μόνο έτσι θά διαπιστώσει ό,τι δέν περιγράφεται: τί σημαίνει Έθνικό Κέντρο, τί σημαίνει έλληνοτουρκική φιλία, τί σημαίνει *άχαρμάς*, τί σημαίνει δέν στρατεύομαι για τίποτε, αλλά «παγκοσμιοποιούμαι», τί σημαίνει «έχω χάσει οποιοδήποτε μπούσουλα», τί σημαίνει είμαι ποιμνιο πιστών).

Σέ ό,τι αφορά τούς ίδιους τούς Κυπρίους (Έλληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους) νά παραθέσω, αντί άλλης άνάλυσης, παραφρασμένο ένα απόσπασμα από τό *Πορτρέτο ενός Καλλιτέχνη* του Τζέιμς Τζόυς: «Δέν θά υπηρετήσω ό,τι δέν πιστεύω πλέον, είτε αυτό λέγεται [...] πατρίδα μου είτε εκκλησία μου: και θά προσπαθήσω νά έκφραστώ μέ έναν τρόπο ζωής [...], χρησιμοποιώντας για τήν άμυνά μου τά μόνα όπλα πού επιτρέπω στον έαυτό μου νά χρησιμοποιήσει -*σιωπή, έξορία και πονηριά*».

ΤΟ Γ΄ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (Γ΄ ΚΠΣ) ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΔΟΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

του Λαζάρου 'Απέκη

Οι απόψεις που ακολουθούν αποτελούν μία προσπάθεια να εκφραστεί ή βαθιά ανησυχία που διακατέχει τον γράφοντα, ως μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας και ως πολίτη, για τις συνέπειες που προβλέπεται ότι θα έχουν στο άμεσο μέλλον για τον ακαδημαϊκό και δημόσιο χαρακτήρα του Έλληνικού Πανεπιστημίου, αλλά και το θεσμό του πανεπιστημίου γενικότερα, ο σχεδιασμός, οι ενέργειες και τα έργα με τα οποία προτείνεται να «ένταχθούν τα πανεπιστήμια στο Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης».

Εισαγωγικά

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση, και όχι μόνο, βρίσκεται από το έτος 1995 αντιμέτωπη με μία μεγάλη παρέμβαση που επιχειρείται μέσω των χρηματοδοτήσεων των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης. Τον Ιούνιο του 2000 λήγει, μετά από παράταση ενός εξαμήνου, το Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Β΄ ΚΠΣ, γνωστό και ως πακέτο (!) Ντελόρ). Από το έτος 2000 προβλέπεται η έναρξη του Γ΄ ΚΠΣ (οι εξελίξεις δεν επέτρεψαν να γίνει γνωστό ως πακέτο Σαντέρ, ίσως ο Πρόντι στο θέμα αυτό να έχει καλύτερη τύχη). Οι χρηματοδοτήσεις προς τα ΑΕΙ και ΤΕΙ γίνονται κυρίως με τη μορφή των Έπιχειρησιακών Προγραμμάτων Εκπαίδευσης και Άρχικης (!) Έπαγγελματικής Κατάρτισης (!) (ΕΠΕΑΕΚ). Υπάρχει το ΕΠΕΑΕΚ-1 από το Β΄ ΚΠΣ και θα υπάρξει το ΕΠΕΑΕΚ-2 από το Γ΄ ΚΠΣ.

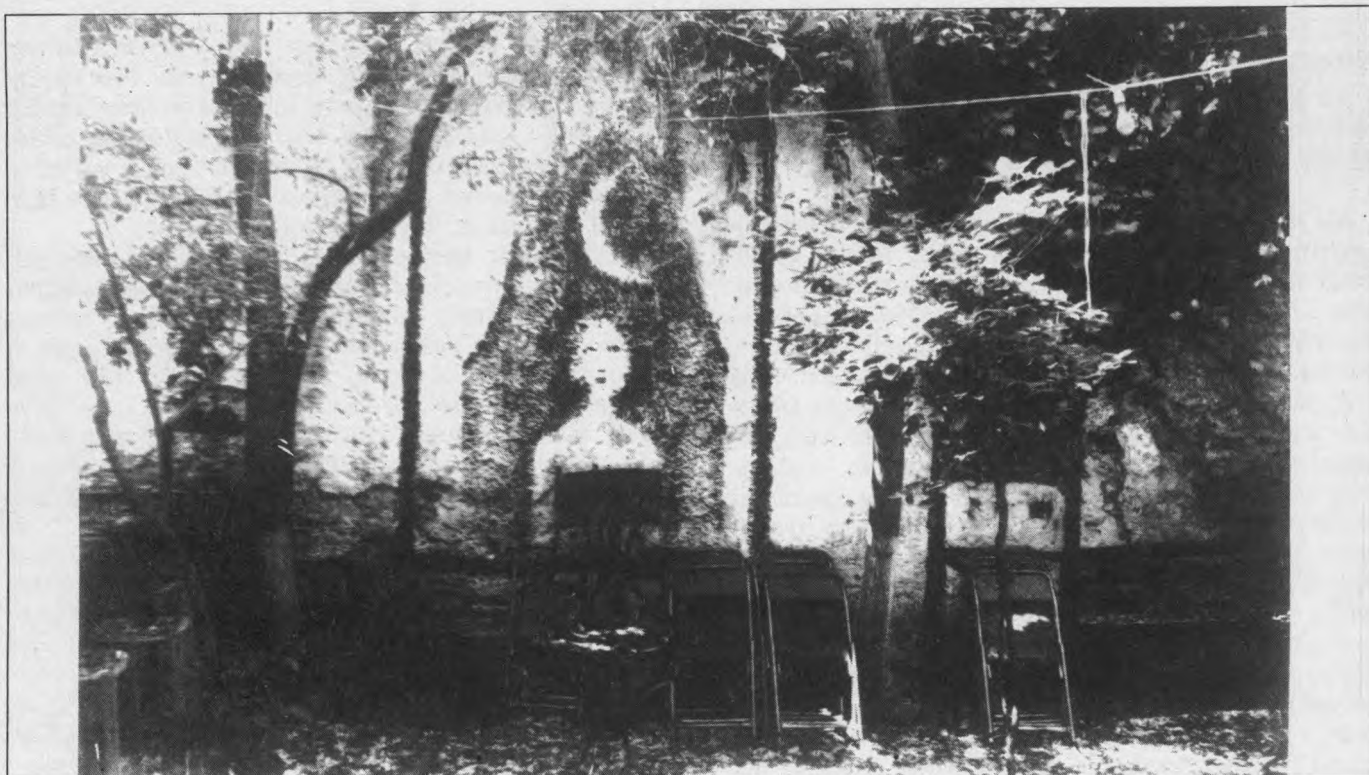
Μία κατ' αρχήν γενική επισήμανση είναι ότι τα «πακέτα» αυτά ναί μόνον διοχετεύουν στα πανεπιστήμια πολύ σημαντικούς, για τα μέτρα της κρατικής χρηματοδότησης, πόρους, όμως δεν χρηματοδοτούν γενικά την καλύτερη λειτουργία των πανεπιστημίων, αλλά επιλεκτικά προωθούν συγκεκριμένες λειτουργίες, ενέργειες και δράσεις οι οποίες, είτε άμεσα και δηλωμένα, είτε έμμεσα ως αναπόφευκτες συνέπειες, συνιστούν πολύ σημαντική παρέμβαση στη φυσιογνωμία, στον ακαδημαϊκό και στον δημόσιο χαρακτήρα των πανεπιστημίων. Το θέμα αυτό δεν έχει συζητηθεί, νομίζω, δημόσια όσο θα του ταίριαζε, όπως δεν έχει συζητηθεί επαρκώς σε ποιό βαθμό αυτές οι παρεμβάσεις είναι μονοσήμαντα καθορισμένες από τον «χρηματοδότη» και σε ποιό βαθμό αποτελούν τή συνόψιση των πιέσεων διαφόρων ισχυρών «τοπικών» ομάδων που έχουν

τόν τρόπο να προσανατολίζουν και τα εκπαιδευτικά πράγματα καταπώς τους εξυπηρετεί. Δεν έχει επίσης επαρκώς συζητηθεί ποιό πανεπιστήμιο και τί από αυτό κινδυνεύει, όπως και τί απαιτεί υπεράσπιση, ποιό είναι σε θέση να τό κάνουν και με ποιές συνέπειες. (Μεγάλοι «άνοιχτοί λογαριασμοί», μένει να «άνοιξουν» και να προκύψει ποιό και με ποιούς θα «λογαριαστούν».)

Οι κατευθυντήριες απόψεις και οι βασικοί στόχοι που αφορούν τό Γ΄ ΚΠΣ περιλαμβάνονται στο «Συνολικό Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006», όπου διατυπώνεται ο ευρύτερος κυβερνητικός αναπτυξιακός σχεδιασμός για τήν Έκπαίδευση-Κατάρτιση-Απασχόληση, ένα κείμενο τό οποίο είναι γνωστό, τουλάχιστον σε όρισμένους κύκλους, από διετίας περίπου. Τό κείμενο αυτό αποτελεί τό πλαίσιο όλων των σχετικών κειμένων που ακολούθησαν και τά οποία θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Τά όσα αφορούν τό ύπουργείο Παιδείας έχουν περιληφθεί στο «Αναλυτικό Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης στον τομέα των ανθρωπίνων πόρων του ΥΠΕΠΘ για τό Γ΄ ΚΠΣ» (ΣΠΑ), ή τελική διατύπωση των οποίων περιέχεται στην «Πρόταση του ΥΠΕΠΘ για τό σχέδιο περιφερειακής ανάπτυξης 2000-2006».

Η εμπλοκή των πανεπιστημίων ξεκίνησε από τή Σύνοδο των Πρυτάνων, ή οποία συνέστησε «Έπιτροπή Γ΄ ΚΠΣ», αποτελούμενη από όκτώ αντιπρυτάνεις, με συντονιστή τόν αντιπρύτανη του ΕΜΠ Λευτέρη Παπαγιαννάκη (έκπρόσωπο των ΑΕΙ στην Έπιτροπή Παρακολούθησης για τό Γ΄ ΚΠΣ του ύπουργείου Παιδείας), και συνέταξε τήν «Πρόταση των ΑΕΙ για τό Γ΄ ΚΠΣ». Η πρόταση αυτή, που όπως θα ήταν εύλογο, στην ήπιότερη των περιπτώσεων, θα αποτελούσε μία εισήγηση προς τά ΑΕΙ, χωρίς καμία ουσιαστική αλλαγή (έξ όσων γνωρίζω) έγκρίθηκε από έπόμενη Σύνοδο των Πρυτάνων και συνιστά ήδη τήν άποψη των ΑΕΙ για τό Γ΄ ΚΠΣ. Είναι όμως δεδομένο ότι ή πανεπιστημιακή κοινότητα και τά θεσμοθετημένα ακαδημαϊκά όργανα (υπενθυμίζω ότι ή Σύνοδος των Πρυτάνων δεν είναι), είτε από έλλειψη πληροφόρησης, σκόπιμη ή μή, είτε από άμηχανία είτε από άδιαφορία, δεν έπηρέασαν αυτή τήν πρόταση, παρά τή σημαντική και σχετικά έκτεταμένη μέσα στα ΑΕΙ έμπειρία από τό Β΄ ΚΠΣ.

Στή συνέχεια ακολούθησε ή «απόκριση» του ΥΠΕΠΘ, με την «Εισήγηση για την ένταξη των Πανεπιστημίων στο 3ο ΚΠΣ (2000-2006)» του ειδικού γραμματέα του ΥΠΕΠΘ Δ. Κλάδη. (Ζητώ συγγνώμη για τά πολλά διαδικαστικά αλλά είναι ένδεικτικά του πώς, για άλλη μιά φορά, ολοκληρώνεται ένας «διάλογος».)

Με την «Πρόταση των ΑΕΙ για τό Γ' ΚΠΣ» («Πρόταση» στο έξις) καθορίζονται τόσο οι στόχοι του συνολικού σχεδιασμού για τά ΑΕΙ τής χώρας, όσο και αυτοί των επίμερους προγραμμάτων ανάπτυξης των ΑΕΙ. Τό κείμενο Κλάδη («Εισήγηση» στο έξις), πού ακολούθησε, συμπίπτει με μεγάλο μέρος τής «Πρότασης».

Τόν μήνα Οκτώβριο του 1999 ολοκληρώνεται ή πρώτη φάση αυτής τής διαδικασίας με την οριστικοποίηση από τό ΥΠΕΠΘ των προϋπολογισμών και του έπιμερισμού τους σε «μέτρα» και «κένεργειες», καθώς και με την υποβολή στο ΥΠΕΠΘ των προτάσεων των ΑΕΙ για τό Γ' ΚΠΣ. Τώρα είναι ή περίοδος πού «ψήνονται» στο ύπουργείο οι όροι τής προκήρυξης των διαφόρων μέτρων και ενεργειών, δηλαδή τό πώς θα υλοποιηθεί τό Πρόγραμμα.

Οι στόχοι και τά χαρακτηριστικά μιās μεγάλης παρέμβασης

Σέ όλα τά κείμενα πού αναφέρθηκαν, οι βασικοί στόχοι απορρέουν κυρίως από τή διαπίστωση ότι «οι άδυ-

ναμίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος γίνονται αίτια μείωσης τής απασχολησιμότητας του εργατικού δυναμικού με άποτέλεσμα τήν άδυναμία του νά προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες συνθήκες τής αγοράς εργασίας» (ΣΠΑ). (Δέν μπορώ νά συγκρατήσω ένα σχόλιο: ή αγορά ως φυσική δύναμη —στην όποια πού νά παρεμβαίνεις τώρα— μεταβάλλει τις συνθήκες και τό εκπαιδευτικό σύστημα όφείλει νά προσαρμοστεί — μάλιστα, όχι άκριβώς νά προσαρμοστεί, αλλά αναλαμβάνουν νά τό προσαρμόσουν. Δυστυχώς αυτές οι «πρωτόγονες» αντίληψεις δέν αποτελούν ελληνική ιδιομορφία αλλά βρίσκονται στον πυρήνα μιās κυρίαρχης τάσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση πού καθορίζει παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με μάλλον μοιραίες συνέπειες για τό θεσμό του πανεπιστημίου.)

Ίδιαίτερα για τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση, ή «Πρόταση» και ή «Εισήγηση» αναφέρουν: «Οι στρατηγικοί στόχοι πού θα έξυπηρετήσουν τά επίμερους προγράμματα των ΑΕΙ τής χώρας απορρέουν από τήν άδήριτη ανάγκη νά αναδιαρθρώσουν και αναβαθμίσουν δραστικά τήν προσφορά τους στους τομείς τής εκπαίδευσης, τής έρευνας και τής παροχής έπιστημονικών και τεχνολογικών υπηρεσιών, προκειμένου νά ανταποκριθούν στην άποστολή τους σε περιφερειακό, έθνικό και διεθνές επίπεδο». Ώς τέτοιοι στόχοι αναφέρονται και οι ακόλουθοι:

α) Η γενίκευση τής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και έλεύθερη πρόσβαση σ' αυτή.

β) 'Ο έπανασχεδιασμός (!) τής βασικής προπτυχιακής εκπαίδευσης.

γ) 'Ο σχεδιασμός, σέ εύρεία κλίμακα, σύγχρονων προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών και προγραμμάτων συνεχιζόμενης (ή διά βίου) εκπαίδευσης.

Μέ αυτούς τούς στόχους, ακόμη και για έναν παρατηρητή χωρίς ιδιαίτερα ανήσυχη ματιά, τόσο η «Πρόταση τών ΑΕΙ για τό Γ' ΚΠΣ» όσο και η «Εισήγηση» Κλάδη συνιστούν μιά συνολική μεγάλη παρέμβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Βέβαια, θά μπορούσε νά αναρωτηθεί κανείς αν πρέπει νά πάρει όλα αυτά τοίς μετρητοίς. Έντούτοις, παρά τήν άρνητική έμπειρία από τό σχετικό γενικό άλαλούμ, είμαστε ύποχρεωμένοι νά τά πάρουμε αν όχι τοίς μετρητοίς, τουλάχιστον στά σοβαρά. Καί πρός τούτο, θά περιοριστώ νά αναφέρω μόνον δύο από τούς λόγους: 'Όπως αναφέρεται στό κείμενο του ύπουργείου Παιδείας: «Είναι πιθανό (για τήν έπταετία 2000-2006, διάρκεια του Γ' ΚΠΣ) ό κρατικός προϋπολογισμός νά μήν μπορεί, πέραν τών επενδύσεων ρουτίνας, νά αναλάβει και μαζικές επενδύσεις ύποδομής και τά ΑΕΙ δέν θά μπορούν νά καλύψουν τίς ανάγκες αυτές από δικούς τους πόρους, τό Γ' ΚΠΣ είναι ή τελευταία ίσως εύκαιρία για τά ΑΕΙ νά ολοκληρώσουν τίς αναγκαίες ή και έπιθυμητές ύποδομές (κτιριακή ύποδομή, μεγάλοι έξοπλισμοί...)). Έπίσης, όπως αναφέρεται στην «Πρόταση τών ΑΕΙ»: «'Η συνοχή τών επί μέρους Επιχειρησιακών Προγραμμάτων τών ΑΕΙ (μέσω τών όποιων θά εκφραστούν οι επιλογές τους) θά έλεγχθεί κατ' άρχήν από τήν Έπιτροπή Γ' ΚΠΣ τών ΑΕΙ και τή Σύνοδο τών Πρυτάνων, μέ βασικά κριτήρια: α) τή σαφήνεια και τόν ρεαλισμό (!) τών στόχων, β) τήν έναρμόνιση (!) τών προτεινόμενων έργων και προγραμμάτων μέ τούς στόχους». Δηλαδή, άλίμονο στά ΑΕΙ που 'Υά τολμήσουν νά διαμορφώσουν διαφορετικές στρατηγικές άπόψεις για τήν εξέλιξη του πανεπιστημίου.

Οί έπιμέρους ενέργειες και δράσεις τής μεγάλης παρέμβασης

Τόσο ή «Πρόταση τών ΑΕΙ» όσο και ή «Εισήγηση» Κλάδη διαρθρώνονται σέ «Μέτρα» (δέκα Μέτρα) και έπιμέρους «Ένέργειες». Θά αναφερθώ σέ όρισμένα από αυτά, τά όποια αναδεικνύουν τούς όρους αυτής τής μεγάλης, όπως τή χαρακτηρισία, παρέμβασης.

Τό «Μέτρο 1» περιγράφεται ως «'Ανοιγμα-Διεύρυνση τής Τριτοβάθμιας Έκπαίδευσης» (κατά τήν «Εισήγηση») ή ως «Διεύρυνση-Εμβάθυνση-Εύελιξία» (κατά τήν «Πρόταση») και προβλέπει τίς ακόλουθες ενέργειες:

1. 'Υποστήριξη τών νέων Τμημάτων (περίπου 70 σέ ΑΕΙ και ΤΕΙ) τά όποια ιδρύθηκαν στό πλαίσιο του Β' ΚΠΣ, στά όποια στηρίζεται ή διεύρυνση τής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, και για τά όποια τό Γ' ΚΠΣ πρέ-

πει νά εξασφαλίσει τόσο τήν όμαλή χρηματοδότηση τών δαπανών λειτουργίας τους όσο και τών «αύξημένων αναγκών ολοκλήρωσης (!) τών βασικών ύποδομών τους» καθώς και τήν «όμαλή συνέχιση τής στελέχωσής τους τόσο σέ κύριο (πρόκειται κυρίως για διδακτικό προσωπικό μέ δεκάμηνες συμβάσεις του Π.Δ. 407!) όσο και σέ λοιπό έμψυχο δυναμικό».

'Ετσι, χωρίς προγραμματισμό και άντίστοιχη δέσμευση για τίς απαραίτητες νέες θέσεις, χωρίς νά διατυπωθεί τό απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο για τό νέο προσωπικό όλων τών κατηγοριών, χωρίς νά εξασφαλιστεί ή προοπτική και οι πηγές χρηματοδότησης τών νέων τμημάτων και κατά τή διάρκεια του Γ' ΚΠΣ, για ανάγκες που δέν καλύπτονται από αυτό, όπως ή πρόσληψη μελών ΔΕΠ («μή επιλέξιμες δαπάνες» (!) είναι ό τεχνικός όρος), αλλά, και κυρίως, μετά τή λήξη τών κοινοτικών χρηματοδοτήσεων.

2. Δεύτερη φάση τής διεύρυνσης. 'Αφορά τήν «ολοκλήρωση τής διεύρυνσης τής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, προκειμένου νά έπιτευχθεί ή έλεύθερη πρόσβαση τών νέων και ή κατάργηση τών εισαγωγικών εξετάσεων, μέ τήν έξισορρόπηση τής προσφοράς μέ τή ζήτηση». Κατά τήν «Εισήγηση Κλάδη» θά πρέπει κατά κύριο λόγο νά έστιαστεί στην άνάπτυξη Διατμηματικών Προγραμμάτων Σπουδών και τοποθετείται χρονικά για τά έτη 2002 ή 2003 (ναί, έτσι!).

'Η έμπειρία από τήν «πρώτη φάση» τής διεύρυνσης μέ τήν ίδρυση νέων τμημάτων μέ τά άλυτα προβλήματα που έπέφερε (προσωπικού, θεσμών, ύποδομής, έξοπλισμών) και τήν άνυπαρξία προγραμματισμού και δεσμεύσεων για τήν άντιμετώπισή τους από μέρος τής πολιτείας, άποτελεί έξόχως άνησυχητική προοπτική για τά ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα που συνεπάγεται ή γενίκευση τής διεύρυνσης τής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Για τήν εξέλιξη τών σπουδών ή «Πρόταση» προτείνει τήν εύελιξία τών σπουδών που θά έπιτρέπει στους φοιτητές «νά επιλέξουν τό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που τους ταιριάζει και νά αναδείξουν τίς ικανότητές τους». Οί προτεινόμενες μορφές είναι ή όριζόντια κινητικότητα φοιτητών (μετακίνηση τών φοιτητών από τμήμα σέ άλλο συγγενές τμήμα τής άρεσκείας τους), τό διαφοροποιημένο πτυχίο (παρακολούθηση μαθημάτων, κορμού ή έπιλογής, από άλλο συγγενές τμήμα μέ ύποχρέωση άναγραφής σχετικής ένδειξης στό πτυχίο) και τό διατμηματικό πτυχίο (παροχή κοινού διαφοροποιημένου πτυχίου από δύο ή περισσότερα τμήματα).

'Αν αυτοί οι θεσμοί έφαρμοστούν πριν νά διασφαλιστούν οι προϋποθέσεις που θά έγγυώνται τό έπιστημονικό περιεχόμενο του παρεχόμενου πτυχίου, ό κίνδυνος, μέ τή γενίκευσή τους, νά πάρουν τή μορφή γενικευμένων Προγραμμάτων Σπουδών Έπιλογής (ΠΣΕ) θά είναι μεγάλος.

Πιστεύουμε ότι τά ΑΕΙ που σέβονται τό ρόλο τους πρέπει νά άπαιτήσουν τήν υιοθέτηση κανόνων, προϋποθέσεων και κριτηρίων που θά διασφαλίζουν τόν

ακαδημαϊκό και δημόσιο χαρακτήρα, τή στάθμη, τή βιωσιμότητα και τήν αξία των παρεχόμενων σπουδών και τίτλων προκειμένου να αντιμετωπιστεί το αίτημα για διευρυμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση. Έπειδή η πολιτεία, όπως φαίνεται τουλάχιστον από τις μεσοπρόθεσμες επιλογές της, δεν περιλαμβάνει τέτοια θέματα στις προτεραιότητές της, είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν τέτοιες πρωτοβουλίες μέσα στα ΑΕΙ.

3. *Μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών.* Η «Εισήγηση Κλάδη» αναφέρει: «Μετά από μία γενικευμένη διαδικασία ποιοτικής αξιολόγησης όλων των λειτουργούντων Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) θα επιδιωχθεί και η οργάνωση ΠΜΣ σε νέες, στρατηγικής σημασίας γνωστικές περιοχές»— και μάλιστα η «Πρόταση» προσθέτει και τή «διαμόρφωση κανόνων για τή συμμετοχή των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση».

Η προτεινόμενη (στην «Πρόταση», όχι στην «Εισήγηση») συμμετοχή των επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση των μεταπτυχιακών καθώς και διαφαινόμενες τάσεις σε όρισμένα ΑΕΙ (έπιβολή διδάκτρων και άλλων «νεωτερισμών») επιβάλλουν να διευκρινιστεί και να κατοχυρωθεί ο δημόσιος και ακαδημαϊκός χαρακτήρας των μεταπτυχιακών σπουδών. Για τις προτεινόμενες αλλαγές, πρέπει να παρθούν οι κατά αρχήν απαραίτητες αποφάσεις και να εκτιμηθούν οι συνέπειές τους για το θεσμό του πανεπιστημίου. Επίσης, θα πρέπει τα ΑΕΙ να απαιτήσουν από το ΥΠΕΠΘ να συζητήσει και να δεσμευτεί για τις απαραίτητες θεσμικές ρυθμίσεις πριν υιοθετηθούν τόσο σημαντικές αλλαγές.

Τό «Μέτρο 2» έχει αντικείμενο «Διά βίου εκπαίδευση και Πανεπιστήμια» και περιλαμβάνει τις ενέργειες:

1. Άνοιχτο Πανεπιστήμιο, τό οποίο θεωρείται ως «τό κατά εξοχή σύστημα διά βίου εκπαίδευσης σε πανεπιστημιακό επίπεδο, μέσα από τή χρησιμοποίηση κατά κύριο λόγο των μεθόδων τής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και αποτελεί τυπική περίπτωση διατηρούμενης και συνεχιζόμενης ενέργειας στό Γ' ΚΠΣ, μέ στόχο τή συνεχή βελτίωση των μεθόδων του και επέκταση των επιστημονικών πεδίων δράσης του».

2. Προγράμματα Σπουδών Έπιλογής (ΠΣΕ), τά οποία ως «συμπληρωματικό σύστημα διά βίου εκπαίδευσης αποτελούν επίσης μία τυπική περίπτωση διατηρούμενης και συνεχιζόμενης ενέργειας στό Γ' ΚΠΣ».

Είναι γνωστή ή εξέλιξη του θεσμού των ΠΣΕ και ή νομοθετική «αναπροσαρμογή» του, πού επιβλήθηκε για να πάρει τελικά τή μορφή τής «διά βίου εκπαίδευσης». Παρά τήν «αναπροσαρμογή», ή βασική δομή των ΠΣΕ ως συστήματος σπουδών «παράλληλο» μέ τις κανονικές σπουδές πού παρέχονται σε ένα ΑΕΙ, διατηρείται. Αναφέρω ένα μόνο χαρακτηριστικό: Για τήν ίδρυση ενός ΠΣΕ αρκεί ή πρόταση μιās ομάδας (παρέας) πανεπιστημιακών πρós τόν ύπουργό Παιδείας και ή σύμφωνη γνώμη του Διοικητικού Συμβουλίου του Τμήματος στό οποίο ανήκουν (αν ή ομάδα δεν συμπληρώνει ενδεκάδα (!), τότε απαιτείται ή γνώμη τής Συγκλήτου).

Μετά ή ομάδα λειτουργεί ως «παράπλευρο» Τμήμα, προσλαμβάνει προσωπικό χωρίς τούς κανόνες πού αφορούν τά μέλη ΔΕΠ, χρηματοδοτείται από τό ΥΠΕΠΘ προνομιακά, σε σχέση μέ τό υπόλοιπο ίδρυμα στό οποίο ανήκει και του οποίου χρησιμοποιεί τις υποδομές και τούς έξοπλισμούς, και αναλαμβάνει να εκπαιδεύσει φοιτητές σε αντικείμενα πού, πλίν ελάχιστων εξαιρέσεων, αποτελούν ακρότητες εξειδίκευσης ή απίθανους υβριδικούς συνδυασμούς ειδικοτήτων (μιά απλή ανάγνωση του καταλόγου των τίτλων των εγκεκριμένων ΠΣΕ αρκεί). Θεσμούς όπως τά ΠΣΕ τά περισσότερα ΑΕΙ τούς έχουν δικαίως απορρίψει επειδή δεν πληρούν τις ακαδημαϊκές προϋποθέσεις πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Η έπιμονή του ΥΠΕΠΘ, παρά τις τόσες αντιδράσεις, να αποδίδει στα ΠΣΕ κεντρικό ρόλο στη μεσοπρόθεση πολιτική για τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση και ή ενίσχυσή τους και μέσω του Γ' ΚΠΣ είναι αποκαλυπτική των κυρίαρχων επιλογών του. Η οργάνωση, ή δομή και ή λειτουργία των ΠΣΕ καθώς και ή προοπτική γενίκευσής τους αποτελούν τήν εγκατάσταση και λειτουργία μέσα στα ΑΕΙ «παράλληλων και ευέλικτων» μηχανισμών εκπαίδευσης, σε άμηση και πλήρη εξάρτηση από τόν ύπουργό και συνιστούν ανατροπή τής δομής και του ακαδημαϊκού χαρακτήρα των σπουδών, όπως μέχρι τώρα παρέχονται από τό πανεπιστήμιο, σύμφωνα μέ τά όποια τό τμήμα πού έχει τήν ευθύνη ενός επιστημονικού αντικειμένου έχει και τήν ευθύνη των σπουδών και έγγυάται τή στάθμη, τό περιεχόμενο των σπουδών και τό κύρος των παρεχόμενων τίτλων. Κατά τή γνώμη μου, ή εγκατάσταση στα ΑΕΙ τέτοιων θεσμών «ευέλικτων», μέ ελάχιστη «αδράνεια» απέναντι στις παρεμβάσεις του ύπουργού, σε σχέση μέ τήν «αδράνεια» τής ακαδημαϊκής λειτουργίας των, αποτελεί βασική επιλογή και στόχο για τό ΥΠΕΠΘ. Φαίνεται ότι εκτιμάται πώς έτσι θα «περάσει» πιο άνετα στα πανεπιστήμια ο προκρούστειος «επινασχεδιασμός» τής βασικής προπτυχιακής εκπαίδευσης.

3. Ανάπτυξη εναλλακτικών πρωτοβουλιών διά βίου εκπαίδευσης από τά ΑΕΙ. Σύμφωνα μέ αυτή τήν ενέργεια, «τά ΑΕΙ θα ενθαρρυνθούν και θα ενισχυθούν προκειμένου να αναπτύξουν εναλλακτικά συστήματα διά βίου εκπαίδευσης (π.χ. προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης). Για τήν εκπαίδευση από απόσταση στό κείμενο τής «Πρότασης» αναφέρονται εκτός από τό Άνοιχτό Πανεπιστήμιο και «άλλες δομές εκπαίδευσης από απόσταση» καθώς και ή «θέσπιση διαδικασιών πιστοποίησης».

Και από τά δύο κείμενα δεν γίνεται σαφές ποιά θα είναι ή έμπλοκή και μέ ποιά μορφή των πανεπιστημίων και ποιές θα είναι οι «άλλες δομές εκπαίδευσης» καθώς επίσης αν ή πιστοποίηση των γνώσεων θα είναι και αυτή αρμοδιότητα των ΑΕΙ.

Πρέπει να όριοθετηθούν οι διαφορετικές νέες λειτουργίες και ρόλοι πού αναλαμβάνει τό πανεπιστήμιο

καί νά θεοπιστοῦν κατάλληλες «ἀσφαλιστικές δικλίδες» γιά νά μὴν ἀποβοῦν εἰς βάρος τῆς καθαρῆς ἀκαδημαϊκῆς λειτουργίας του.

Κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι εὐλόγα καὶ πολὺ ἀνησυχητικά τὰ ἐρωτήματα πού ἀνακύπτουν γιά τὸ τί θὰ εἶναι τὸ πανεπιστήμιο πού θὰ ἀναπτύσσει ὅλες αὐτές τίς διαφορετικές δραστηριότητες καὶ λειτουργίες, καθὼς ἐπίσης γιά τὸ ποιά θὰ εἶναι ἡ σχέση του μέ τὸ «ἱστορικό» πανεπιστήμιο καὶ ποιές θὰ εἶναι οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς διεύρυνσης τοῦ ρόλου του. Θά ἐξαιρεθεῖ κανένα ἴδρυμα ἀπὸ αὐτές τίς «σαρωτικές» ἀλλαγές καὶ ποιός θὰ ἀποφασίσει καὶ πότε κάτι τέτοιο;

Τὸ «Μέτρο 3» ἀφορᾷ τίς ἐνέργειες «Στρατηγικός σχεδιασμός καὶ ποιοτικὴ ἀξιολόγηση τῶν ΑΕΙ».

1. Ἡ ἐνέργεια «Στρατηγικός σχεδιασμός στά ΑΕΙ» ἀναφέρεται στήν «κατάρτιση στρατηγικῶν καὶ ἐπιχειρησιακῶν σχεδίων τῶν ΑΕΙ μέ δεκαετὴ ὀρίζοντα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ πρέπει νά προκύπτουν ἢ νά αἰτιολογῶνται πλήρως ὅλα τὰ προγράμματα καὶ ἔργα γιά τὰ ὁποῖα ζητεῖται ἢ χρηματοδοτήσῃ τους στό πλαίσιο τοῦ ΕΠΕΑΕΚ-2 (Γ' ΚΠΣ). Ἐπίσης, ἀπὸ τὸ σχεδιασμὸ αὐτό θὰ πρέπει νά ἀπορρέουν καὶ οἱ προτάσεις τῶν ΑΕΙ γιά τὴν περαιτέρω ἀκαδημαϊκὴ ἀνάπτυξή τους».

Θά μπορούσε αὐτὴ ἡ ἐνέργεια νά λειτουργήσῃ θετικά, γιατί θὰ ὠθοῦσε τὰ ΑΕΙ νά συζητήσουν τὴ μεσοπρόθεσμη προοπτικὴ τους καὶ νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπερχόμενες ἀλλαγές, ἂν, ἀντὶ ὁ στρατηγικός σχεδιασμὸς νά ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς ἐνέργειες τοῦ Γ' ΚΠΣ, ὅπως προτείνεται, ὅλες οἱ προτάσεις τῶν ΑΕΙ ἔπρεπε νά ἀπορρέουν καὶ νά ἀποτελοῦν μέρος τοῦ δεκαετοῦ στρατηγικοῦ σχεδιασμοῦ τους.

4. Ἡ ἐνέργεια «Ποιοτικὴ ἀξιολόγηση τῶν πανεπιστημίων» ἀφορᾷ τὴ «συστηματοποίηση τῆς διαδικασίας ποιοτικῆς ἀξιολόγησης τῶν ΑΕΙ» καὶ περιλαμβάνει ὡς ἐπιμέρους ἐνέργειες τὴν «ποιοτικὴ ἀξιολόγηση καθαρῆς τῶν ΑΕΙ συνολικὰ ἢ μεμονωμένων τμημάτων», τὴν «ποιοτικὴ ἀξιολόγηση μεταξύ τμημάτων ἢ/καὶ προγραμμάτων σπουδῶν μέ ὁμοειδῆ περιεχόμενα», τὴν «ποιοτικὴ ἀξιολόγηση ὅλων τῶν λειτουργούντων Προγραμμάτων Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν» καὶ, τέλος, τὴν «ἀνάπτυξη ἐθνικοῦ συστήματος ἀξιολόγησης».

Ἀποκαλυπτικά μᾶλλον τῶν προθέσεων ὀρισμένων ὁμάδων μέσα στά ΑΕΙ, μέ ἰσχυρὴ, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, παρουσία στὴ σύνοδο τῶν πρυτάνεων, εἶναι καὶ τὰ ἀναφερόμενα στό κείμενο τῆς «Πρότασης» σχετικὰ μέ τὸ «Σύστημα Ἀξιολόγησης» γιά «δημοσιοποίηση ἀποτελεσμάτων σέ Ἐτήσια Ἐκθεση, μέ προτάσεις κατάρτισης, σύμπτυξης ἢ ἴδρυσης νέων Τμημάτων». Δέν μένει παρά ὁ συνδυασμὸς ὅλων αὐτῶν μέ τὴ χρηματοδότηση τῶν Τμημάτων καὶ τῶν ΑΕΙ γιά νά ὀλοκληρωθεῖ τὸ μοντέλο. Στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ ΥΠΕΠΘ ἐμφανίζεται πῶς συγκρατημένο (ἴσως ἢ ἐμπειρία τοῦ Δ. Κλάδου νά βοηθᾷ τὸ ὑπουργεῖο στό νά ἀποφύγει μιὰ πρόωρη δημόσια ἐκθεση σέ ἓνα τέτοιο θέμα, οἱ πανεπιστημιακοὶ ὅμως δέν διατάζουν!).

Τὸ «Μέτρο 5» ἀφορᾷ τὴν «ποιότητα τῆς ἐκπαίδευσης» καὶ περιλαμβάνει τίς ἀκόλουθες ἐνέργειες.

1. «Ἀναβάθμιση τοῦ ἔμφυχου ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ» (κατὰ τὴν «Εἰσήγηση») ἢ «Ἀναβάθμιση λειτουργίας μάχιμων ἐκπαιδευτικῶν μονάδων» (ἐργαστήρια, σπουδαστήρια...) (κατὰ τὴν «Πρόταση»).

Τόσο στήν «Πρόταση» ὅσο καὶ στήν «Εἰσήγηση» ἐκτιμᾶται ὅτι «μέ τὴ βαθμιαία ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν σέ κτιριακὲς ὑποδομὲς καὶ ἐξοπλισμούς, τὸ πρόβλημα μετατίθεται ἤδη πρὸς τὴν πλήρη ἀξιοποίηση αὐτῶν τῶν ὑποδομῶν καὶ ἐξοπλισμῶν καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ λειτουργία τῶν ἀντίστοιχων ἐκπαιδευτικῶν μονάδων». Μάλιστα, «τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει πλέον στρατηγικὴ σημασία καὶ ἡ ἀντιμετώπισή του μέ εὐρείας ἔκτασης Ἐνέργεια ἀποκτᾷ ὑψηλὴ προτεραιότητα».

Μιά τέτοια ἐκτίμηση, βέβαια, θὰ πρέπει νά θεωρηθεῖ, ἐπιεικῶς, ὑπερβολικὰ αισιόδοξη καὶ μάλιστα, ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη του τίς ἀνάγκες τῆς διευρυμένης τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, ἐξωπραγματικὴ. Φτάνει ὅμως νά πάρει χαρακτῆρα ἐμπαιγμοῦ, ὅταν τὰ προγράμματα μέ τὰ ὁποῖα προτείνεται νά ἀντιμετωπιστεῖ τὸ «στρατηγικῆς σημασίας πρόβλημα» εἶναι ἡ «ἐπιμόρφωση ὑπάρχοντος προσωπικοῦ ὑποστήριξης» καὶ ἡ «ἀξιοποίηση μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν» (ναί, τόσο στρατηγικὴ εἶναι ἡ σημασία του!). Γίνεται μάλιστα κυνισμός, ὅταν γιά τὸ προσωπικὸ ὑποστήριξης ἀναφέρεται στήν «Εἰσήγηση Κλάδου» ὅτι «νέες προσλήψεις ὅμως, στήν κατηγορία αὐτὴ τοῦ προσωπικοῦ, οὔτε ἀπὸ τὸ ΕΠΕΑΕΚ-2 φαίνεται νά ὑπάρχει πιθανότητα νά χρηματοδοτηθοῦν, οὔτε ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία πρόκειται νά ἐπιτρέψει στό ὄρατό τουλάχιστον μέλλον». Προτείνεται λοιπὸν «ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἔμφυχου δυναμικοῦ πού ἐμπλέκεται στό κάθε μορφῆς ἐκπαιδευτικὸ ἔργο μέ ἀξιοποίηση των ἐν ἐνεργείᾳ μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν» (ἀπασχόληση μέ ὠριαία ἀντιμισθία). Ἐδῶ ἡ «Πρόταση» δείχεται πῶς γενναιοδωρῆ προσθέτοντας καὶ τὴ «μερικὴ ἀπασχόληση νέων ἐπιστημόνων»!

Νομίζουμε ὅτι οὔτε ἡ ἐπιμόρφωση, θεμιτὴ, τοῦ ὑπάρχοντος προσωπικοῦ οὔτε ἡ μερικὴ ἀπασχόληση νέων ἐπιστημόνων, πού θὰ πρέπει νά ἀποτραπεῖ, μποροῦν νά ἀποτελέσουν λύσεις γιά νά καλυφθεῖ ἡ διευρυμένη λειτουργία τῶν ΑΕΙ. Τὰ πανεπιστήμια δέν μποροῦν νά στηρίζονται σέ νέους ἐπιστήμονες πού θὰ ἀπασχολοῦνται κάποιες ὥρες στό πανεπιστήμιο, κάποιες ὥρες σέ κάποιο φροντιστήριο κλπ. Οὔτε βέβαια μέ τέτοιες ιδέες ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα «ἀνεργία νέων ἐπιστημόνων». Αὐτὸ πού χρειάζεται εἶναι ἡ προσέλκυση νέων ἐπιστημόνων στίς κατώτερες καθηγητικὲς βαθμίδες καὶ ὄχι «ἐπιστήμονες μέ δελτίο παροχῆς ὑπηρεσιῶν».

Ἐνῶ σχεδιάζεται ἡ γενίκευση τῆς τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, δηλώνεται ὅτι νέες θέσεις ΔΕΠ, νέων ἐπιστημόνων καὶ προσωπικοῦ ὑποστήριξης πρακτικὰ δέν θὰ ὑπάρξουν καὶ ὅτι οὔτε ἀπὸ τοὺς πόρους τοῦ Γ' ΚΠΣ θὰ μποροῦσαν νά καλυφθοῦν (οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἦταν περιορισμένης διάρκειας). Αὐτὸ καθιστᾷ τὸ ὅλο ἐγχείρημα ἀδιέξοδο καὶ ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στήν

υποβάθμιση των «γενικευμένων» πανεπιστημιακών σπουδών. Κάνει δε έπιτακτική την ανάγκη τά πανεπιστήμια νά άρθρώσουν έναν διαφορετικό «υπεύθυνο» (σέ αντίθεση μέ την πολιτεία) λόγο, αντί νά σπεύδουν μέ την «Πρόταση των ΑΕΙ γιά τό Γ' ΚΠΣ» νά υιοθετούν, έν άναμονή των όντως ύψηλών χρηματοδοτήσεων, άδιαμαρτύρητα τέτοιες έπιλογές.

Πρέπει νά διατυπωθούν τά απαραίτητα χρονοδιαγράμματα κάλυψης αναγκών σέ ύποδομές, έξοπλισμούς και προσωπικό καθώς και οι απαραίτητες θεσμικές ρυθμίσεις και νά άπαιτηθεί από τό ΥΠΕΠΘ νά δεσμευτεί επί αυτών παράλληλα μέ τή διαπραγμάτευση των όρων γιά τό Γ' ΚΠΣ.

5. «Νέες μέθοδοι διδασκαλίας και μάθησης». Στήν ενέργεια αυτή ύπάγεται και ή «ανάμρφωση του συστήματος συγγραμμάτων» γιά την όποία ή «Πρόταση» αναφέρεται σέ: «οικονομικές και θεσμικές προϋποθέσεις γιά τή μετάβαση από τό ένα δωρεάν σύγγραμμα σέ σύστημα δωρεάν σημειώσεων (όδηγούς μελέτης) και πολλαπλής δανειστικής βιβλιογραφίας».

Είναι υπέρωμο ακαδημαϊκό αίτημα ή υπέρβαση του μοναδικού συγγράμματος και ή χρήση της πολλαπλής βιβλιογραφίας, όμως δέν πρέπει νά χρησιμοποιείται ως μέσο γιά τή «σιωπηρή» κατάργηση του δωρεάν συγγράμματος, δηλαδή εις βάρος των φοιτητών. Θά έχουμε μετάβαση από τό καθεστώς όπου ή δωρεάν διανομή επέβαλε τό μοναδικό σύγγραμμα στο καθεστώς εκείνο όπου ή υπέρβαση του μοναδικού συγγράμματος θά καταργήσει τή δωρεάν διανομή συγγραμμάτων; Βέβαια πρέπει νά βρεθούν τρόποι «έκλογίκευσης» και περιορισμού της τεράστιας σπατάλης πού σήμερα γίνεται στο όνομα της δωρεάν διανομής συγγραμμάτων. Επίσης, ακόμη και στα ΑΕΙ πού υλοποιούν κάποιο πρόγραμμα «πολλαπλής βιβλιογραφίας» μέσω του ΕΠΕΑΚ-1 (Β' ΚΠΣ), δέν είναι «δανειστικού τύπου», όπως θά έπρεπε. Και ακόμη, ο τρόπος πού «εισάγεται» ο «όδηγός μελέτης» μάλλον ύπονομεύει μία ακαδημαϊκά σωστή πρόταση γιά την εισαγωγή των πολλαπλών πηγών στή μελέτη των φοιτητών μας.

Τό «Μέτρο 6» αναφέρεται στην «Πανεπιστημιακή έρευνα» μέ έπιμέρους ενέργεια γιά την «Ένίσχυση της βασικής έρευνας».

Οι εξέλιξεις σέ θεμούς και πολιτική έρευνας τόσο στην Εύρώπη (5ο Πρόγραμμα-πλαίσιο γιά την έρευνα και την τεχνολογία) όσο και στην Ελλάδα (Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, πρόσφατη προκήρυξη εθνικού ΠΕΝΕΔ), πού αποκλείουν την ένίσχυση της βασικής έρευνας, κάνουν έπιτακτική την ανάγκη ένίσχυσής της, τουλάχιστον σέ εθνικό επίπεδο, δυστυχώς, όμως, δέν κάνουν πειστικά τά αναφερόμενα στην «Εισήγηση Κλάδη».

Πρέπει νά αναδιατυπωθούν, ανεξάρτητα από τό Γ' ΚΠΣ, οι εθνικοί στόχοι γιά την έρευνα ώστε νά προβλέπεται ή ένίσχυση και της βασικής έρευνας. Και επειδή σέ πρόσφατο δείγμα γιά τις απόψεις της πολι-

τείας, τό ΠΕΝΕΔ 1999, δέν προβλέπεται χρηματοδότηση της βασικής έρευνας άν και Π(ρόγραμμα) Ε(νίσχυσης) Ν(έου) Ε(ρευνητικού) Δ(ύναμικου), θά πρέπει τά ΑΕΙ και οι έρευνητικοί φορείς νά αναλάβουν την πρωτοβουλία.

Στις έπιμέρους ενέργειες αναφέρονται και τά «Εθνικά ή /και πανεπιστημιακά ίνστιτούτα (ΕΠΙ). Η άρνητική έμπειρία από τή λειτουργία στο ΕΜΠ ενός ΕΠΙ μέ εύρύτατη δραστηριότητα κάνει αναγκαία τή θέσπιση κανόνων πού θά διασφαλίζουν τή διαφάνεια και τον ακαδημαϊκό έλεγχο και θά άποτρέπουν την ανταγωνιστική προς τά ΑΕΙ λειτουργία των ίνστιτούτων ή την υπερβολική εις βάρος των ΑΕΙ διόγκωσή τους.

Τό «Μέτρο 9» αναφέρεται σέ «Υποδομές και έξοπλισμούς» και περιλαμβάνει τις ενέργειες:

1. Όλοκλήρωση ύποδομών-ανάβάθμιση έξοπλισμών ή όποια άφορά την «κτιριακή ύποδομή και τους μεγάλους έξοπλισμούς γιά τή κάλυψη των διαρκώς αύξανόμενων αναγκών της διευρυνόμενης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης». Όπως ήδη έχει αναφερθεί, σύμφωνα μέ την «Εισήγηση» και την «Πρόταση»: «Είναι πιθανό ο κρατικός προϋπολογισμός νά μήν μπορεί, πέραν των έπενδύσεων ρουτίνας, νά αναλάβει και μαζικές έπενδύσεις ύποδομής. Και είναι ακόμα περισσότερο πιθανό ότι τά ΑΕΙ δέν θά μπορούν νά καλύψουν τις ανάγκες αυτές από δικούς τους πόρους. Έτσι, τό ΕΠΕΑΕΚ-2 είναι ή τελευταία ίσως ευκαιρία γιά τά ΑΕΙ νά ολοκληρώσουν τις αναγκαίες ή/και έπιθυμητές ύποδομές».

Επειδή είναι μάλλον αυτονόητο ότι οι πόροι δέν έπαρκούν γιά μία τόσο εύρεια κλίμακας παρέμβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, προτείνεται ως παραμυθία «γιά τήν ταχεία ολοκλήρωση ύποδομών και έξοπλισμών, ή δυνατότητα έγγυημένου δανεισμού από την Εύρωπαϊκή Τράπεζα ή από άλλους τραπεζικούς όμίλους, μέ έγγύηση του κράτους γιά τήν πληρωμή των τοκοχρεολυσίων μέσω του ΕΠΕΑΕΚ-2 και στή συνέχεια μέσω του προγράμματος δημοσίων έπενδύσεων».

Αυτή ή «διέξοδος», αντί νά καθιστάει γιά την έξευρεση πόρων, έμπνέει άνησυχίες γιά τους κινδύνους και τις έπιπτώσεις τέτοιων έπιλογών και γεννά έρωτηματικά γιά τήν αναγκαιότητά τους.

Η προοπτική δημοσίων πανεπιστημιακών «χρωμένων» στην Εύρωπαϊκή Τράπεζα ή σέ άλλους τραπεζικούς είναι έφιαλτική.

Αν όντως οι πόροι του ΕΠΕΑΕΚ-2 είναι οι μοναδικοί σημαντικοί γιά τά έπόμενα χρόνια και άφορούν κυρίως τή διευρυνόμενη εκπαίδευση, τότε είναι αναγκαίο νά διατυπωθούν από τά ΑΕΙ οι έπιλογές γιά τις ύποδομές και τους μεγάλους έξοπλισμούς της έπόμενης δεκαετίας, ανεξάρτητα από τό Γ' ΚΠΣ, και άφου αναδειχτεί ή άδυναμία κάλυψης των αναγκών από αυτούς τους «μοναδικούς πόρους», θά έπρεπε νά άπαιτηθεί από την πολιτεία νά αναγνωρίσει τό πρόβλημα και νά δεσμευτεί γιά τους τρόπους μέ τους όποιους θά εξασφαλίσει τή συνέχεια της λειτουργίας

καί τήν ανάπτυξη τοῦ δημόσιου πανεπιστημίου. Ἐκτός καί ἂν ἡ πολιτεία μεριμνήσει θέτοντας προϋπόθεση γιά τή χρηματοδότηση ὑποδομῶν καί ἐξοπλισμῶν τή σύναψη τραπεζικῶν δανειῶν.

2. Ἐλέκταση-ἐκσυγχρονισμός-λειτουργία βασικῶν ὑποδομῶν. Ἀφορᾶ τίς Βιβλιοθήκες, τά Δίκτυα-Τηλεματική καί τά Κέντρα Πληροφορικής.

Γιά τά ἔργα αὐτά θά πρέπει, ἀφοῦ προηγηθεῖ ἀπολογισμός, νά γίνει ὀρθολογικός σχεδιασμός τῆς μελλοντικῆς λειτουργίας τους, ὥστε νά μήν ἐξελιχθοῦν σέ «καταβόθρες» πολύτιμων γιά τή λειτουργία τῶν ΑΕΙ πόρων.

Εἰδικότερα γιά τά «Δίκτυα-Τηλεματική», εἶναι ἀναγκαῖο νά θεσμοθετηθοῦν κανόνες πού ὀριοθετοῦν τίς δραστηριότητές τους καί διασφαλίζουν τή διαφάνεια, τόν ἀκαδημαϊκό ἔλεγχο καί τή δεοντολογία (ἀπόρρητο τῶν ἐπικοινωνιῶν, ἐπιτροπές καί μή παρεχόμενες ὑπηρεσίες κλπ).

Τό «Μέτρο 10» ἀναφέρεται ὡς Διοικητικός ἐκσυγχρονισμός τοῦ συστήματος τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης («Εἰσήγηση Κλάδης») ἢ Θεσμικές μεταρρυθμίσεις («Πρόταση»).

Εἶναι ἀποκαλυπτικό τῶν προθέσεων τοῦ ΥΠΕΠΘ ὅτι, ἐνῶ στήν «Πρόταση τῶν ΑΕΙ» ἀναφέρονται κάποιες θεσμικές ρυθμίσεις γιά τή λειτουργία τῶν ΑΕΙ, ἡ «Εἰσήγηση Κλάδης» ἀναφέρεται ἀποκλειστικά στόν διοικητικό ἐκσυγχρονισμό. Φαίνεται ὅτι μᾶλλον τό ΥΠΕΠΘ δέν προτίθεται νά δεσμευτεῖ σέ θέματα θεσμικῶν ρυθμίσεων παράλληλα μέ τή διαπραγματεύση τοῦ Γ΄ ΚΠΣ.

Εἶναι ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη νά σχεδιαστοῦν οἱ θεσμικοί κανόνες γιά τή νέα λειτουργία τῶν ΑΕΙ. Χωρίς αὐτούς τούς κανόνες ὅλες αὐτές οἱ παρεμβάσεις στήν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση θά ὀδηγήσουν στήν ἀποδιοργάνωση καί τήν ὑποβάθμιση τοῦ Πανεπιστημίου.

Τέλος, πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι πουθενά στά κείμενα τῆς «Πρότασης» καί τῆς «Εἰσηγήσεως» δέν γίνεται μνεῖα ἐνεργειῶν πού στοχεύουν στήν ἐνίσχυση τῆς παραγωγῆς πολιτισμοῦ καί τῆς ποιότητας ζωῆς στά πανεπιστήμια.

Συμπερασματικά

Συμπερασματικά συνοψίζω τίς βασικές ἐπισημάνσεις, τούς κινδύνους ἀπό τίς διαφαινόμενες συνέπειες καί κάποιες προτάσεις πού ἀφοροῦν τήν «ἐνταξη τῶν πανεπιστημίων στό Γ΄ Κοινωνικό Πλαῖσιο Στήριξης». Τόσο ἡ «Πρόταση τῶν ΑΕΙ γιά τό Γ΄ ΚΠΣ» ὅσο καί ἡ «Εἰσήγηση Κλάδης» συνιστοῦν μιά συνολική παρέμβαση στή φυσιογνωμία, στόν ἀκαδημαϊκό καί στόν δημόσιο χαρακτήρα τῶν πανεπιστημίων, παρέμβαση ἡ ὁποία, ἂν τά πανεπιστήμια δέν ἀντιδράσουν, θά ὀδηγήσει στήν ἀποδόμησή τους. Ἐνῶ σχεδιάζεται ἡ γενίκευση τῆς τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης, δηλώνεται ὅτι νέες θέσεις ΔΕΠ, νέων ἐπιστημόνων καί προσωπικοῦ ὑποστήριξης πρακτικά δέ θά ὑπάρξουν καί ὅτι οὔτε

ἀπό τούς πόρους τοῦ Γ΄ ΚΠΣ θά μπορούσαν νά καλυφθοῦν (οὔτως ἢ ἄλλως θά ἦταν περιορισμένης διάρκειας). Ἐπειδή αὐτό ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στήν ὑποβάθμιση τῶν «γενικευμένων» πανεπιστημιακῶν σπουδῶν, εἶναι ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη νά ἀρθρωθεῖ ὁ διαφορετικός, «ὑπεύθυνος» (σέ ἀντίθεση μέ τήν πολιτεία) λόγος τῶν ΑΕΙ, ἀντί αὐτά διά τῆς συνόδου τῶν πρυτάνεων νά σπεύδουν, μέ τήν «Πρόταση τῶν ΑΕΙ γιά τό Γ΄ ΚΠΣ» νά ὑιοθετοῦν, ἐν ἀναμονή τῆς, σημαντικῆς δεβταίως, χρηματοδότησης, χωρίς οὐσιαστικό ἀντίλογο, τέτοιες ἐπιλογές.

Ἐλπίζοντας ὅτι ἡ προϊούσα ἀποδιοργάνωση τῆς συλλογικότητας στό πανεπιστήμιο δέν ἔχει ἀκόμη φτάσει σέ μὴ ἀντιστρεπτά ἐπίπεδα, τόλμησα νά διατυπώσω καί κάποιες προτάσεις, ὀρισμένες ἀπό τίς ὁποῖες ἐπιναλαμβάνω.

1. Προκειμένου νά ἀντιμετωπιστεῖ τό αἴτημα γιά διευρυμένη τριτοβάθμια ἐκπαίδευση, πρέπει τά ΑΕΙ πού σέβονται τό ρόλο τους νά διατυπώσουν καί νά ἀπαιτήσουν τήν υἱοθέτηση κανόνων, προϋποθέσεων καί κριτηρίων πού θά διασφαλίζουν τόν ἀκαδημαϊκό καί δημόσιο χαρακτήρα, τή στάθμη, τή βιωσιμότητα καί τήν ἀξία τῶν παρεχόμενων σπουδῶν καί τίτλων. Διαφορετικά, ἔτσι ὅπως τώρα ἐπιχειρεῖται, ἡ διεύρυνση τῆς τριτοβάθμιας ἐκπαίδευσης θά ὀδηγήσει ἀναπόφευκτα στήν ἀποδόμηση τοῦ πανεπιστημίου.

2. Τά Προγράμματα Σπουδῶν Ἐπιλογῆς στά ὁποῖα ἐμμένει τό ΥΠΕΠΘ, παρά τήν κριτική καί ἀπόρριψη, καθὼς καί ἡ προτεινόμενη (ἀπό τήν «Πρόταση τῶν ΑΕΙ») «εὐελιξία» τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν καί ἡ προοπτική γενίκευσής της συνιστοῦν ἀνατροπή τῆς δομῆς καί τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ χαρακτήρα τῶν σπουδῶν, ὅπως μέχρι τώρα παρέχονται ἀπό τό Πανεπιστήμιο, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα τό τμήμα πού ἔχει τήν εὐθύνη ἐνός ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμένου ἔχει καί τήν εὐθύνη τῶν σπουδῶν καί ἐγγυᾶται τή στάθμη, τό περιεχόμενο τῶν σπουδῶν καί τό κύρος τῶν παρεχόμενων τίτλων. Τά πανεπιστήμια πρέπει νά ἐξακολουθήσουν νά ἀπορρίπτουν αὐτόν τό θεσμό.

3. Ἡ τόσο στενή καί πολλαπλή ἐπαφή τοῦ πανεπιστημίου μέ τήν ἀγορά ἐργασίας καί ἡ προσαρμογή τοῦ σ' αὐτή καθὼς καί ἡ σέ εὐρεία πλέον κλίμακα ἀνάπτυξη δραστηριοτήτων «ἰδιωτικοοικονομικοῦ χαρακτήρα» ἐγκυμονοῦν κινδύνους ἀλλοτρίωσής του. Γι' αὐτό:

Πρέπει νά ὀριοθετηθοῦν οἱ διαφορετικῆς νέες λειτουργίες καί ρόλοι πού ἀναλαμβάνει τό Πανεπιστήμιο καί νά θεσπιστοῦν κατάλληλες «ἀσφαλιστικῆς δικλίδες» ὥστε νά μήν ἀποδοῦν εἰς βάρος τῆς καθαυτοῦ ἀκαδημαϊκῆς λειτουργίας του.

4. Πρέπει νά ἀναδιατυπωθοῦν, ἀνεξάρτητα ἀπό τό Γ΄ ΚΠΣ, οἱ ἐθνικοὶ στόχοι γιά τήν ἐρευνα ὥστε νά ἐνισχυεταί καί ἡ βασική ἐρευνα πού τώρα ἀποκλείεται καί ἀπό τά εὐρωπαϊκά καί ἀπό ἑλληνικά προγράμματα. Καί ἐπειδή σέ πρόσφατο δεῖγμα γιά τίς ἐπιλογές τῆς πολιτείας, τό ΠΕΝΕΔ 1999, δέν προβλέπεται χρηματοδότηση τῆς βασικῆς ἐρευνας ἂν καί Πρόγραμμα

Ένισχυσης Νέου Έρευνητικού Δυναμικού, θά πρέπει τά ΑΕΙ καί οι έρευνητικοί φορείς νά αναλάβουν τήν πρωτοβουλία.

Κάποιες ιδέες για νά περιοριστεί ό κίνδυνος ή «ένταξη τών ΑΕΙ στό Γ' ΚΠΣ» νά οδηγήσει στην αποδόμηση του Πανεπιστημίου είναι οι ακόλουθες:

5. Αν όντως, όπως δηλώνεται, οι πόροι του Ε-ΠΕΑΕΚ-2 είναι οι μοναδικοί σημαντικοί για τά επόμενα χρόνια καί άφορούν κυρίως τή διευρυνόμενη εκπαίδευση, τότε είναι αναγκαίο τό κάθε ΑΕΙ νά καταστρώσει ένα «στρατηγικό σχέδιο» δεκαετούς διάρκειας (συγγνώμη για τό συνειρμό μέ τά πάλαι ποτέ «πλάνα»), ανεξάρτητα από τό Γ' ΚΠΣ, στό όποιο νά διατυπωθούν τά απαραίτητα χρονοδιαγράμματα άλυσης αναγκών σέ ύποδομές, έξοπλισμούς καί προσωπικό καθώς καί οι απαραίτητες θεσμικές ρυθμίσεις καί, άφου άναδειχτεί ή άδυναμία κάλυψης τών αναγκών από αυτούς τούς «μοναδικούς πόρους», νά απαιτηθεί από τό ΥΠΕΠΘ νά δεσμευτεί για τούς τρόπους μέ τούς όποιους θά εξασφαλίσει τή συνέχεια τής λειτουργίας καί τήν ανάπτυξη τών δημόσιων πανεπιστημίων.

6. Κατά τή σύνταξη τών «στρατηγικών σχεδίων» δεκαετούς διάρκειας τών ΑΕΙ πρέπει νά λαμβάνεται ύπόψη εκτός από τά δεδομένα του γενικού σχεδιασμού τής κυβέρνησης καί τό γεγονός ότι δημόσια πανεπιστήμια πρέπει νά ύπάρχουν καί νά εξελίσσονται άνε-

ξάρτητα από τήν ύπαρξη ή μή τών πάσης φύσεως πακέτων. Γιατί αν, στά χρόνια που έρχονται, άποδειχθεί ότι ή αποδόμηση του Πανεπιστημίου, που σήμερα επιχειρείται μέσω τών ΚΠΣ, ήταν μιá λανθασμένη επιλογή, δέν θά είναι δυνατή ή ανασύστασή του.

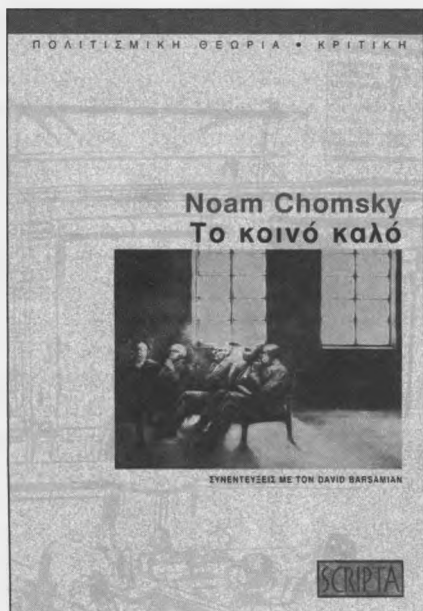
7. Πρέπει νά απαιτηθεί από τό ΥΠΕΠΘ όλες οι προτάσεις τών ΑΕΙ για ένταξη στό Γ' ΚΠΣ νά άπορρέουν καί νά άποτελούν μέρος του δεκαετούς «στρατηγικού σχεδιασμού» τους. Καί ή διαπραγματεύση του Γ' ΚΠΣ νά γίνει στό πλαίσιο αυτών τών σχεδίων.

8. Για τή χρηματοδότηση τών μεγάλων ύποδομών σέ κτίρια καί έξοπλισμούς πρέπει νά αποκλειστεί ό προτεινόμενος δανεισμός από τήν Ευρωπαϊκή Τράπεζα ή από άλλους τραπεζικούς όμίλους, ώστε νά άποτραπεί ή έφιαλτική προοπτική δημόσιων πανεπιστημίων «χρεωμένων» σέ τράπεζες.

Στήν κρίσιμη αυτή για τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση περίοδο, ή πρόκληση συνίσταται στό αν ύπάρχουν σήμερα στό έλληνικό Πανεπιστήμιο οι προϋποθέσεις νά αναπτυχθούν οι κατάλληλες καί έπαρκείς εκείνες πρωτοβουλίες οι όποιες, χωρίς νά χρεώνονται συλλήδην τά του έλληνικού «ιστορικού» πανεπιστημίου, νά είναι σέ θέση, χωρίς λαϊκισμούς, νά άναδείξουν τόν άμεσο κίνδυνο αποδόμησης του καί νά υπερασπιστούν τόν άκαδημαϊκό καί δημόσιο χαρακτήρα του.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Π Ο Λ Ι Τ Ι Σ Μ Ι Κ Η Θ Ε Ω Ρ Ι Α • Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η

NOAM CHOMSKY

ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΚΑΛΟ

Μια διεισδυτική ματιά σε θέματα παγκοσμίου ενδιαφέροντος από τον συγγραφέα που οι *New York Times* αποκάλεσαν «ο σπουδαιότερος, κατά πάσα πιθανότητα, εν ζωή διανοούμενος».

Αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις του βιβλίου:

«Ο Αριστοτέλης θεωρούσε δεδομένο ότι η δημοκρατία πρέπει να είναι πλήρως συμμετοχική (με μερικές αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, τις γυναίκες και τους σκλάβους ας πούμε) και ότι πρέπει να αποβλέπει στο κοινό καλό. Για να το πετύχει, οφείλει να εξασφαλίζει σχετική ισότητα, "λεγογισμένη και επαρκή ιδιοκτησία" και "διαρκή ευημερία" για τον καθένα».

«Ο James Madison πίστευε ότι πρωταρχικός σκοπός της κυβέρνησης είναι "να προστατέψει τη μειονότητα των βαθύπλουτων εναντίον της πλειοψηφίας". Όπως αρεσκοίταν να το θέτει ο συνάδελφός του John Jay: "εκείνοι στους οποίους ανήκει η χώρα, οφείλουν να τη κυβερνούν"».

«Οι συζητήσεις περί μορατόριουμ χρεών δεν είναι στην ουσία το κύριο θέμα. Αν οι πλούσιοι της Βραζιλίας δεν είχαν αφεθεί ανεξέλεγκτοι, η Βραζιλία δεν θα είχε εξαρχής χρέος. Ας δώσουν πίσω τα λεφτά αυτοί που τα δανείστηκαν. Κανένος άλλου δεν είναι το πρόβλημα».

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

ΤΟ ΧΡΥΣΟ ΜΕΤΑΛΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

του Βασίλη Ζουναλή

Η χώρα βρίσκεται ένα βήμα πριν από την πλήρη ένταξη στην ΟΝΕ. Όλοι, σχεδόν, συγχαίρουν την ελληνική οικονομία για τις επιδόσεις της. Οί αξιωματούχοι της Ε.Ε. δέν φείδονται φιλοφρονήσεων για την οικονομία μας, εύκαιρίας δοθείσης. Ακόμη και ο πλανητάρχης, μόλις του δόθηκε η εύκαιρία κατά την 24ωρη παραμονή του στη χώρα μας, είπε κι αυτός τά δικά του καλά λόγια: «Αν υπήρχαν χρυσά ολυμπιακά μετάλλια για την οικονομία, ή ελληνική θά έπρεπε νά πάρει ένα». Σπουδαίο αυτό τό δώρο του Κλίντον πρὸς τήν κυβέρνηση Σημίτη. Η αντίπολιτευση είτε κατάπτε τή γλώσσα της αναλισκόμενης στά πυροτεχνήματα τής «σκανδαλογίας» (ΝΔ), είτε φωνασκεί σέ επίδειξεις «άνυποχώρητης προβολής του λαϊκού φρονήματος και υπεράσπισης τῶν λαϊκῶν συμφερόντων» *έρμηνην του λαου* (ΚΚΕ και οί σύρες του), είτε θέλει αλλά δέν μπορεί γιατί βρίσκεται «άλλου», ἐκτός τόπου και χρόνου (Συνασπισμός και λοιπές δυνάμεις).

Η σημερινή εύτυχία τής ἐγχώριας οικονομίας δέν ἔχει ιστορικό προηγούμενο, φαντάζει μοναδική. Οί αντίπαλοι τής κυβέρνησης είναι παγιδευμένοι στό κλίμα πού επικρατεί. Για νά πιάσει τόπο ο αντίπολευτικός τους λόγος είναι αναγκασμένοι νά καταβάλουν και τά διόδια ἀναγνώρισης κάποιων, ἔστω, οικονομικῶν ἐπιτυχιῶν τής κυβέρνησης. Λένε και γράφουν, παραδείγματος χάριν, ὅτι «ναί μέν ἔδειξε δείγματα καλής οικονομικῆς διαχείρισης ο κ. Σημίτης, αλλά δέν ἔχει ἐπίδειξει δείγματα ἰσχυρῆς διακυβέρνησης σέ κρίσιμα ἐξωτερικά θέματα», ή «μέτριος ἔως καλός διαχειριστής, αλλά ἐμεῖς εἴμαστε καλύτεροι» και λοιπά συναφή. Ὡς διαχειριστές, ὡς λογιστές, ὡς οικονομολόγοι, οί κυβερνήτες μας τό ἔχουν πάρει τό μετάλλιο. Κι αυτό τούς ἀρκεί για τήν ὥρα· ποιός περιμένει, ἄλλωστε, «ἰσχυρή διακυβέρνηση» στά λοιπά μέτωπα, στή σκιά τής «νέας τάξης πραγμάτων»;

Ποιός περιμένει πριν από δέκα χρόνια, πριν από πέ-

ντε χρόνια, ὅτι ή ελληνική οικονομία θά εισέπραττε τόσα συγχαρητήρια; Η «ψωροκώσταίνα» του παρελθόντος φουσκώνει σήμερα σάν διάνος μέ τό «χρυσό μετάλλιο» τής οικονομίας στό στήθος, λοιδορώντας τίς ἀριστερές μεγαλοστομίες ὡς ἀναχρονισμούς. Πρόκειται για «θαῦμα»; Ἐξαρτᾶται ἀπό τό τί ἐννοεῖ κανεῖς μέ τή λέξη «θαῦμα». Ἐν πάση περιπτώσει, πρόκειται για ἕνα εἶδος θαύματος πού τό ἀληθινό του ὄνομα είναι *γεγονική συντυχία*, συγκυρία ἀστάθμητων συναντήσεων μέ εὐνοϊκά οικονομικά ἀποτελέσματα, συντυχία «ἀρετῆς» κυβερνητῶν και λοιπῶν οικονομικῶν παραγόντων αλλά και «τύχης», *virtus et fortuna* πού ἔλεγε κι ο ἄλλος.

Δέν θά διηγηθοῦμε τήν ἱστορία τῶν γεγονότων αὐτῆς τής συντυχίας. Θά ποῦμε μόνον ὅτι ή κυβέρνηση Σημίτη, πού «κέρδισε» τό στοίχημα τής ΟΝΕ και τής οικονομίας, ὀφείλει πάραυτα νά ἀποδώσει τό «χρυσό μετάλλιο» στόν ἀδιαφιλονίκητο πρωταγωνιστή αὐτῆς τής ἐπιτυχίας, στό Χρηματιστήριο Ἀξιῶν Ἀθηνῶν (ΧΑΑ): τό «χρυσό μετάλλιο» ἀνήκει στή Σοφοκλέους!

Ὅλες οί προσπάθειες «ἐκσυγχρονισμού» τής ελληνικῆς οικονομίας, ή δημοσιονομική εὐταξία, ή λιτότητα μισθῶν/ήμερομισθίων και παροχῶν του ψυχορραγῦντος «κράτους προνοίας» (μάλιστα, ἀπονομή βραβείου για τήν ἐπιβολή λιτότητας!), ή ἀπόσυρση του κράτους ἀπό τίς ὅποιες ἐπιχειρηματικές δραστηριότητες του παρελθόντος, ή προϊούσα ἰδιωτικοποίηση, ή «ἀπελευθέρωση τῶν δημιουργικῶν ἐπιχειρηματικῶν δυνάμεων του τόπου» πού δοξολογεῖται πιά χωρίς ἐπιφυλάξεις ὡς «ή καλύτερη προϋπόθεση για τήν εξασφάλιση μακροχρόνιας ἀνάπτυξης τής χώρας», ή «ἐκρηξη τής ἐγχώριας ἐπιχειρηματικότητας» πού ο ἐκκωφαντικός της θόρυβος πλάκώνει τήν ἀπελπισία τῶν σύγχρονων προλεταρίων και ἀποκλήρων αὐτοῦ του τόπου, αὐτή ή νέα *εἰκονική οικονομική πραγματικότητα*, αὐτά τά θεωρούμενα θαῦματα τής ελληνικῆς οικονομίας, ὀφείλονται στό ΧΑΑ. Ὀφείλονται τρεῖς φορές, τουλάχιστον, στή Σοφοκλέους.

Ὁφειλή Πρώτη

Ἡ δραχμική ἀξία αὐτῆς τῆς ὀφειλῆς ἀνέρχεται σέ περίπου 6,5 τρισεκατομμύρια δραχμές, ἂν περιοριστοῦμε στήν τελευταία διετία (1998, 1999). Τόσα περίπου εἶναι τὰ χρήματα πού ἀντλήσαν κατά τή διετία καί θά ἀντλήσουν γιά αὐξήσεις μετοχικοῦ κεφαλαίου οἱ εισηγμένες καί ὅσες πρόκειται νά εἰσαχθοῦν στό ΧΑΑ, ὡς τό τέλος τοῦ ἔτους, ἔταιρειες. Ἄς τό ξαναποῦμε γιά νά τό χωνέψουμε: 6,5 τρισεκατομμύρια δραχμές μέσα σέ δύο χρόνια. Τά στοιχεῖα γιά τίς αὐξήσεις μετοχικοῦ κεφαλαίου μέσω τοῦ ΧΑΑ γιά τό τρέχον ἔτος (1999) εἶναι ἀκόμα πιό ἐντυπωσιακά: 4 τρισεκατομμύρια δραχμές μέχρι σήμερα καί ἀναμένονται ἄλλα 750 δισεκατομμύρια ὡς τό τέλος τοῦ χρόνου! Περίπου 20 καί πάνω δισεκατομμύρια ἀνά ἐργάσιμη ἡμέρα γιά αὐξήσεις μετοχικοῦ κεφαλαίου. Μ' αὐτά τὰ χρήματα θά μπορούσαν νά κατασκευασθοῦν 10 ἐθνικές ὁδοί (Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη) στά δύο χρόνια ἢ 10.000 χιλιόμετρα σιδηροδρομικῆς γραμμῆς στά δύο χρόνια, ἢ ἓνα Μέγαρο Μουσικῆς σχεδόν ἀνά ἐργάσιμη ἡμέρα, ἢ ἓνα μεγάλο (γιά τὰ ἑλληνικά μέτρα) ἐργοστάσιο κάθε ἐργάσιμη ἡμέρα! Ἡ περίφημη «ἐκρηξη τῆς ἐπιχειρηματικότητας» μέ τήν ὁποία μᾶς βομβαρδίζει καθημερινά ὁ «οἰκονομικός τύπος», οἱ ρόζ σελίδες τῶν πολιτικῶν ἐφημερίδων καί συχνά-πυκνά ἢ τηλεόραση, τροφοδοτεῖται μέ ἐκρηκτικές ὕλες ἀπό τούς «ἐπενδυτές», τούς παίχτες, τῆς Σοφοκλέους. Οἱ ἀπορίες, πάντως, γιά τό πόσο ἀντιστοιχεῖ στά πράγματα ἢ ἐντύπωση πού ἔχει δημιουργηθεῖ γιά «ἐπιχειρηματική κοσμογονία», τὰ ἐρωτηματικά γιά τό πού κατευθύνθηκαν τὰ κεφάλαια πού βγήκαν ἀπό τίς τσέπες τοῦ ἐπενδυτικοῦ κοινοῦ, γιά τό ἂν καί σέ ποῖο βαθμό πραγματοποιήθηκαν αὐτές οἱ αὐξήσεις μετοχικοῦ κεφαλαίου, παραμένουν. Σ' αὐτό, ὅμως, τό ζήτημα θά ἐπανέλθουμε μόλις δημοσιευτοῦν τὰ σχετικά στοιχεῖα.

Ὁφειλή δευτέρα

Ἡ τιθάσωση τοῦ δημόσιου ἐλλείμματος, ἢ αὐξηση τῶν δημόσιων ἐσόδων εἴτε μέσω τῆς εἰσαγωγῆς ὀργανισμῶν /ἐταιρειῶν τοῦ Δημοσίου στό ΧΑΑ (καθώς καί στό Χρηματιστήριο τῆς Νέας Ὑόρκης, παράδειγμα ΟΤΕ καί λοιπά), εἴτε μέσω τοῦ εἰδικοῦ φόρου 0,6% ἐπί τοῦ χρηματιστηριακοῦ τζίρου (αὐτό τό ποσοστό ἦταν παλαιότερα 0,15%, ἀνέβηκε στό 0,3% καί ἀπό τόν φετινό Σεπτέμβριο στό 0,6% μέ ἀποτέλεσμα ἐπιπλέον δημόσια ἔσοδα πού «τρέχουν» μέ ρυθμό 500-600 δισεκατομμύρια τό χρόνο, ἐνῶ πρῖν ἀπό μερικά χρόνια «ἔτρεχαν» μέ ρυθμό μόνο 20-30 δισεκατομμύρια τό χρόνο), ἀκόμη καί ἡ μείωση τοῦ πληθωρισμοῦ στό ἐπίπεδο τοῦ 2 ἕως 2,5% καί λοιπά συναφῆ ὀφείλονται κι αὐτά στή Σοφοκλέους. Οἱ ἐπιτυχίες, βέβαια, στά μέτωπα τοῦ πληθωρισμοῦ καί τοῦ δημοσίου ἐλλείμματος δέν ὀφείλονται ἀποκλειστικά στή Σοφοκλέους. Ἡ

στροφή, πάντως, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ρευστότητα ἀπό τήν κατανάλωση πρὸς τίς χρηματιστηριακές ἐπενδύσεις ἐν ὀνόματι ἀμεσου καί εὐκόλου κέρδους, βοήθησε σημαντικά στήν πτώση τοῦ πληθωρισμοῦ (αὐτή ἡ πτώση ἐνδιαφέρει τὰ μάλιστα τήν κυβέρνηση γιατί ὁ πληθωρισμός εἶναι τό «κριτήριο τῶν κριτηρίων» τοῦ Μάαστριχτ). Ἀξίζει νά σημειώσουμε ὅτι κατά τή διάρκεια τῶν τελευταίων ἐβδομάδων τὰ ἐπίπεδα ρευστότητας ἐμφανίζεται νά ἔχει μειωθεῖ σημαντικά (τό χρήμα πού ὑπῆρχε στά χέρια τῶν «ἐπενδυτῶν-παικτῶν» τοῦ ΧΑΑ στράγγιξε λόγω τῶν ἀλλεπάλληλων αὐξήσεων κεφαλαίου). Αὐτό τό γεγονός σέ συνδυασμό μέ τήν παρουσία πληθωριστικῶν «σκιῶν» στήν ἑλληνική οἰκονομία (πού ὀφείλονται ἐν μέρει καί σέ ρευστοποίηση τῶν ὑπερκερδῶν χιλιάδων μικροεπενδυτῶν γιά τήν ἀγορά καταναλωτικῶν ἀγαθῶν ἀντί τίτλων στό ΧΑΑ), καθώς καί οἱ πρόσφατες αὐξήσεις τῶν τιμῶν τοῦ πετρελαίου διεθνῶς ἔφεραν κάποια πρῶτα σύννεφα στή Σοφοκλέους, ἀλλά ὄχι ἀκόμη βροχές καί καταιγίδες – ἴδωμεν.

Ὁφειλή τρίτη

Αὐτή εἶναι καί ἡ σημαντικότερη ὀφειλή τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας στό ΧΑΑ. Εἶναι ἡ ὑψιστή ὀφειλή, ἡ «ὀφειλή τῶν ὀφειλῶν», ὄχι μόνον τῆς κυβέρνησης τοῦ κ. Σημίτη, ἀλλά τοῦ συνόλου τῶν παραγόντων τοῦ ἐγχώριου καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς πρὸς τή νέα «κοινότητα-κίνημα-κόμμα» (ἔχει χαρακτηριστικά καί τῶν τριῶν παραπάνω συγκροτήσεων) τῶν «ἐπενδυτῶν-παικτῶν» τοῦ ΧΑΑ, πού ἀριθμεῖ πάνω ἀπό 1.200.000 μέλη (!) καί διαθέτει σήμερα τό ἰσχυρότερο ἰδεολογικό ὄπλοστάσιο. Οἱ ὅποιες, κατά καιρούς, καπιταλιστικές οὐτοπίες δεινοπάθησαν στόν τόπο μας, ἀπό τόν «λαϊκό καπιταλισμό» ἕως τό νεοφιλελευθερισμό, ἐπανέρχονται σήμερα δριμύτερες μέσα ἀπό τήν ἀπτή ὑλικότητα τοῦ χρηματιστηριακοῦ θεσμοῦ γιά συγκεκριμένη πραγμάτωση ἢ εὐλογία ἀναμονῆ πραγμάτωσης ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀτομικῶν προσδοκιῶν πρόσθετου εἰσοδήματος, ἀδιανόητου πρῖν ἀπό 5-10 χρόνια. (Σημείωση: δέν τίθεται θέμα ἀποδοχῆς ἢ μὴ ἀποδοχῆς αὐτῶν τῶν ἀτομικῶν προσδοκιῶν· οἱ κοινωνικές συνέπειές τους εἶναι ἀπαράδεκτες).

Αὐτή ἡ τεράστια στρατιά τῶν «ἐπενδυτῶν-παικτῶν» τοῦ χρηματιστηρίου ἐμπεδώνει ὁλοένα καί πιό ἀποτελεσματικά τήν ἰδεολογική ὁμηρία τῆς πολιτικῆς, τῶν συνδικαλιστικῶν ἀγῶνων, τῆς ἐν γένει πάλης ὅσων ὑφίστανται τήν ἐκμετάλλευση, τοῦ δίκιου τῶν ἀδικημένων. Οἱ «εὐδαίμονες» τῆς Σοφοκλέους ὡς ὑλικοί φορεῖς τῆς ἰδεολογίας τῆς «δημοκρατίας τῶν μετόχων» ὄχι μόνον διευκολύνουν τήν κυβέρνηση στά «ἐκσυγχρονιστικά» τῆς βήματα, ὄχι μόνον ἀντιστρατεύονται ἀντί νά συμπαρίστανται στίς διεκδικήσεις τῶν ἀδικημένων καί στίς πολιτικές προσπάθειες γιά τή «δημοκρατία ὅλων τῶν πολιτῶν» (φτάσαμε στό σημεῖο νά ἀποφεύγουμε τούς ὄρους σοσιαλισμός-κομμουνισμός μέχρις

δου επαναπολιτικοποιηθεί ή άριστερή πολιτική!), συνδιαμορφώνουν κιάλας τήν κυβερνητική πολιτική έν όνόματι τής προκοπής του ΧΑΑ. Τελματώνουν τίς όποιες συλλογικές προσπάθειες έγκατάστασης τών προϋποθέσεων μιās ζωής πού νά αξίζει νά τή ζει κανείς μέ τήν όλοένα και πιά άποτελεσματική λαιδορία τους. Έχουν τό πάνω χέρι. Ποιός θά φανταζότανε τέτοιο καζίκι πριν από μόλις 10 χρόνια. Αυτή είναι ή μπανανόφλουδα του 2000.

Άπό τό κράχ του «βολβού τής τουλίπας»¹ τό 1637 ως τό περίφημο κράχ του χρηματιστηρίου τής Νέας Υόρκης τό 1929, αλλά και τά πιά πρόσφατα (άν και λιγότερο σημαντικά ως προς τίς άμεσες συνέπειές τους) κράχ του 1987 (πάλι στή Νέα Υόρκη) και του 1997 στή Νοτιοανατολική Άσία, τά ανά τόν κόσμο χρηματιστήρια γνώρισαν πολλά σκαμπανεβάσματα, πολλές «άσπρες» και «μαύρες» ήμέρες. Έντούτοις, ό χορός τών χρηματιστηρίων, ό χορός αυτού του τζόγου καλά κρατεί, όπως καλά κρατούν και οι λοιποί τζόγοι. "Όσοι πιστεύουν και διακονούν, δεξιά κι άριστερά, τίς παραλλαγές ενός καπιταλιστικού οικονομικού όρθολογισμού αντιπαραβάλλοντάς τον μέ τά φαντάσματα του χρηματιστηρίου, έξορκίζοντας αυτόν τόν «ευκαιριακό τζόγο» (λές και υπάρχει μή-ευκαιριακός τζόγος!) ως διαστροφή, ματαιοπονούν. Τά χρηματιστήρια αποτελούν αναπόσπαστο θεσμό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Πρόκειται για θεσμό που άφ' ενός βρίσκεται στό έσωτερικό, στήν καρδιά, του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ως ένας από τους πιά βολικούς «χρηματικούς αίμοδότες» του (δίπλα στό κράτος, στίς τράπεζες και τά άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα) και ταυτόχρονα έπιστατεί τήν έν γένει οικονομική δραστηριότητα ως ό υπέρτατος έξωτερικός κριτής: κριτής ιδιόμορφος και άμφιβόλου «άντικειμενικότητας», έλέω τζόγου βάσει αστάθμητων μελλοντικών «άσπρων» ή «μαύρων» ήμερών. Τά κατώματα του χρηματιστηρίου, τά «άσύμβατα» μέ τήν οικονομική πραγ-

ματικότητα φουσκάματα και ξεφουσκάματα, ιδιαίτερα σήμερα στήν έποχή τής προϊούσας παγκοσμιοποίησης, έπιφυλάσσουν έκπλήξεις και για τους πιά ειδικούς επί του θέματος. Μέ τήν ίδια ευκολία πού τό Χρηματιστήριο Άθηνών πήρε τό «χρυσό μετάλλιο» για τίς «έπιτυχίες» τής ελληνικής οικονομίας μπορεί νά καταστεί κι ό πιά άρνητικός πρωταγωνιστής της. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, αυτή ή ελληνική οικονομία και τό ΧΑΑ της κάνει τους πλούσιους πλουσιότερους και τους φτωχούς φτωχότερους (πρό ήμερών διαβάσαμε στίς έφημερίδες ότι ή Ε.Ε. τράβηξε τό αντί τής όλυμπιονίκου ελληνικής οικονομίας επειδή ή έγχώρα άνεργία συνεχίζει τήν αύξητική της πορεία σέ αντίθεση μέ τίς πτωτικές τάσεις τής άνεργίας σέ άλλες χώρες τής Ε.Ε.) όταν όλα πάνε πρίμα, και τους πολύ πλούσιους πολύ πλουσιότερους όταν όλα θά πάνε κατά διαόλου. Στήν τελευταία περίπτωση οι φτωχοί θά γίνουν και φτωχότεροι πολύ περισσότερο.

Έπειγουν και είναι επίκαιρες πολλές άλλες προτεραιότητες από τό νά επαναλαμβάνουμε τά γνωστά και τετριμμένα. Αυτές, όμως, ξεπερνούν τά όρια του παρόντος άρθρου.

1. Τό κράχ του «βολβού τής τουλίπας» έχει συνοπτικά ως άκολουθως. Άν και τό πρώτο χρηματιστήριο ιδρύθηκε στήν Άμβέρσα τό 1531, τό πρώτο μαζικό χρηματιστήριο ήταν εκείνο του Άμστερνταμ. Έδωσε τήν ευκαιρία πρόσβασης του ευρύτερου κοινού στίς χρηματιστηριακές συναλλαγές σέ τέτοιο βαθμό πού εγκαινίασε και τόν τζόγο τής τουλίπας! Δημιουργήθηκαν τότε πολλές εταιρείες εισαγωγής βολβών, καλλιέργειας και έμπορίου τουλίπας. Οι τίτλοι αυτών τών εταιρειών σχεδόν μονοπώλησαν τόν χρηματιστηριακό τζόγο μέχρι τόν Φεβρουάριο του 1637 πού αυτός ό τζόγος κατέρρευσε. "Όσον άφορά, τέλος, τόν όρο «κράχ» (γδοϋπος, κατέρρευση στό γερμανικά) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τό 1873 για νά δηλώσει τήν κατέρρευση του χρηματιστηρίου τής Βιέννης.

Νίκος Βασιλειάδης

ΑΓΑΘΟΣ

Νίκος Βασιλειάδης

ΑΓΑΘΟΣ

(Μυθιστόρημα)

ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

Μ. Θεοδοσοπούλου

ΕΠΟΧΙΚΑ

Μ. Θεοδοσοπούλου

ΕΠΟΧΙΚΑ

κείμενα για νεότερους πεζογράφους

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ¹

του Γιώργου Μαργαρίτη

Η προσέγγιση των όριων

Την άνοιξη του 1945, όταν, μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, ή ειρήνη, έστω και πρόσκαιρη, έστω και ιδιόμορφη, επανήλθε στη χώρα, τή βρήκε περίπου ολοκληρωτικά κατεστραμμένη. Οι συγκοινωνίες, σιδηροδρομικές, οδικές, ακτοπλοϊκές, ήταν κατά 90% εκτός λειτουργίας, ή προσδοκώμενη παραγωγή τροφίμων –για τό 1945– είχε πέσει περίπου στο μισό επίπεδο της αντίστοιχης του 1939, ή βιομηχανία είχε σταματήσει, τό εμπόριο επίσης, τά ζώα, ιδιαίτερα τά μεγάλα, είχαν περιοριστεί στό 50 μέ 60% των προπολεμικών τους αριθμών, τό μόνο αξιόπιστο νόμισμα ήταν ή χρυσή λίρα και ή κρατική μηχανή δέ ήταν από μόνη της σέ θέση νά κινήσει ουδένποτε. Ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ζούσε κοντά στήν απόλυτη ένδεια. Στήν ύπαιθρο, αλλά και σέ πολλές αστικές συνοικίες, ένα σημαντικό ποσοστό κατοικιών είχε καταστραφεί ενώ πολλές εκατοντάδες χωριά είχαν ολοκληρωτικά καεί. Πολλοί άνθρωποι έπρεπε νά αυτοσχεδιάζουν συνεχώς για νά αποκτήσουν ή νά συντηρήσουν τά βασικά απαραίτητα: τήν ένδυμασία τους λόγω χάριν ή, κυρίως, τήν υπόδησή τους.

Τό ότι οι άνθρωποι επιβίωναν στίς δύσκολες συνθήκες, τό ότι, τέλος πάντων, δέν υπήρξαν μαζικοί θάνατοι από πείνα και στερήσεις ή τό ότι δέν εκδηλώθηκαν καταστροφικές επιδημίες οφειλόταν σέ ένα σύστημα πού, από τό 1943 και μετά, συντηρούσε ολοένα και ευρύτερες περιοχές, ολοένα και πολυπληθέστερα τμήματα του πληθυσμού: έννοω τή βοήθεια από τό έξωτερικό. Οι αποστολές εφοδίων και ειδών πρώτης ανάγκης, κάτω από τήν αιγίδα του Έρυθρου Σταυρού, έρχονταν τακτικά από τό φθινόπωρο του 1942 και στήριζαν τή χώρα. Στό άμέσως πριν από τήν άπελευθέρωση διάστημα, για προφανείς πολιτικούς λόγους, ένισχύθηκαν ακόμα περισσότερο ενώ στή μετά τήν άπελευθέρωση περίοδο προστέθηκαν στίς αποστολές αυτές τά αγαθά πού έφεραν οι συμμαχικές οργανώσεις άρρωγής, ή Έμ-Έλ και ή ΟΥΝΡΑ.² Η έξωτερική

αυτή στήριξη διατηρούσε τούς Έλληνες στή ζωή και τούς άπομάκρυνε από τό έπισιτιστικό άδιέξοδο και τήν κρίση. Από τήν άλλη πλευρά, όμως, δημιουργούσε πλήθος κοινωνικές και πολιτικές παρενέργειες.

Γιά νά γίνει διαυγέστερη ή σημασία τής πανταχού παρουσίας τής ξένης βοήθειας, πριν άποπειραθοΰμε νά προσεγγίσουμε πιό ειδικές καταστάσεις και προβληματισμούς, νά σημειώσουμε ότι, έξω από τό πεδίο τής διατροφής και των ειδών πρώτης ανάγκης, τό φάσμα των αγαθών πού έφθαναν στήν Ελλάδα έλυνε πολλά άλλα προβλήματα. Στόν τομέα τής ένδυσης και τής υπόδησης των ελληνικών πληθυσμών, ή βοήθεια αυτή άποτέλεσε τή μόνη, εκτός ίσως από τίς στρατιωτικές σπολές και ύφάσματα, πηγή άνανέωσης ρούχων και παπουτσιών. Τά είδη αυτά τά έφερε μαζικά ή ΟΥΝΡΑ μετά τήν άπελευθέρωση και προέρχονταν είτε από στρατιωτικά άποθέματα είτε από προϊόντα σχετικών έράνων στίς Ηνωμένες Πολιτείες και τόν Καναδά. Ιδιαίτερη σημασία, σέ μία χώρα πού μετρούσε πολλές εκατοντάδες χιλιάδες άστέγους, είχε ή διανομή κουβερτών και άδιάβροχου ύφασματος (άντίσκηνων). Στόν τομέα τής προσωρινής στέγασης, τής άποκατάστασης των πυροπαθών και τής πρόχειρης έπισκευής τω βλαφθέντων κτιρίων, ή βοήθεια πρόσφερε τούς περίφημους τσίγκους, τίς κυματιστές λαμαρίνες πού άντικαθιστούσαν τίς καμένες στέγες και έγιναν εκτοτε βασικό στοιχείο τής λαϊκής άρχιτεκτονικής. Στίς συγκοινωνίες, οι πρόχειρες στρατιωτικές γέφυρες και τά ύλικά στοιχειώδους όδοποιίας –μαζί μέ βασικά σχετικά έργα- λεία– έφεραν μία πρώτη άνακούφιση.

Πολύ σημαντική, τόσο για τίς εξέλιξεις όσο και για τόν γενικότερο προβληματισμό αυτής τής εργασίας, ήταν ή παρουσία τής έξωτερικής βοήθειας στόν άγροτικό χώρο. Στίς διανομές τής ΟΥΝΡΑ περιλαμβάνονταν γεωργικά εργαλεία, κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα για άγρότες, λιπάσματα σέ μικρές ποσότητες, καθώς και τό θαυματουργό έντομοκτόνο, τό DDT, πού άλλαξε τίς συνθήκες ζωής και εργασίας ιδιαίτερα στίς πεδινές άγροτικές εκτάσεις. Για τό 1945, τό βα-

οικό ήταν η διανομή σπόρων. Οι σπόροι αυτοί έλυσαν τό βασικό πρόβλημα της ελληνικής γεωργίας σέ μία εποχή πίεσης και επέτρεψαν τήν καθ' όλα αξιοπρεπή σοδειά του 1946. Τό καλαμπόκι έφθασε περίπου στό 100% τής παραγωγής του 1939 (έναντι μόλις 43% γιά τό 1945), τά σιτηρά στό σύνολό τους τό 80% (έναντι 46% τό 1945) και, τό σπουδαιότερο, οί πατάτες, πού καλλιεργήθηκαν λίγο-πολύ παντού, πρέπει νά ξεπεράσαν τήν παραγωγή του 1939.³

Τό 1945, ή Ελλάδα διατηρούσε τόν έντονα άγροτικό της χαρακτήρα. Περίπου 65% του συνολικού πληθυσμού της είχαν ως κύρια άπασχόληση τή γεωργία ή τήν κτηνοτροφία, παρά τή μεγάλη, τή δυσανάλογη, ανάπτυξη λίγων αστικών κέντρων μέ έπικεφαλής τό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά, στόν Μεσοπόλεμο. Ο άγροτικός χώρος άναδειχθήκε σέ πεδίο κοινωνικής και πολιτικής ρευσιότητας στή διάρκεια τής Κατοχής. Στήριξε, άς μήν ξεχνάμε, τό βάρος -οικονομικό, πολιτικό, στρατολογικό- τής ένοπλης αντίστασης, μεταβάλλοντας τίς πολιτικές ισορροπίες στή χώρα. Έπιβάλλεται λοιπόν νά σταθούμε στίς ιδιαίτερες συνθήκες πού έπικράτησαν στό χώρο αυτόν στή μετά τή Βάρκιζα περίοδο.

Ανάμεσα στό φθινόπωρο του 1943 και τήν άνοιξη του 1945, ο άγροτικός χώρος είχε δεχθεί ιδιαίτερες πιέσεις. Δέν έπρόκειτο μόνο γιά τά καταστροφικά πλήγματα των κατακτητών, πού, από τό χειμώνα 1943-1944, πυρπολούσαν συστηματικά τά χωριά και τίς άγροτικές έγκαταστάσεις (μύλους, άχυρώνες, άποθήκες κλπ.), στερώντας έτσι τους άγρότες από εργαλεία και άποθηκευτικούς χώρους μέ στόχο νά μειώσουν άφ' ενός τίς δυνατότητες παραγωγής και άφ' έτέρου τίς δυνατότητες συντήρησης και διαχείρισης τής σοδειάς. Ταυτόχρονα, ο ίδιος άγροτικός χώρος, τό όρεινό και ήμιορεινό του τμήμα ιδιαίτερα, κλήθηκε νά στηρίξει τίς πολεμικές προσπάθειες του ΕΛΑΣ. Οί τελευταίες περνούσαν δύσκολη -και άρα πολυέξοδη- καμπή, έξαιτίας των έμφύλιων συρράξεων και τής γενικευμένης έμπλοκής κατά των Ταγμάτων Ασφαλείας. Στήν ουσία, δηλαδή, έπρεπε, παρά τίς αντίξοες συνθήκες, νά εξασφαλιστεί τό άναγκαίο πλεόνασμα γιά τή διατροφή 35-40.000 μαχητών του ΕΛΑΣ, αλλά και των διοικητικών μηχανισμών τής Έλεύθερης Ελλάδος πού, μέ άποκορύφωμα τό καλοκαίρι του 1944, είχαν γίνει ιδιαίτερα πολυάνθρωποι και πολυέξοδοι.

Ο άγροτικός χώρος αισθάνθηκε τήν πίεση αυτή μέ έπώδυνο τρόπο και πέρα από τίς γενικές ένδειξεις άδιέξοδου -όπως ή άριθμητική καθήλωση του ΕΛΑΣ στους κρίσιμους μήνες του καλοκαιριού του 1944- συχνά οί προκαλούμενες έντάσεις οδηγήθηκαν σέ όριακό σημείο. Ήταν προφανές ότι όσο περνούσε ο καιρός και μέγαιωναν οί έμπλοκές και οί ύποθεώσεις, ο ΕΛΑΣ έπαιρνε περισσότερο από τόν άγροτικό χώρο άπ' όσα του εξασφάλιζε σέ αντιστάθμισμα, από όσα του έδινε. Δυσασέκειες και έχθρότητες ενάντια στό

άντιστασιακό κίνημα έμφανίστηκαν ή ένισχύθηκαν μέσα σέ αυτή τή συγκυρία. Τό διαφαινόμενο άδιέξοδο έγινε πιο αισθητό στήν περίοδο ανάμεσα στήν Απελευθέρωση και τά Δεκεμβριανά, όποτε έγινε σαφές ότι ή έλπίδα γιά ουσιαστική συνδρομή, στήριξη και άνάπλαση τής κατεστραμμένης ύπαιθρου ήταν κυρίως ή βοήθεια πού μπορούσε νά εξασφαλισθεί από τό έξωτερικό, από τους Συμμάχους. Νά σημειώσουμε έδω ότι στήν περίοδο αυτή σημαντικοί σέ έκταση και σέ πληθυσμό χώροι τής ύπαιθρου ήρθαν γιά πρώτη φορά μαζικά σέ έπαφή μέ τίς όργανώσεις και τους μηχανισμούς διανομής τής βοήθειας, τήν ΟΥΝΡΑ ιδιαίτερα. Στήν περίοδο τής Κατοχής, ή βοήθεια πού έστελνε ο Έρυθρός Σταυρός δέν έφθανε σέ περιοχές πού -κατά τους κατακτητές και τίς κατοχικές Αρχές- βρίσκονταν υπό τόν έλεγχο των «συμμοριτών». Ίσχυαν σχετικά μέ αυτό δρακόντιες άπαγορεύσεις.

Μέσα στό πάθος και τόν ένθουσιασμό των Δεκεμβριανών, ή άδυναμία τής ύπαιθρου νά συνδράμει τόν ΕΛΑΣ και νά στηρίξει μία νέα τακτική σύγκρουση δέν φάνηκε στήν πραγματική της διάσταση. Η έπιμελητεία του ΕΛΑΣ έξάλλου, κατά τή διάρκεια τής σύγκρουσης, έπωφελήθηκε σημαντικά από τήν κατάληψη των άποθηκών τής συμμαχικής βοήθειας στόν Βόλο, τό Κρουνέρι κλπ. Τό άδιέξοδο έμφανίστηκε κυρίως στήν περίοδο ανάμεσα στήν άνακωχή και τήν ύπογραφή τής συμφωνίας τής Βάρκιζας, όταν ή άπογοήτευση από τό άποτέλεσμα τής μάχης έδγαλε στό φώς τόσο τήν αντικειμενική άδυναμία τής ύπαιθρου νά συνδράμει ένα νέο ξεκίνημα, όσο και τίς έντάσεις και έχθρότητες πού ή κατάσταση αυτή προκαλούσε.

Μετά τή Βάρκιζα: ή τοπική έξουσία

Σέ όριακές καταστάσεις, όπως αυτές πού έπικρατούσαν στήν ελληνική ύπαιθρο τήν άνοιξη του 1945, ή νομή και ή διάρθρωση τής τοπικής έξουσίας άποκτούσε καιρία σημασία γιά τήν εξέλιξη των οικονομικών λειτουργιών και των παρεπόμενων κοινωνικών σχέσεων. Τό σέ τοπικό επίπεδο κτίσιμο του νέου κράτους γινόταν έτσι κλειδί των εξέλιξεων.

Πραγματικά, οί άνατροπές στήν τοπική έξουσία υπήρξαν ραγδαίες. Οί πρόεδροι των κοινοτήτων και τά κοινοτικά συμβούλια τής έαμικής περιόδου άντικαταστάθηκαν άμεσα από άλλα, των όποιων τά μέλη έπρεπε άποδεδειγμένα νά ανήκουν στήν έθνικόφρονα παράταξη. Στήν πράξη, ή μεγάλη πλειοψηφία των νεοτοποθετηθέντων δημοτικών αρχόντων είχε άμεσα έμπλακει, μέ τόν έναν ή τόν άλλον τρόπο, στίς αντιστασιακές κινήσεις. Έπρόκειτο γιά μέλη έθνικών όργανώσεων, στελέχη του κατοχικού κράτους ή μέλη και στελέχη παρακρατικών-τρομοκρατικών όργανώσεων τής εποχής.

Ο οικονομικός ρόλος αυτών των όργάνων υπήρξε πολύπλευρος. Στή διάρκεια τής Κατοχής ή συλλογικό-

τητα της παραγωγικής διαδικασίας στά χωριά είχε ενισχυθεί. Οι λόγοι ήταν πολλοί. Νά αναφέρουμε ένδεικτικά την ανάγκη να εξασφαλιστούν κοινοτικά πλεονάσματα –για την εξυπηρέτηση του ΕΛΑΣ, για τη σε είδος φορολόγηση που επέβαλλε το κατοχικό κράτος (δεκάτη, παρακράτημα) ή έστω για την ικανοποίηση αναγκών των στρατευμάτων Κατοχής. Προέκυπτε επίσης η ανάγκη κοινοτικής διαχείρισης –ή επίδικαιτησίας– των καλλιεργειών που προήλθαν από την εκχέρωση δημοτικών ή δημόσιων γαιών στά κατοχικά χρόνια. Ακόμη, οι ανακατατάξεις στη χρήση της κοινοτικής γής που προκάλεσαν οι άναζητήσεις νέων έπιαιτιστικών ίσορροπιών, ή κατανομή άνάμεσα σε καλλιεργημένα και βοσκοτόπους, έπρεπε να εξομαλυνθούν από τις νέες κοινοτικές άρχές. Τέλος, για να μείνουμε στά όσα κληροδότησε στη νέα έξουσία ή κατοχική περίοδος, στίς κοινότητες έπεφτε ή ευθύνη για τη διαχείριση των περιουσιών όσων έλειπαν από τά χωριά, όσων είχαν σκοτωθεί, ήταν έξόριστοι, πρόσφυγες στίς πόλεις ή εκτοπισμένοι, υπόδικοι ή κρατούμενοι της νέας κατάστασης.

Η άρμοδιότητα για αυτά τά κατοχικά κληροδοτήματα και ό έλεγχος της διαδικασίας ένταξης αυτών των ειδικών καταστάσεων στη μεταπολεμική πραγματικότητα έπηρεάζε σημαντικά την οικονομική και κοινωνική άναδιάρθρωση των άγροτικών μικρόκοσμων. Η έξομάλυνση μπορούσε να εξασφαλίσει όφέλη για όρισμένους και να όδηγήσει στην ύποβάθμιση της κοινωνικής θέσης άλλων. Τό γεγονός ότι ό άποκλειστικός έλεγχος αυτής της διαδικασίας θρισκόταν στά χέρια πολιτικά προσανατολισμένων και φανατικών παραγόντων, που ένσυνείδητα και μέ την ένθάρρυνση των κεντρικών Άρχών προωθούσαν παραταξιακές έπιλογές και λύσεις, δημιουργούσε μια έκρυθμη κατάσταση.

Στή διάρκεια του 1945 και ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες καταγράφηκαν άρκετές έστίες έντασης για τέτοιου είδους ζητήματα. Δέν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που οι έντάσεις όδήγησαν σε ρήξεις και σε συγκρούσεις.⁴ Στά ύπομνήματα-καταγγελίες μεμονωμένων άριστερών ή έπιτροπών και όργανώσεων περιγράφονται συνεχώς τέτοιου είδους περιστατικά. Η γενικευμένη αυθαιρεσία σε βάρος των αντίστασιακών πολιτών υπήρξε ή μία σταθερά της οικονομικής έκδοχής της τρομοκρατίας. Μαζί μέ την άσκηση βίας, τίς άρπαγές, τίς κλοπές και τίς καταστροφές δημιουργούσαν ένα πλέγμα πιέσεων ικανό να συνθλίψει και τόν πλέον εύκατάστατο «νοικοκύρη».

Η πλέον σημαντική, όμως, οικονομική λειτουργία που πέρασε στά χέρια της μετά τη Βάρκιζα νέας τοπικής έξουσίας ήταν ή διανομή της ξένης βοήθειας. Οι τοπικές έπιτροπές διανομής των ειδών της ΟΥΝΡΑ ή της άμερικανικής βοήθειας συνήθως ταυτίζονταν μέ τά κοινοτικά συμβούλια. Οι συνθησιμένες διαφοροποιήσεις και προσθήκες σε αυτήν τη σύνθεση άφορούσαν τη συμμετοχή τοπικών δημόσιων υπαλλήλων, δασκάλων ή ιερέων σε αυτά. Σε καμία πάντως από αυτές τίς κα-

τηγορίες λειτουργών δέν υπήρχε περίπτωση να παρεισφύσει άριστερός μετά από τίς συνεχείς προσηκτικές εκκαθαρίσεις της δημόσιας διοίκησης. Καθώς ή έκστρατεία ένάντια στην Άριστερά και την Άντίσταση κορυφωνόταν, ή διανομή της βοήθειας ταυτίστηκε μέ την ενεργό άνάμειξη στην άντικομμουνιστική έκστρατεία. Σε πολλές περιοχές οι πίνακες διανομών δέν περιλάμβαναν παρά τίς οικογένειες των έξοπλισμένων χωρικών, μελών είτε παρακρατικών όργανώσεων, όπως ή Χ στον Μοριά, είτε ήμικρατικών μονάδων, όπως οι ΜΑΥ.

Ό άποκλεισμός των άριστερών ή έστω των ύποπτων για συμπάθειες προς την Άριστερά πολιτών από τη διανομή της βοήθειας συμπλήρωνε τό πλέγμα άσφυξίας γύρω από αυτούς. Συμπλήρωνε μέ τόν πλέον άπόλυτο τρόπο τίς ύπόλοιπες μορφές διώξεων και πιέσεων: τη φυσική τρομοκρατία, τους ξυλοδαρμούς, τίς λεηλασίες, τους διασμούς, τίς δολοφονίες, τίς έξαφανίσεις, τίς συλλήψεις, τίς εκτοπίσεις, τίς έπικηρύξεις. Πιστοποιούσε τό γεγονός ότι οι άριστεροί ήταν πολίτες δεύτερης κατηγορίας, μέ πολύ πειρορισμένο κύκλο δικαιωμάτων και καμία έξασφάλιση, άπόβλητοι, έκτός νόμου και νομιμότητας, στερούμενοι κάθε είδους προστασίας που ένα έννομούμενο κράτος όφείλει, στό όνομα της ίσοπολιτείας, να παρέχει στους πολίτες του.

Η μαζική φυγή μελών, στελεχών και οικογενειών της Άριστεράς προς τίς πόλεις και ιδιαίτερα προς την Άθήνα και τη Θεσσαλονίκη είχε, σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες, δύο παρονομαστές. Τη διασφάλιση της ζωής και της σωματικής άκεραιότητας από τη μιά και την άναζήτηση πόρων ζωής από την άλλη. Οι άριθμοί είναι έντυπωσιακοί και μάς άποκαλύπτουν την έκταση του ζητήματος. Από τό 1945 ως τό 1947, 150 ως 200 χιλιάδες άριστεροί έγκατέλειψαν την ύπαιθρο μετακινούμενοι προς τίς μεγάλες πόλεις. Στό τοπικό έπίπεδο, στίς περιφερειακές πρωτεύουσες, τό ρεύμα ήταν επίσης σημαντικό.

Οι πολιτικές έπιπτώσεις αυτής της μαζικής μετανάστευσης ήταν καταλυτικές. Οι άριστερές πολιτικές όργανώσεις άπορφανίστηκαν από στελέχη και, μαζί μέ τη φυσική διαρροή που προκάλεσε ή ήττα και ή άπογοήτευση, ουσιαστικά διαλύθηκαν. Ό Δημοκρατικός Στρατός δρέθηκε έτσι ύποχρεωμένος να κινείται σ' έναν χώρο όπου δέν διέθετε κοινωνικές προσβάσεις, πολιτικούς μηχανισμούς και δίκτυα. Αυτό είχε άποφασιστικές έπιπτώσεις στη στρατολογία, στον έφοδιασμό, στην άπόκτηση πολύτιμων πληροφοριών και σε κάθε άλλη στήριξη.

Τελικά, ως ολοκλήρωση της προαναφερθείσας άπορφάνισης και άποκοπής του Δημοκρατικού Στρατού από την κοινωνία, ήρθε ή μαζική έκτόπιση των πληθυσμών της ύπαιθρου σε πολλές κρίσιμες περιοχές της χώρας. Οι κυβερνητικοί, εκμεταλλεόμενοι τίς δυνατότητες που πρόσφερε ή μαζική πλέον άμερικανική βοήθεια, από τό 1947 και μετά, μπόρεσαν να μεταφέρουν περισσότερους από 700.000 κατοίκους της ύπαιθρου

σέ ειδικά κέντρα «συμμοριοπλήκτων», στίς παρυφές τών οχυρωμένων πόλεων. Έκτός από τόν αστυνομικό χαρακτήρα έλεγχο πού μπορούσε πλέον εύκολα νά ασκηθεί πάνω σέ αυτούς τούς ανθρώπους, ή απόλυτη οικονομική, έπισιτιστική τους εξάρτηση από τούς κυβερνητικούς μηχανισμούς διανομής βοήθειας δέν τούς άφηνε κανένα περιθώριο πολιτικών ταλαντεύσεων και έκτροχιασμών.

Ένας στρατός χωρίς οικονομικές βάσεις

Όταν ό Έμφύλιος γενικεύθηκε στό διάστημα 1947-1948, ό ΔΣΕ βρέθηκε νά κινείται σέ μιά νεκρή παραγωγικά ζώνη από τήν όποία μπορούσε νά άντλήσει μόνο ό,τι είχε εγκαταλειφθεί πίσω, τά τελευταία κατάλοιπα δηλαδή μιάς ύλικής ζωής πού είχε σταματήσει. Έκτός από τά χωράφια μέ τίς πατάτες και τά λίγα όσπρια πού πολλές φορές έσωσαν τούς αντάρτες από τήν πείνα, ή μόνη άλλη πηγή τροφής ήταν τά κοπάδια πού αφήθηκαν στά βουνά. Και αυτά όμως ήταν μιά πηγή διατροφής μέ σύντομο τέλος. Οί εκκαθαριστικές έπιχειρήσεις του Στρατού μπορεί νά μήν ανακάλυπταν τούς αντάρτες, μετέφεραν όμως σέ σίγουρα μέρη τά κοπάδια πού είχαν απομείνει στά βουνά. Άργά, μεθοδικά και αποτελεσματικά, τά όρεινά τής

χώρας μετατράπηκαν σέ έπισιτιστική έρημο.

Στήν αναζήτηση διεξόδων από αυτήν τήν κατάσταση, ό Δημοκρατικός Στρατός αναζήτησε έπιμελητική στήριξη σέ δύο έπίπεδα. Τό πρώτο ήταν ή απόπειρα άλωσης αστικών κέντρων, εκεί όπου, αυστηρά φυλασσόμενα, υπήρχαν τά έφόδια του αντίπαλου στρατού και οί αποθήκες τής άμερικανικής βοήθειας. Οί πόλεις όμως αυτές, οί περιφερειακές πρωτεύουσες, ήταν οργανωμένες άκριβώς για νά προλάβουν μιά τέτοια προοπτική. Ήταν δηλαδή οχυρωμένες, βαρύτατα έξοπλισμένες και στελεχωμένες μέ κάθε τύπου στρατεύματα και μονάδες ασφαλείας. Ή άλωσή τους γινόταν έτσι δύσκολη και άβέβαιη υπόθεση, τό κόστος τής όποίας, άκόμη και στην περίπτωση πλήρους επικράτησης του Δημοκρατικού Στρατού, ήταν δυσανάλογο ως προς τά τυχόν όφέλη. Σέ συνδυασμό μέ τίς πάγιες δυσκολίες έλιγμοῦ τών ανταρτών, σέ χώρους όπου οί έλεύθερες και άσφαλείς περιοχές ήταν λίγες και συνήθως απόμακρες, ή εξασφάλιση τών ώφελημάτων αποδεικνυόταν άδύνατη. Τό τελευταίο ίσχυε ιδιαίτερα για τά τρόφιμα και τά είδη πρώτης ανάγκης (ίματισμός, ύπόδηση) πού ήταν όγκώδη και δύσκολα στή μεταφορά τους. Στόν δέ όπλισμό και τά πυρομαχικά, στίς πάγιες δυσκολίες προστίθεντο ή άσυμβατότητα πολλών κατηγοριών όπλων.⁵ Ό ίσολογισμός τών μεγάλων έπι-

τυχιών του ΔΣΕ στά Καλάβρυτα, στην Καρδίτσα, στη Νάουσα ή στο Καρπενήσι προφανέστατα δεν συνεισέφερε στη λύση του έπιμελητειακού αδιεξόδου.

Η άλλη λύση ήταν η βοήθεια από τις ανατολικές χώρες. Ακόμα κι αν αγνοήσουμε τους διπλωματικούς και πολιτικούς περιορισμούς αυτής της βοήθειας, η ένταξή της στην πολεμική προσπάθεια του Δημοκρατικού Στρατού συναντούσε πλήθος εμποδίων. Τό κυριότερο από αυτά ήταν η αδυναμία προώθησης των υλικών αυτών στις μακρινές ως προς τά σύνορα περιοχές. Η κυριαρχία της αεροπορίας, ή απουσία δρόμων ή έστω ασφαλών διαδρομών προς τά νότια, ή πενία σε μεταγωγικά ζώα και ή κυριαρχία του αντιπάλου σε βασικούς άξονες που έτεμναν τά προς τό νότο δρομολόγια (άξονας Μετσόβου) περιόριζαν τή σημασία της από τό έξωτερικό βοήθειας στις γύρω από τά σύνορα περιοχές. Τό γεγονός αυτό συρρίκνωνε στο έλάχιστο τήν τακτική και στρατηγική ευελιξία του ΔΣΕ και αποδείκνυε μέ τόν πλέον απόλυτο τρόπο ότι τίποτε δεν ήταν δυνατό νά υποκαταστήσει τήν απουσία έγχώριων πόρων. Μιάς οικονομίας πολέμου δηλαδή στους χώρους δραστηριοποίησης των άνταρτών.

Στίς πόλεις

Ο Έμφύλιος ξετυλίχθηκε στην έπαρχία, ήταν μιά υπόθεση της αγροτικής Ελλάδας. Τά μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, ή Αθήνα κυρίως, έμμεσα μόνο αναμείχθηκαν σε αυτόν, δεν ύπηρεξαν πεδιά αναμέτρησης ή έστω άμφισβητούμενης κυριαρχίας. Έζησαν φυσικά τήν καταστολή, τό γεμάτο απειλές και φόβους κλίμα. Από τήν άλλη πλευρά, όμως, οί πολεμικές έπιχειρήσεις ήταν απόμακρες, ποτέ δεν πλησίασαν τίς μεγαλύτερες πόλεις.⁶ Ταυτόχρονα, ο πόλεμος άφηνε στά μεγάλα αστικά κέντρα σημαντικά οικονομικά όφελγη.

Πραγματικά, ο πόλεμος ήταν για τίς πόλεις μιά ιδιαίτερα έπικερδής υπόθεση που δημιουργούσε ευκαιρίες πλουτισμού και εισοδήματα σε σημαντικό αριθμό ανθρώπων. Τά αστικά κέντρα διαχειρίζονταν τους τεράστιους οικονομικούς πόρους που συνέρρεαν από τό έξωτερικό για νά στηρίξουν τήν κυβερνητική πολεμική προσπάθεια και τήν, προς όφελος της Δύσης, ανοικοδόμηση της χώρας. Η διαχείριση αυτή ήταν άκρως έπωφελής για συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα, δημιουργούσε δέ, παράλληλα, μιά ευρύτερη αίσθηση ευμάρειας. Στην πρωτεύουσα, παρά τους πρόσφυγες που συνέρρεαν και τήν έμφανή φτώχεια, ή έποχή καταγράφηκε ως νέα Μπέλ Έποχή, πράγμα που αποτυπώθηκε στην άνθηση και τήν αίγλη των κέντρων διασκέδασης και ειδικά εκείνων της παραλίας.

Έκτός όμως από τή διασκέδαση των νεόπλουτων και πλουτιζόντων στρωμάτων της άθηναικής κοινωνίας, στον πολιτικό χώρο ή λειτουργία αυτή είχε βαθύτερα αποτελέσματα. Ένώ σε μιά πρώτη φάση (καλοκαίρι 1945-καλοκαίρι 1946) παρατηρήθηκε έντονη άνοδος της δύναμης της Άριστερᾶς στην Αθήνα, μέ

άπτό παράδειγμα τήν εκλογική κυριαρχία των προσκείμενων στο ΚΚΕ παρατάξεων στίς συνδικαλιστικές οργανώσεις, τό ρεύμα γρήγορα αντιστράφηκε. Η τρομοκρατία και οί διώξεις είχαν φυσικά τό μερίδιό τους σε αυτή τήν αναστροφή. Θά ήταν λάθος όμως νά τίς θεωρήσουμε μοναδικές αίτίες.

Η στροφή προς τά άριστερά στηριζόταν στην ανάπτυξη ενός κινήματος διεκδικήσεων που έπεδίωκε τήν πιο όρθολογική-κοινωνικά, ταξικά- κατανομή της ξένης βοήθειας. Τήν κατά τό δυνατό δίκαιη μοιρασιά της πίτας μέ άλλα λόγια. Η πίτα όμως καθ' έαυτή άνήκε κατ' αποκλειστικότητα σε άλλους, πράγμα τό όποιο περιόριζε τίς διεκδικητικές δυνατότητες. Νά σταθούμε λίγο σε αυτό. Τό αντικείμενο, τό προϊόν προς διεκδίκηση, δεν άνήκε στίς έγχώριες παραγωγικές λειτουργίες, δεν εξαρτιόταν από αυτές. Οί άπέναντί του λοιπόν δυνατότητες ενός διεκδικητικού κινήματος ήταν κατ' ανάγκην περιορισμένες και σε κάθε περίπτωση δεν μπορούσαν νά μεταβληθούν σε πολιτικές. Τί θά μπορούσε λόγου χάριν νά άμφισβητήσει πολιτικά ένα συνδικαλιστικό κίνημα μέ τέτοιες βάσεις; Τό καθεστώς της ξένης βοήθειας χάρη στο όποιο ο πληθυσμός δούλευε και ζούσε; Αυτό τό αδιέξοδο, ή αδυναμία της συνδικαλιστικής πρακτικής νά συμπληρωθεί από πολιτικά αίτήματα ή νά μετεξελιχθεί σε πολιτικό αίτημα, άμβλυνη ταχύτατα τή δυναμική της και έξουδετέρωσε τίς εκεί έπιτυχιές της Άριστερᾶς. Τό κίνημα είχε πρακτικά έξουδετερωθεί από τίς ίδιες τίς οικονομικές λειτουργίες πριν ακόμα οί συλλήψεις της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1947 του δώσουν τό τελικό κτύπημα.

Παράλληλα, στην ίδια περίοδο, ή μαζική άφιξη άριστερών προσφύγων-έξαιτίας της τρομοκρατίας και του σε βάρος τους οικονομικού αποκλεισμού- από τήν έπαρχία στίς πόλεις, που τροφοδότησε οργανωντικά τό ΚΚΕ, γνώρισε τήν άφομοιωτική επίδραση του συστήματος. Οί υπό διωγμόν άριστεροί έπρεπε νά δουλέψουν και νά ζήσουν, πράγματα που άμφότερα παρέπεμπαν στην έξαρτημένη από τό έξωτερικό οικονομική δραστηριότητα. Η έξεύρεση εργασίας στά έργα που εκτελούνταν μέ χρηματοδότηση του «Λογαριασμού Δραχμών Άνοικοδομήσεως»⁷ ή σε εργασίες που καθοδηγούσε ή ΑΜΑΓΚ⁸ ήταν σχετικά πιο εύκολη για άριστερούς άπ' ό,τι ή πρόσληψη στον έλληνικό ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα. Μέσα από αυτές τίς διαδικασίες, τά στελέχη της Άριστερᾶς όχι μόνο αποκόπτονταν από τό χώρο της φυσικής τους δραστηριότητας, τόν κρίσιμο χώρο της υπαίθρου, αλλά προοδευτικά άφομοιώνονταν από μιά έχθρική προς τό ΚΚΕ και τόν Δημοκρατικό Στρατό κατάσταση.

Τό γεγονός ότι ή προσπάθεια του Δημοκρατικού Στρατού σε όλη τή διάρκεια του πολέμου δείχνει αδιέξοδη και άπελπισμένη όφείλεται σ' αυτόν τό συνδυασμό πιέσεων, συσχετισμών και άνεπάρκειας μέσων για τήν όποιαδήποτε λύση που θά μπορούσε νά έπιλεγεί. Από τήν άλλη πλευρά, ή παρά τους συσχετισμούς

αυτούς έκταση, διάρκεια, σκληρότητα του πολέμου επιβεβαιώνει τις βαθύτατες κοινωνικές διεργασίες πάνω στις οποίες στηρίχθηκαν οι πολεμικές επιλογές.

1. Τό παρόν κείμενο ήταν η εισήγηση του γράφοντος στο συνέδριο «Πτυχές του Έμφύλιου Πολέμου», που οργάνωσε το Πάντειο Πανεπιστήμιο σε συνεργασία με τον Δήμο Καρπενησίου στο Καρπενήσι, στις 23 με 26 Σεπτεμβρίου 1999.

2. Η Έμ-Έλ ήταν υπηρεσία άρωγής των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων που συνόδευε την προέλασή τους στις περιοχές που απελευθερώνονταν από τον Άξονα. Τά αρχικά OYNPA σημαίνουν: UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration. Επρόκειτο για τη διεύθυνση των Ήνωμένων Έθνών που είχε αναλάβει τη συνδρομή και τη στήριξη των πληθυσμών που ο πόλεμος είχε φέρει σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση. Η διεύθυνση αυτή είχε ως κυριότερες πηγές χρηματοδότησης και προμηθειών σε είδη και τρόφιμα την κυβέρνηση των ΗΠΑ καθώς και πολλούς επίσημους ή ιδιωτικούς οργανισμούς της ίδιας χώρας.

3. Freris A.F., *The Greek Economy in the 20th century*, Croom Helm, London, Sydney 1986, p.119. Η πρώτη συνέπεια αυτής της άνοδου της παραγωγής, ιδιαίτερα σε όρεινες και ήμιορεινές περιοχές, ήταν ότι δημιουργήθηκαν πρόσκαιρα οι στοιχειώδεις παραγωγικές προϋποθέσεις για τη στήριξη αντάρτικου.

4. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αφήγηση για τέτοιου είδους σύγκρουση στη μαρτυρία του Θανάση Πορφύρη, «Αποφράδα μέρα πόνου και θρήνου για τό χωριό Όξιά Κόνιτσας», 22 Ιούνη 1945, στο περιοδικό *Έθνική Αντίσταση* τχ. 99, Απρίλης 1998, σ. 27 κ.ε.

5. Υπήρχε γενικά πανοπερμία όπλων που έκανε την τροφοδότησή τους με πυρομαχικά αληθινό πονοκέφαλο. Ο ΔΣΕ χρησιμοποιούσε σε μεγάλο ποσοστό γερμανικής προέλευσης όπλισμό – προϊόν βοήθειας από τις ανατολικές χώρες. Ο βρετανικός όπλισμός του Έθνικού Στρατού είχε διαφορετικά διαμετρήματα. Τό ίδιο δέ και ο άμερικανικός ή τά υπολείμματα των ιταλικών όπλων, κληροδοτήματα της Κατοχής.

6. Στη Θεσσαλονίκη τό σημαντικότερο πολεμικό γεγονός που συνέβη ήταν ο βομβαρδισμός της πόλης από πυροβόλο των ανταρτών στις 9 Φεβρουαρίου του 1948. Γεγονός έντυπωσιασμού περισσότερο, χωρίς άλλες επιπτώσεις. Στην Πάτρα ο πόλεμος πλησίασε με τή μάχη της Χαλανδρίτσας, χωρίς και εδώ νά μεταβάλλει τις καθημερινές συνήθειες της πόλης.

7. Στο πλαίσιο του Σχεδίου Μάρσαλ και των συμφωνιών μεταξύ Ελλάδος και Ήνωμένων Πολιτειών, η ελληνική κυβέρνηση τοποθετούσε σε ειδικό λογαριασμό ίσο ποσό δραχμών για κάθε δολάριο που ξοδεύτηκε από τά ποσά της άμερικανικής βοήθειας. Ο λογαριασμός πήρε τό όνομα «Λογαριασμός Δραχμών Ανασυγκροτήσεως». Αυτά τά χρήματα ξοδεύονταν σε έργα άνασυγκρότησης μέσα στην Ελλάδα, μέ βάση ένα γενικό σχέδιο που συμφωνήθηκε μεταξύ των κυβερνήσεων Ελλάδας και Ήνωμένων Πολιτειών και μέ τήν έγκριση της Άμερικανικής Άποστολής Οικονομικής Βοήθειας για κάθε δαπάνη.

8. Τό γραφείο διαχείρισης της άμερικανικής βοήθειας (Σχεδίου Μάρσαλ) στην Ελλάδα.

Η φωτογραφία αναδημοσιεύεται από τό βιβλίο του Γιώργου Βουνελάκη - Θαλασσινού *Όδοιπορικό. Μνήμες και απόψεις* (έκδ. Γιαννίκος, Άθήνα 1997). *Έπτά κεφάλια ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού περιβάλλον τον ολόσωμο νεκρό, τον διοικητή του άρχηγείου Πάρωνα, ταγματάρχη της 3ης Μεραρχίας Πελοποννήσου Γιώργη Άντζακλή από τον Βρονταμά Λακωνίας. Τά κομμένα κεφάλια των ανταρτών σύμφωνα με τον Κ. Παπακωνσταντίνου (Μπελά), Ή Νεκρή Μεραρχία, έκδ. Άλφειός 1986, σελ. 1338, άνηκουν στους: Βασίλη Μαντηλάρη (Μεσσηνία), Γιάννη Άσοσιάννη (Μεσσηνία), Δημήτρη Ζουρντό (Μολάοι), Δημήτρη Άλεβίζο-Κοτρωνάκη (Λακωνία), Δημήτρη Λυμπέρη (Σκάλα Λακωνίας), Γιάννη Δ. Δούμουρα (Δραγουμάνο Άρκαδίας). Καί η ιστορία της φωτογραφίας: Ένας τσαγκάρης από τον Βρονταμά, σφοδρός εθνικόφρων, φωτογράφησε τά κομμένα κεφάλια και τον νεκρό Άτζακλή και κρέμασε στο μαγαζί του τή φωτογραφία. Ο παραγός του, φευγοντας μετανάστης στην Άυστραλία, έκλεψε τή φωτογραφία και τήν πήρε μαζί του. Τήν παρουσίασε είκοσι χρόνια άργότερα όταν γύρισε στο χωριό του. Οί άποκεφαλισθέντες της φωτογραφίας είναι οί νεκροί της μάχης που έγινε στις 6.4.1949 στον Βρονταμά Λακωνίας.*

Η φωτογραφία αυτή ήταν νά δημοσιευτεί στο προηγούμενο τεύχος. Μπλέχτηκαν τά πράγματα και έμεινε μόνο η λεζάντα χωρίς "τά κομμένα κεφάλια".

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Ο ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

του Κώστα Βεργόπουλου

Κατ' αρχήν, εκφράζω τή συγκίνησή μου γι' αυτή τή συνάντηση πού γίνεται έστω και με καθυστέρηση 20 ετών. Ή φίλια μου με τόν Νίκο Πουλαντζά και τόν Κωνσταντίνο Τσουκαλά, στό πλαίσιο τής τριμελοῦς αδελφότητας, είναι τόσο παλαιά, βαθιά και γνωστή, ώστε θά έμοιαζε με άπρέπεια και όπωσδήποτε με πολιτικό σφάλμα νά μιλήσω έγώ γι' αυτόν, γιά τόν αιφνίδιο και πρόωρο χαμό του: θά ήταν σάν νά μιλούσα γιά τόν έαυτό μου.

Όταν άρχισαν φλυαρίες και φθηνές ύποθέσεις θανάτου πρίν από 20 ακριβώς χρόνια, τό μόνο πού συνέστησα ήταν τουλάχιστον σιωπή, από στοιχειώδη σεβασμό σ' αυτόν πού αναλώθηκε κατά κυριολεξία στό έργο του, έργο πού όπωσδήποτε δύσκολα προσεγγίστηκε μέχρι σήμερα και άκόμη δυσκολότερα κατανοήθηκε. Μέ τή στό μεταξύ απόσταση δύο δεκαετιών πού έξασφάλισε ό πανδαμάτωρ, έντυπωσιάζει ή ούσιαστική σιγή και άμηχανία κυρίως τής Άριστεράς άπέναντι στό πρωτοπόρο, διεισδυτικό και δημιουργικό έργο του Πουλαντζά. Ό Νίκος, με οξυδέρκεια, φαντασία και αναλυτική αυστηρότητα, διατύπωσε τόν τρόπο με τόν όποιο ή Άριστερά θά πραγματοποιούσε τό πολιτικό *aggiornamento* της και θά παρέμενε πρωτοπορία στους σύγχρονους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες. Φαίνεται όμως ότι αυτό ήταν ύπερβολικά μεγάλη φιλοδοξία γιά παραδοσιακούς πολιτικούς οργανισμούς πού στην πραγματικότητα δέν φιλοδοξούσαν παρά μία φευγαλέα παρουσία, έναν ρόλο κομπάρσου στους σκοτεινούς διαδρόμους τών κυβερνητικών συνδυασμών και τής έξουσίας. Ή παράδοξη αυτή στάση τής Άριστεράς κατά τόν Μάιο του 1968 δικαίωσε κατά κάποιο τρόπο τόν Ζάν-Πώλ Σάρτρ, σύμφωνα με τόν όποιο «τό κομμουνιστικό κόμμα δέν ήταν έπαναστατικό, αλλά δέν ήταν ούτε και ρεφορμιστικό: δέν επιδίωκε απολύτως τίποτα, εκτός από τό νά υπάρχει».

Έάν παράλληλα, στό μεταξύ διάστημα, ή μαρξιστική σκέψη και πρακτική, ή πολιτική θεωρία και κοινωνιολογία είχαν διατυπώσει διαφορετικές μεθόδους και δρόμους πού απομάκρυναν από τή συμβολή του Ν.Π., τό πράγμα δέν θά ήταν ιδιαίτερα άνησυχητικό, θά ήταν μάλιστα έλπιδοφόρο γιά τήν Άριστερά και τόν λαό της. Όμως, τό πιο άνησυχητικό του σημερινού

είκοσάχρονου απολογισμού είναι ότι ή μαρξιστική σκέψη, ενώ με τόν Πουλαντζά έφθασε στό αποκορύφωμά της, μετά από αυτόν, στή διάρκεια τών δύο δεκαετιών πού ακολούθησαν, δέν έπαυσε νά ξεφουσκώνει όμφαλοσκοπώντας. Ούσιαστικά, μέχρι σήμερα, δέν υπήρξε συνέχεια στό έργο του Πουλαντζά, αλλά δέν υπήρξε συνέχεια στό μαρξισμό από τό σημείο πού τόν άφησε αυτός, ούτε καν στην πολιτική έπιστήμη και στην πολιτική κοινωνιολογία. Τό συναίσθημα του άδιεξόδου

καί τῆς παρακμῆς τοῦ πνευματικοῦ καί πολιτικοῦ χώρου τῆς Ἀριστερᾶς διαχέεται σ' αὐτόν πού ἐπιχειρεῖ τὸν ἀπολογισμό τῆς εἰκοσαετίας.

Ἐάν ἔπρεπε νά συνοψίσω τὴ συμβολή τοῦ Πουλαντζᾶ στό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, θά ἔλεγα ὅτι συνίσταται στή βασική μαρξιστική ἀντίληψη ὅτι οἱ κοινωνικές πρακτικές διαμορφώνουν τίς κοινωνικές τάξεις καί ὄχι φυσικά τὸ ἀντίστροφο. Ἀπὸ τὴν πάλῃ τῶν τάξεων προκύπτουν οἱ τάξεις, ὄχι τὸ ἀντίστροφο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πάλῃ τῶν τάξεων διαμορφώνονται ἐπίσης ἡ ἱστορική σκηνή τῆς «κοινωνίας» καί τοῦ «κράτους-ἔθνους», τὰ πεδία τῆς πολιτικῆς, τῆς δημοκρατίας, τῶν θεσμῶν καί μηχανισμῶν τοῦ κράτους. Οἱ ἐννοίες αὐτές, στό μέτρο πού ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ πεδίο, δηλαδή αὐτὸ τῆς πάλῃ τῶν τάξεων, θεωροῦνται «κόμοσους», χωρὶς ἱεράρχηση καί ἑτεροκαθορισμό, μέ χαρακτήρα «σχετικῆς αὐτονομίας» ὡς πρὸς τὴ θεωρούμενη βασική οἰκονομική σχέση. Καίρια συμβολή τοῦ Πουλαντζᾶ ἦταν ἡ ἀποκάλυψη καί ὁ προσδιορισμός τῆς πολιτικῆς, τῆς δημοκρατίας καί τοῦ κράτους ὡς «ειδικῶν πεδίων», ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκτυλίσσεται ἐιδικὸς μακροχρόνιος «πόλεμος θέσεων καί χαρακωμάτων», μέ τὴν ἐννοία πού προσέδωσε σ' αὐτὰ ὁ Γκράμσι. Ἡ κοινωνική ἐξουσία στό πεδίο τῆς πολιτικῆς, τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν καί τοῦ κράτους πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νά εἶναι ἐννοιολογικά μονολιθική καί ἀκόμη λιγότερο ἀποκλειστική στὰ χέρια τῆς ἀρχουσας τάξης. Λόγω τῆς ὑφῆς τοῦ κράτους καί τῶν θεσμῶν, πού ἀναφέρονται στό σύνολο τῆς κοινωνίας, ἡ ἐξουσία στήν ἀστική κοινωνία στό πολιτικὸ πεδίο μπορεῖ νά ἐπιμερίζεται καί ν' ἀντισταθμίζεται μέ κατακτήσεις θέσεων ἀπὸ τίς λαϊκές καί προοδευτικές δυνάμεις, ἔστω καί ἂν ἐνισχύονται ἔτσι οἱ ἀντινομίες τοῦ συνόλου. Ἐννοίες ὅπως «κοινωνία», «λαός», «ἔθνος», «κράτος», «θεσμοὶ καί κρατικοὶ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοί» δέν εἶναι μονόπλευρα δημιουργήματα τοῦ κεφαλαίου, οὔτε ἀπλὰ ἐργαλεῖα τῆς κυριαρχίας του οὔτε ἀπατηλά ἰδεολογικά προπετάσματα. Συνιστοῦν πεδία κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν σέ συνθήκες «σχετικῆς αὐτονομίας» γιὰ τὸ καθένα. Τὸ ὅτι ἡ ἀρχουσα τάξη τίς οἰκοποιεῖται γιὰ νά διασφαλίσει τὴν κυριαρχία της δέν σημαίνει ὅτι οἱ ἐννοίες αὐτές εἶναι ἀπλὰ καί μόνον ἀπατηλές, ἐφόσον καί σήμερα ἀκόμη διαπλάθουν τὸ πεδίο καί τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἡ κυριαρχοῦσα τάξη ἐπιβεβαιώνεται ὡς κυριαρχοῦσα.

Στό παρελθόν, οἱ μαρξιστές εἶχαν τὴν τάση νά ὑποβαθμίζουν τὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς, ἐπειδὴ ἀπέδιδαν σχεδόν ἀποκλειστική σημασία στήν οἰκονομία. Ἡ πολιτικὴ εἶχε βιαίως ἀναχθεῖ περιφρονητικά σέ ἀνάδουνη «ὑπερδομή», σέ ἰδεολογία ἀπατηλή, ἐνῶ ἡ πραγματικότητα τῶν μαρξιστῶν ἦταν ἐγκατεστημένη βαθιά στήν οἰκονομία, στίς σχέσεις ἰδιοκτησίας τοῦ κεφαλαίου, στὴ διαβόητη καί ἀμαρτωλή «κοινωνία τῶν πολιτῶν». Ἀλλὰ νεωτερίζοντα ρεύματα τοῦ μαρξισμοῦ προσδιόριζαν ἐφησυχαστικά τὴν πολιτικὴ ὡς παραγωγὸ τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὴ βασική ἐργοστασιακὴ σχέ-

ση. Ἐξ οὗ καί τὸ κράτος ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ τοὺς μαρξιστές σχεδόν πάντα μέ τὴν πεποίθηση ὅτι ἦταν ἓνα καταδικασμένο μονοδιάστατο ἐργαλεῖο χειραγωγούμενο ἀπὸ τὸ κεφάλαιο καί τὴν ἀστική τάξη.

Ἀντίθετα ὁ Πουλαντζᾶς, σέ βαθιὰ καί δημιουργικὴ ἀρμονία μέ τὸν Μάρξ καί τὸν Ἀλτουσέρ, ἀποκάλυψε ὅτι τὸ κράτος δέν εἶναι οὔτε παράγωγο οὔτε ἐργαλεῖο οὔτε καί ἀπλή ἰδεολογικὴ ὑπερδομή τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ συνιστᾷ «κάτι τὸ ξεχωριστό, κάτι τὸ εἰδικό», πέρα ἀπὸ τὴ βασική καπιταλιστικὴ σχέση παραγωγῆς, ἐφόσον ἀναφέρεται στό σύνολο τῆς κοινωνίας, ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸ σύνολο καί ὄχι μόνον ἀπὸ ἓνα μέρος αὐτῆς. Μέ αὐτὴ τὴν πορεία, ὁ Πουλαντζᾶς συναντήθηκε μέ τίς ἀναλύσεις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Φουκῶ, ὁ ὁποῖος φυσικά ἀπὸ ἄλλου προερχόταν καί ἄλλου ἐσκόπευε: ἐνῶ γιὰ τὸν Φουκῶ τὸ πρόβλημα ἦταν ἡ μηχανικὴ τῆς ἐξουσίας καί τοῦ ἐξουσιασμοῦ, γιὰ τὸν Πουλαντζᾶ τὸ πρόβλημα ἦταν ἡ εἰδικὴ μορφή ἐξουσιασμοῦ πού ὀνομάζεται «κράτος». Πόρισμα τῆς διατύπωσης τοῦ Πουλαντζᾶ ἦταν ὅτι τὸ κράτος ἀπορρέει κατὰ συνέπεια ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη καί τὸ ὄπλοστάσιό της, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴν κοινωνία ὡς σύνολο καί ἀπὸ τὴν εἰδικὴ σύνδεση τοῦ κράτους μέ τὸ ἔθνος. Ἡ διατύπωση τῆς ἐννοίας «κράτος-ἔθνος» χρονολογεῖται ἀκριβῶς ἀπὸ ἐκείνη τὴν περίοδο, πρὸς ἀντικατάσταση τοῦ παραδοσιακοῦ περισσότερο ταξικά μονοσήμαντου ὄρου «κράτος».

Ἡ ἀταλάντευτη ἐμμονὴ τοῦ Πουλαντζᾶ, ὅπως καί τοῦ Ἀλτουσέρ, στήν προσέγγιση τοῦ κράτους καί τῆς πολιτικῆς ὡς στρατηγικῶν πεδίων τῆς ταξικῆς πάλῃς ὀδήγησε καί τοὺς δύο ν' ἀπορρίπτουν ἐπανελημμένα καί κατηγορηματικά ἄλλες ὑποθέσεις πού ἤδη ἀπὸ τότε διαβεβαίωναν εἴτε τὴ δῆθεν ἀπατηλότητα εἴτε τὴν παρακμὴ τοῦ κράτους-ἔθνους. Σ' ὅλες τίς περιπτώσεις πού ἤδη τότε τὸ κράτος-ἔθνος εἶχε θεωρηθεῖ «ἀπατηλό, ἀρχαϊκὸ καί ξεπερασμένο», αὐτὸ γινόταν μέ πρόσχημα κάποιες ὑποτιθέμενες μεταλλαγές τοῦ κεφαλαίου. Τέσσερα μαρξιστικά ρεύματα εἶχαν σπεύσει στίς δεκαετίες τοῦ '60 καί τοῦ '70 νά διαβεβαιώσουν ὅτι τὸ κράτος-ἔθνος ἀφομοιώνεται:

α) στήν ἐννοία τῆς παγκόσμιας ἐμπορευματοποιήσεως κυκλοφορίας, κάτι πού ἦταν ἰδιαίτερα τοῦ συρμοῦ στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60,

β) στό ἀνερχόμενο φαινόμενο τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων,

γ) στήν κρατικομονοπωλιακὴ μεταλλαγή καί διάρθρωση τοῦ κεφαλαίου,

δ) στήν παγκοσμιοποίηση τοῦ κύκλου του.

Καί στίς τέσσερις περιπτώσεις, ἡ τοποθέτηση τόσο τοῦ Πουλαντζᾶ ὅσο καί τοῦ Ἀλτουσέρ ἦταν ξεκάθαρα ἀπορριπτική: οἱ μεταλλαγές τοῦ κεφαλαίου δέν εἶναι σέ θέση νά θίξουν τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνίας, τοῦ κράτους καί τῆς πολιτικῆς πού διατηροῦν ξεχωριστὴ «εἰδική» φύση, ἀνταποκρίνονται σέ ἄλλα πεδία καί προϋποθέσεις καί διατηροῦν σέ κάθε περίπτωση χαρακτήρα «σχετικῆς αὐτονομίας». Τὸ κράτος-ἔθνος

δέν προσδιορίζεται από την απλή οικονομική σχέση ούτε βέβαια, ακόμη λιγότερο, από τη διεθνοποιημένη μορφή της με την ενδεχόμενη διεθνοποίηση του κεφαλαίου. Η τοποθέτηση του Πουλαντζά πάνω στο ζήτημα αυτό δέν άφησε περιθώρια για παρερμηνείες: «Η μεγάλη πλειοψηφία από εμάς απορρίπτουμε την ιδέα ότι η διεθνοποίηση αφαιρεί την ουσία και τό ρόλο του έθνικου κράτους προς όφελος είτε του διεθνοποιημένου και πολυεθνικού κεφαλαίου είτε διακρατικών ή υπερκρατικών οργανισμών».¹

Η άφομοίωση του έργου του Μάρξ από τόν Πουλαντζά στάθηκε τόσο βαθιά και συνεπής, πού πολλές φορές ο Νίκος δέν δίστασε νά έρμηνεύσει τό μαρξικό έργο ακόμη και contra, από τυπική άποψη, στόν ίδιο τόν Μάρξ. Οί πρόσφατες έρευνες του Στάθη Κουβελάκη πάνω στόν πολύ νεανικό Μάρξ έπιβεβαίωσαν ότι ο Πουλαντζάς ήταν ακριβέστατος στην κατανόησή του, όσον άφορα τή σημασία της πολιτικής, της δημοκρατίας και του κράτους, ακόμη και όταν ο ίδιος contra omnes διαβεβαίωσε θέσεις πού θεωρήθηκαν «αίρετικές» στη δεκαετία του '60.²

Ακόμη και αν τό κεφάλαιο παγκοσμιοποιηθεί πλήρως, ή κοινωνία και τό κράτος δέν μπορούν παρά νά διατηρήσουν τόν έθνικό, τοπικό και περιφερειακό χαρακτήρα, λόγω των κοινωνικών προσδιορισμών πού συγκροτούν αυτές τίς έννοιες, λόγω του έντοπισμού της έννοιας «κοινωνία» στό πεδίο των κοινωνικών σχέσεων. Μέ πλήρη παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου, είναι αδύνατον επί του παρόντος νά διανοηθούμε έννοιες όπως «παγκόσμια κοινωνία», «παγκόσμια πάλη των τάξεων», «παγκόσμιο κράτος». Για τήν πνευματική παράδοση του Μάρξ, όπως αυτή σωστά κατανοήθηκε από τόν Πουλαντζά, τό κράτος συνιστά τό ειδικό πεδίο στους θεσμούς και μηχανισμούς του όποιου διεκπεραιώνεται και αναπτύσσεται, μέσω της πολιτικής και της δημοκρατίας, διαρκής πάλη των τάξεων.

Όπως ο Μάρξ στά μέσα του περασμένου αιώνα, ο Πουλαντζάς στη δεκαετία του '60 διείδε τή δυνατότητα έπαναστατικής μετατροπής της κοινωνίας μέσα από τή διαρκή πάλη για κατάκτηση θέσεων στό πεδίο της πολιτικής και της δημοκρατίας. Η πολιτική, αντί νά είναι ύποπροϊόν, εργαλείο ή παράγωγο της οικονομίας, συμπυκνώνει τίς κοινωνικές σχέσεις, παράγοντας τή δική της αλήθεια. Η πολιτική δίδει τό γενικό σχήμα της κοινωνίας σέ άφαίρεση και διασφαλίζει τό πλαίσιο στό όποιο εκάστοτε άρθρώνεται τό συγκεκριμένο κοινωνικό υπόδειγμα. Τέλος, ή πολιτική μέ τή δημοκρατική της διάσταση και τή λαϊκή συμμετοχή όχι μόνον κατοχυρώνει τόν λαό απέναντι στην απολυταρχία, αλλά ταυτόχρονα, αν και άστική, έμπεριέχει, λόγω βαθιάς και άξεπέραστης αντιφατικότητας, τό σημείο ρήξης και υπέρβασης της άστικής τάξης πραγμάτων από τό στρατόπεδο της εργασίας και του λαού.

Ο Στάθης Κουβελάκης κατέδειξε στη διδακτορική του διατριβή (Πανεπιστήμιο Παρίσι VIII, Δεκ. 1998)

τήν έμμونه του Μάρξ στό ζήτημα της έλευθερίας του Τύπου και στη δημοσιοποίηση όλων των μυστικών της έξουσίας. Όπως ο Μάρξ τό διαπίστωσε, ο λαός δέν συγκροτείται ως λαός παρά μέ τήν έλευθερία πολιτικής έκφρασης, τήν άσκηση των δημοκρατικών άστικών δικαιωμάτων και μέ τήν ενεργοποίηση της άστικής δημοκρατίας. Όσο περισσότερο ή Άριστερά διεκδικεί έμβάθυνση και κατοχύρωση δημοκρατικών και άστικών έλευθεριών, τόσο περισσότερο θά ώριμάζει τό άληθινό υπόδαθρο της πολιτικής και της δημοκρατίας, πού δέν είναι άλλο από τόν λαό και τό έθνος, τό έθνικό-λαϊκό υπόδαθρο, πού στη μαρξιστική όρολογία όνομάζεται «κοινωνία». Αυτή είναι ή πραγματική θέση του Μάρξ, αυτήν ανακάλυψε μέ διεσοδυτική άνάλυση ο Πουλαντζάς, παραμερίζοντας τά έπιωρευμένα μαρξιστοειδή ψιμίθια πού επί έναν αιώνα τήν εκρυβαν. Πολύ απλά: ο άγώνας για δημοκρατία, ακόμη και στό πεδίο της άστικής πολιτικής, του κράτους και των άστικών θεσμών, είναι σήμερα άπαρακάμπτος, μπορεί μάλιστα ν' άποβεί έπαναστατικός, από τή στιγμή πού ή μητέρα της δημοκρατίας, ή άστική τάξη, στην εποχή μας έχει τήν τάση νά εγκαταλείπει τήν κόρη της και νά προσφεύγει σέ όλο και δεσοποτικότερες μορφές χρήσης της κρατικής έξουσίας.³

Κατά τίς δύο τελευταίες δεκαετίες, τό πολιτικό-κοινωνικό σχηματικό στην Εύρώπη και στόν κόσμο έχει μεταβληθεί ριζικά. Μέ κεντρικό ιδεολόγημα αίχμης τήν παγκοσμιοποίηση και τό μεταταριόμο, έχει εξαπολυθεί στην εποχή μας πολύπλευρος άντιδραστικός ρεβανσισμός και κοινωνική άντεπανάσταση σέ παγκόσμια κλίμακα. Όμως, ή διερεύνηση των έμπειρικών στοιχείων δείχνει μέ πειστικότητα και ακρίβεια ότι μέχρι σήμερα ή παγκοσμιοποίηση προχωρεί κυρίως στόν εγκέφαλο των κυβερνήσεων και πολύ λιγότερο στην πραγματικότητα. Η διεθνής κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, κεφαλαίου και εργασίας, στην εποχή μας δέν συγκρίνεται μέ εκείνην του τέλους του 19ου αιώνα: λιγότερο από 1% των Εύρωπαίων εργαζομένων μετακινείται σήμερα στό έξωτερικό σ' άναζήτηση εργασίας, παρά τήν έξαιρετικά ύψηλή άνεργία πού μαστίζει τόν εύρωπαϊκό χώρο. Στόν 19ο αιώνα, χώρες μέ ύψηλή άνεργία, όπως ή Άγγλία και ή Ίρλανδία, απέστειλαν στό έξωτερικό πάνω από τό 50% του πληθυσμού τους.

Όμοίως σήμερα, τά εύρωπαϊκά και άμερικανικά κεφάλαια πού επενδύονται στό έξωτερικό αντιπροσωπεύουν λιγότερο από 1% του έθνικού προϊόντος των αναπτυγμένων χωρών προέλευσης, παρά τό γεγονός ότι οι άποδόσεις κεφαλαίου παραμένουν βαθιά άνισες από χώρα σέ χώρα. Στά τέλη του 19ου αιώνα, ή Βρετανία επένδυε στό έξωτερικό επί σειρά δεκαετιών 10% του έθνικού προϊόντος της. Βεβαίως, οι νομικοί φραγμοί στις κινήσεις κεφαλαίου έχουν σήμερα εξαλειφθεί, άλλ' αυτό δέν άρκει: για τήν πραγματική συγκρότηση ένιαίου παγκόσμιου συστήματος, απαιτείται ή πραγματική κινητικότητα των συντελεστών, και όχι μόνον ή

νομική δυνατότητα μετακίνησης, όπως επί του παρόντος συμβαίνει.⁴

Εξάλλου, με τη γενίκευση των σύγχρονων οικονομικών πολιτικών με στόχο την εξισορρόπηση των ισοζυγίων εξωτερικών πληρωμών, οι εθνικές οικονομίες καταλήγουν σήμερα ν' άπεξαρτοποιούνται από τις ανάγκες εξωτερικής χρηματοδότησης. Έτσι ώστε η διεθνής κίνηση κεφαλαίων στην εποχή μας όχι μόνον αποβαίνει ήσσονος ποσοτικής σημασίας σε σχέση με τό παρελθόν, αλλά διατηρεί και μειωμένη ποιοτική σημασία, έφόσον με τις ακόλουθόμενες σήμερα πολιτικές οι εθνικοί οικονομικοί χώροι αποβαίνουν περισσότερο ισορροπημένοι και αυτόκεντροι. Στην εποχή μας, οι διεθνείς κινήσεις κεφαλαίων έχουν μικρότερη σημασία, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, απ' ό,τι στο παρελθόν.⁵ "Όσον άφορᾷ την πραγματικότητα των πολυεθνικών έπιχειρήσεων, ο Ρομπέρ Μπουαγέ (Robert Boyer) έδειξε ότι σχεδόν όλες είναι ψευδεπίγραφα πολυεθνικές, ενώ στην ουσία παραμένουν εθνικές, έφόσον πάνω από 50% της παραγωγής και του άριθμού των εργαζομένων σ' αυτές είναι συγκεντρωμένοι κατά κανόνα σε μιά μητρική χώρα. Μόνον με μία, την ιαπωνική Sony, συμβαίνει ίσως κάτι πού θά άξιζε την όνομασία «πολυεθνικό».⁶

Όμως, παρά την ισχνή τεκμηρίωση της τρέχουσας παγκοσμιοποίησης, είναι γεγονός ότι αυτή σφραγίζει ήδη τό ιδεολογικό και πολιτικό πεδίο της εποχής μας, λειτουργεί ήδη ως ακράδαντη πεποίθηση για τό σύνολο των κυβερνήσεων και της κοινής γνώμης: συνιστά «κυρίαρχο άστικό ιδεολόγημα» της εποχής μας, σύμφωνα με την έκφραση του Πάωλ Σουήζυ. Έη παγκοσμιοποίηση σήμερα έχει καταντήσει «όμολογία πίστεως», δόγμα πίστεως «ιερό και όσιο», «άχραντη» ιδεολογική βάση του σύγχρονου νεοσυντηρητισμού, του κομφορμισμού, της νέας έξουσιαστικής όρθοφροσύνης, νέος θεμέλιος μύθος της εποχής μας. Νέος κομφορμισμός με άντικομφορμιστικό και ριζοσπαστικό προσώπειο. Τόσο πού πολλοί άνθρωποι της Άριστεράς προσχωρούν σ' αυτόν χωρίς δυσκολία, όπως και στίς άκραίες λογικές συνέπειές του.

Άνεξάρτητα από την πραγματικότητα και τό βαθμό της σημερινής παγκοσμιοποίησης, εφαρμόζονται παντού, σε όλα τά μήκη και πλάτη της ύφης, έξτρεμιστικές και αδιάλλακτες παγκοσμιοποιητικές πολιτικές πού στοχεύουν νά έπισπεύσουν την παγκοσμιοποίηση, πού «παγκοσμιοποιούν», δηλαδή ανοίγουν, άπορρυθμίζουν και άποδομούν, τίς εθνικές οικονομίες και κοινωνίες στό όνομα του άναπόφευκτου της παγκοσμιοποίησης. Έη πολιτική της παγκοσμιοποίησης στην εποχή μας δέν ύποβάλλεται ούτε σε αξιολόγηση, διάλογο ή έλεγχο ούτε, άκόμη λιγότερο, σε δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, άλλ' εφαρμόζεται άδυσώπητα σάν τυφλοσύρτης και όπωσδήποτε προσχηματικά για την άνάκληση των ποικίλων μεταπολεμικών κοινωνικών κατακτήσεων από τόν κόσμο της εργασίας.

Φυσικά, κυρίαρχο μοτίβο παραμένει σήμερα ότι με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας έκπλπει ιστορικά τό πεδίο του κράτους-έθνους και συνεπώς τό σύνολο των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών θεσμών, διαδικασιών, δικαιωμάτων και άρμοδιοτήτων πού συνδέονται με αυτό. Μαζί με τό τέλος του κράτους-έθνους, άγγέλλεται επίσης τό τέλος του κοινωνικού κράτους, τό τέλος της εργασίας, της πολιτικής, της ιδεολογίας και όπωσδήποτε των δημοκρατικών ελευθεριών. Υπό τούς καλύτερους όρους, ή άνθρωπότητα θυθίζεται σήμερα όλοταχώς στίς συνθήκες ενός νέου άυταρχισμού, της άντιδημοκρατικής «μεταδημοκρατίας», στό όνομα πάντα του θριάμβου της παγκοσμιοποίησης, της άωνυμίας των άγορών και του χρήματος. Ένώ για τόν Πουλαντζά και την Άριστερά της εποχής του ήταν άυτονόητος κοινός τόπος ότι ή άωνυμία των άγορών και του χρήματος δέν είναι παρά ό τρόπος με τόν όποιο συγκαλύπτεται και άναπτύσσεται ή έπωνυμία του μεγάλου κεφαλαίου, του διεθνοποιημένου χρήματος και των μονοπωλίων.

Φυσικά, προηγήθηκε περίοδος άποστράτευσης των κοινωνικών κινημάτων και των πλατιών λαϊκών στρωμάτων από ιδεολογίες και από κοινωνικούς άγώνες. Έη τελευταία είκοσαετία χαρακτηρίστηκε από τάσεις άποξένωσης τόσο από την πολιτική όσο και από τό συνδικαλισμό. Όμως στή βάση των εξελίξεων αυτών βρίσκεται πάντα ή άπογοήτευση των πολιτών: έφόσον τά πολιτικά κόμματα, παρά τίς άποκλίουσες καταβολές τους, συγκλίνουν σήμερα προγραμματικά σε σημείο πού ή διάκριση μεταξύ Άριστεράς και Δεξιάς ν' αποβαίνει δυοδιάκριτη, είναι έπόμενο ό λαός νά γυρίζει την πλάτη στην πολιτική όχι μόνον με άπογοήτευση αλλά και με άγανάκτηση. Έη πολιτική εξέλισσεται έτσι ραγδαία σε τηλεοπτικό παιχνίδι πολυθρόνας, με όλο και λιγότερο κοινωνικό και πολιτικό ενδιαφέρον, με αύξουσα κοινωνική άφερεγγυότητα και άνυποληψία.

Στίς συνθήκες αυτές, ό ύποτιθέμενος μονόδρομος της άπαράκαμπτης προσαρμογής των κοινωνιών στην παγκοσμιοποίηση έπιβάλλεται άυταρχικά, δεσποτικά, έκτός δημοκρατικών διαδικασιών, χωρίς στοιχειώδη πολυφωνία και διάλογο, με σημαία την κυρίαρχη μία και μοναδική σκέψη. Έη νέα όρθοφροσύνη άρνεϊται κάθε διάλογο σχετικά με τίς έπιλογές της με έπιχείρημα ότι δέν ύπάρχει έναλλακτική λύση και ότι συνεπώς οι συζητήσεις περιττεύουν. Τό έπιχείρημα αυτό δέν είναι νέο, αλλά πανάρχαιο και άπατηλό, έφόσον συνοδεύει πάντοτε τά άυταρχικά καθεστώτα, ως πρόσχημα, για την άπάλειψη οίασδήποτε άντιγωνίας, έτερότητας και έτεροφροσύνης.

Στην εποχή μας, με πρόσχημα ότι δέν ύπάρχουν έναλλακτικές προτάσεις, πώς ό,τι ήταν νά ειπωθεί ειπώθηκε ήδη, ότι ή παγκοσμιοποίηση δέν αφήνει περιθώρια χειρισμών στά κράτη-έθνη και στην πολιτική, καταλύεται ουσιαστικά ή βάση της δημοκρατίας και της δημοκρατικής έκφρασης, ή έννοια της δημοκρατικής πολυφωνίας και διαλόγου, εις όφελος του μονό-

δρομου, της μοναδικής σκέψης, της ύποταξης των πολιτών στη γραμμή που εκπέμπουν οι αγορές εμπορευμάτων, νομισμάτων και χρηματιστικών τίτλων. Ένώ ο Γάλλος σοσιαλιστής πρωθυπουργός Ζοσπέν διακηρύσσει φραστικά «ναί στην οικονομία της αγοράς, όχι στην κοινωνία της αγοράς», οι σύγχρονες κοινωνίες, όπως φυσικά ή γαλλική, εγκαθίστανται ραγδαία σέ «νθήκες όχι απλώς δικτατορίας των αγορών και των χρηματιστηρίων, αλλά ειδικότερα ολοκληρωτισμού του «χρηματιστικού κεφαλαίου», για να χρησιμοποιήσω την έννοια των Χιλφερντίνγκ⁸ και Μπουχάριν,⁹ που διατυπώθηκε ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας.

Όπως τότε είχε διαπιστωθεί από τους προαναφερθέντες μαρξιστές και μαζί τους από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ,¹⁰ το χρηματιστικό κεφάλαιο συνιστά την τέλεια μορφή κινητικότητας του κεφαλαίου, λόγω υψηλής αφαίρεσης και πλαστικότητας που το χαρακτηρίζουν. Όμως διαπιστώθηκε ήδη ότι το χρηματιστικό κεφάλαιο συνιστά την προϋπόθεση που ανοίγει οργανικά δρόμο στον ιμπεριαλισμό και στον επιθετισμό, τόσο στο διεθνές επίπεδο όσο και στο εσωτερικό. Η σημερινή κρίση της δημοκρατίας, ή επανεμφάνιση ρατσισμού, φυλετισμού, κουλτουραλισμού δεν είναι άσχετη από το γεγονός της διαμόρφωσης στην εποχή μας του νέου χρηματιστικού κεφαλαίου, το οποίο με οργανική ελαφρότητα και ανευθυνότητα, όπως στην πρό του 1914 περίοδο, είναι σέ θέση ν' απεργάζεται νέες εκατόμβες για την ανθρωπότητα.

Δείγματα αυτής της εξέλιξης είναι σήμερα πολλά. Μέ την απόλυτη προτεραιότητα στη νομισματική σταθερότητα και τον αντιπληθωρισμό, που επέφερε η τρέχουσα μονεταριστική αντεπανάσταση κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, ο πλανήτης έχει μετατραπεί σέ κόλαση για τό ένα τρίτο της ανθρωπότητας, σύμφωνα μέ τά στοιχεία του Διεθνούς Γραφείου Έργασίας,¹¹ όπως ακριβώς είχαν προβλέψει οι κείνσιανοί οικονομολόγοι του Καίμπριτζ αμυνόμενοι στίς επιθέσεις του νεότευκτου θατσερισμού στίς αρχές της δεκαετίας του '80. Ο τρόμος της ανεργίας και της πείνας θίγουν σήμερα όλο και περισσότερα στρώματα πληθυσμών, ακόμη και στίς αναπτυγμένες δυτικές οικονομίες. Ανασφάλεια και αποσταθεροποίηση του κόσμου της εργασίας πλήττουν σήμερα τό 80% των εργαζομένων στίς αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες, υπό τό θεωρητικό πρόσχημα της ευελιξίας και της προσαρμοστικότητας της εργασίας. Ένώ είναι γνωστό ότι την υψηλότερη ικανότητα προσαρμογής διαθέτουν πάντα και εξ όρισμού οι μόνιμοι εργαζόμενοι και όχι οι εύκαιριακοί.

Χιονοστιβάδες αντίδρασης ύπονομεύουν και απειλούν ανοικτά σήμερα τό κοινωνικό κράτος, ακόμη και στά πιο στοιχειώδη δικαιώματα των εργαζομένων, των ανέργων, των συνταξιούχων. Κύματα απολύσεων έκδηλώνονται κατά παράβαση της κείμενης νομοθεσίας, τόσο όσον αφορά τίς νόμιμες αιτίες όσο και τή νομιμότητα των διαδικασιών. Συνθλίβονται μέ αλαζονική πε-

ριφρόνηση οι έννοιες του πολίτη, του εργαζομένου, του εργατικού δικαίου, του κοινωνικού συμβολαίου, της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνίας. Η έννοια της κοινής γνώμης πλέον δέν διαμορφώνεται μέ τοποθετήσεις και ανταλλαγή επιχειρημάτων, αλλά προσεγγίζεται αυθαίρετα και αντιδεδοντολογικά μέ βροχή προκατασκευασμένων δημοσκοπήσεων του ποδαριού. Κυβερνήσεις, ακόμη και της Άριστερας, παραμένουν αδρανείς και στην ουσία ένθαρρύνουν τή σημερινή πολυμέτωπη και ολοκληρωτική επίθεση του κεφαλαίου ενάντια σέ ότιδήποτε περιορίζει τή βουλμία, τή αυθαιρεσία και τή ανευθυνότητά του. Ο ίδιος ο Ζοσπέν, παραμένοντας ιδανικά αδρανής πρωθυπουργός, δέν παραλείπει νά έπισημάνει φιλοσοφικά τήν αλήθεια και τήν κρισιμότητα της σημερινής κατάστασης: «Δέν γλιτώσαμε από τή δικτατορία του προλεταριάτου για νά πέσουμε στην δικτατορία του μετοχάτου». Οι σημερινοί μέτοχοι του νέου χρηματιστικού κεφαλαίου, στο πλαίσιο του παγκοσμιοποιημένου χρήματος, κυβερνούν δεσποτικά και ρυθμίζουν μέ τελεσίγραφα τίς καθημερινές λεπτομέρειες του βίου των εργαζομένων, χωρίς νά δίνουν λόγο σέ κανένα. Έταιρείες που εύημερούν απολύουν μαζικά εργαζομένους, διαλύουν τίς βάσεις της παραγωγής τους, αρκεί νά μειωθεί περαιτέρω τό εργασιακό κόστος, ν' ανέλθει τό ποσοστό κερδοφορίας, προκειμένου νά στηριχθούν οι υψηλές χρηματιστηριακές αποδόσεις. Έκτελωνίζεται, ακόμη και μέ συμμετοχή κάποιας Άριστερας, ή άποψη ότι τά χρηματιστηρια νομιμοποιούνται νά ρυθμίζουν τίς παραμικρές λεπτομέρειες της ζωής των πολιτών, ενώ τό κράτος δέν έχει κανένα δικαίωμα ούτε δυνατότητα παρέμβασης τό πεδίο αυτό.

Άπώτατος νόμος του καπιταλισμού είναι φυσικά ή άσυδοσία και ή ζούγκλα. Όμως, ενώ αυτός ο νόμος άποθεώνεται και πάλι στίς μέρες μας, μέ δεκάδες εκατομμύρια νέα θύματα σέ όλα τά μήκη και πλάτη της ύφης, ο καπιταλισμός εξ αυτού, ως παραγωγικό σύστημα, δέν έμπεδώνεται περισσότερο, αλλά άποσταθεροποιείται και συρρικνώνεται άσταμάτητα.

Οι επιλογές του κεφαλαίου στην εποχή μας έχουν τροφοδοτήσει τραγικό έλλειμμα δημοκρατίας, δραματική κατάρρευση της πολιτικής λειτουργίας και γενική άνυποληψία του κράτους. Όμως αυτή ή εξέλιξη έχει άποξενώσει τήν έξουσία από τήν πλειοψηφία των πολιτών και των εργαζομένων, ώστε ν' άσκειται πλέον δεσποτικά και άνεύθυνα, χωρίς διάλογο και πολυφωνία. Η άστική τάξη σήμερα εγκαταλείπει βιαστικά δημοκρατικές αρχές που ή ίδια εισήγαγε πριν από δύο αιώνες στην Εύρώπη, αρχές που της επέτρεπαν νά συγκροτείται κοινωνικά ως κυρίαρχη τάξη. Μετά από δύο αιώνες, τό υπόδειγμα κοινωνικού έξουσιασμού στίς δυτικές κοινωνίες χάνει τήν ήγεμονική του διάσταση, μετατρέπεται ταχύτατα σέ καταπιεστικό, άνελεύθερο και αυταρχικό, μέ συνέπεια τήν κρίση νομιμοποίησης της άστικής έξουσίας.

Αυτή ή εξέλιξη επιβεβαιώθηκε και μέ τίς πρόσφατες

πολεμικές επιχειρήσεις στη Γιουγκοσλαβία. Έκτός από την ουσία που είναι βέβαια η νομιμοποίηση του νέου ρόλου του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ σε ρόλο χωροφύλακα για επεμβάσεις «έκτός περιοχής», δηλαδή σε παγκόσμια κλίμακα, επανεμφανίστηκε κατά κόρον η δυτική αλαζονεία σε συνδυασμό με τη μυστική διπλωματία, και όλα αυτά για ένα θέμα υποτίθεται χωρίς οικονομικό ή στρατιωτικό διακτύδεμα, αλλά για καθαρά «άνθρωπιστικούς λόγους». Ο Ζοσπέν θύμισε πρόσφατα καρικατούρα του Ζύλ Φέρυ, όταν δικαιολόγησε τους βομβαρδισμούς και τις καταστροφές στη Γιουγκοσλαβία με επιχειρήματα πολιτισμού.

Όμως, κύριος υπεύθυνος για τη μιλιταριστική στροφή είναι βέβαια η Αμερική. Από το 1985, παρουσιάζει ισοζύγιο κεφαλαίων θετικό, δηλαδή εισάγονται στην Αμερική περισσότερα κεφάλαια απ' όσα εξάγονται από αυτήν. Αυτό σημαίνει ότι η χώρα αυτή όχι μόνον δεν σταθεροποιεί τη διεθνή οικονομία, αλλά επιδιώκει εις βάρος της. Ο λόγος είναι ότι η αμερικανική παραγωγικότητα έχει πρό πολλού άπωλέσει την απαιτούμενη διεθνή ανταγωνιστικότητα που επέτρεπε μεταπολεμικά στη χώρα ν' ανακυκλώνει πλεονάσματα σταθεροποιητικά για την παγκόσμια οικονομία. Σήμερα, η Αμερική, με την καλύτερη βούληση, βρίσκεται σε οργανική αδυναμία να σταθεροποιεί την παγκόσμια οικονομία, λόγω των υψηλών ελλειμμάτων της, και συνεπώς δεν μπορεί να δικαιολογήσει ανάληψη εκ νέου της παγκόσμιας ηγεμονικής λειτουργίας. Όμως, η Αμερική, ενώ οικονομικά υστερεί, διαθέτει μοναδική δύναμη πυρός που την έξωθει σε νέα αυτοκρατορική περιπέτεια, όπως έχει ήδη επισημάνει ο ιστορικός Πάολ Κέννεντυ,¹² με τον όρο Imperial Overstretch, που αντιστοιχεί ακριβώς στην έννοια της μιλιταριστικής μεταλλαγής και εξωστρέφειας, όπως παρουσιάστηκε στη δεκαετία του 1910-20 από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ. Η ηγεμονεύουσα δύναμη, ενώ έχει ήδη παύσει να διαθέτει τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα για να διασφαλίζει την ηγεμονία της, εντούτοις διαθέτει στρατιωτικά μέσα άφθονα, πράγμα που αυξάνει τη συγκρουσιακότητα της εποχής μας, αλλά και εκθέτει την ικανότητά της ν' ασκεί οικονομικές σταθεροποιητικές λειτουργίες στο παγκόσμιο σύστημα. Ανάδοντας παράλληλα νέες φωτιές σε παγκόσμια κλίμακα, με κύριο κίνητρο την επιβολή ενός ακόμη ηγεμονικού ρόλου κενού περιεχομένου. Με την ανάπτυξη του νέου μιλιταρισμού στην εποχή μας, στην ουσία επισπεύδεται φάση συγκρούσεων και καταστροφών αφ' ενός, αλλά αφ' ετέρου¹³ και παγκόσμιας ανομίας με παρακμή κάθε μορφής ελέγχου και συντονισμού στο πλαίσιο του νέου παγκόσμιου συστήματος.

Όσον αφορά την τύχη της δημοκρατίας στην εποχή μας, εκτός από τις θλιβερές «προφητικές» αναλύσεις της διαβόητης Τριμερούς Επιτροπής, με μέλη τους τότε άσημους Σάμουελ Χάντιγκτον και Ζμπίγκνιου Μπρεζίνσκι (1974), αναφέρεται ένα πρόσφατο χαρακτηριστικό δείγμα από τον γεροισαστή της Νέας

Υόρκης Daniel P. Moynihan στο τελευταίο βιβλίο του με τίτλο *Μυστικότητα: η αμερικανική εμπειρία*:¹⁴ από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δηλαδή μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού συγκροτήματος και του παγκόσμιου διπολικού συστήματος, ο αριθμός των φακέλων του Λευκού Οίκου και του Στέιτ Ντηπάρτμεντ που φέρουν το χαρακτηρισμό «κρατικό απόρρητο», αντί να μειωθεί, αυξήθηκε κατά 60%. Με την κατάρρευση του κομμουνιστικού αντιπάλου, η αστική δημοκρατία δείχνει ότι εκπνέει, σάν να ήταν πεπεισμένη ότι ξεπλήρωσε την ιστορική της αποστολή.

Πρόσφατα ο Ρώσος Αλέξανδρος Ζηνόδιεφ¹⁵ παρατηρούσε ότι, ως φαίνεται, η δυτική δημοκρατία και το κοινωνικό κράτος δέν ήταν παρά βιτρίνες της Δύσης κατά την περίοδο του ανταγωνισμού της με το κομμουνιστικό στρατόπεδο. Αφότου το δεύτερο κατέρρευσε, η Δύση δέν αισθάνεται πλέον καμιά υποχρέωση να διατηρεί είτε κοινωνικό κράτος είτε δημοκρατικό πολίτευμα. Με τις έννοιες της παγκοσμιοποίησης, της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, του νόμου των αγορών και των χρηματιστηρίων δίδονται σήμερα πειστικοφανή προσχήματα για την ακύρωση πολλών δικαιωμάτων που είχαν παραχωρηθεί κατά το παρελθόν, ενόσω τότε υπήρχε λόγος. Το κεφάλαιο σήμερα, υπό το άπατηλό πρόσχημα της παγκοσμιοποίησης, εκποιεί έννοιες όπως κράτος-έθνος, κοινωνία, κοινωνικό κράτος, δημοκρατία, πολιτική, έννοιες που πάντως ποτέ δέν του ανήκαν κατ' αποκλειστικότητα και μέσω των οποίων τό ίδιο ελάμβανε τη μορφή της άρχουσας τάξης. Είναι προφανές ότι, θέτοντας σε παρένθεση τούς ιδεολογικούς και πολιτικούς θεσμούς αναπαραγωγής της εξουσίας της, η αστική τάξη υπονομεύει μ' αυτόν τον τρόπο την ηγεμονική διάσταση του δικού της εξουσιασμού.

Είναι φανερό ότι στίς σημερινές νέες συνθήκες αποβαίνει πολύ πιο επίκαιρος και κρίσιμος ο αγώνας προς υπεράσπιση της πολιτικής, για τη διατήρηση και ενίσχυση της δημοκρατίας, τη διάσωση της έννοιας της κοινωνίας και του λαού από την επαπειλούμενη κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής και την κοινωνική αποσάθρωση. Από τη στιγμή που η αστική τάξη εγκαταλείπει και μάλιστα παραδιάζει απροκάλυπτα δημοκρατικές και κοινωνικές αξίες που συνόδευσαν την ιστορική της διαμόρφωση, επικαλούμενη τη σημερινή δήθεν λαίλαπα της παγκοσμιοποίησης, ή υποστήριξη αυτών από τό λαό και την Αριστερά συνιστά σήμερα όχι μόνο ζήτημα τιμής και καθήκον απαραίτατο, αλλά και ζήτημα απλής επιβίωσης. Η σημαία αυτή μπορεί σήμερα να υπερβαίνει την άμυνα της αστικής κοινωνίας και του λαού, ανοίγοντας δρόμο προοδευτικής, ακόμη και επαναστατικής μετατροπής. Έτσι κι άλλως, στην ιστορία, κινήματα που αποτέλεσαν σταθμό ήταν συχνά αυτά που διεκδικούσαν απώτερες συνέπειες διαδικασιών που είχαν ήδη ξεκινήσει από άλλους. Ο Πουλαντζάς είχε εξηγήσει ότι μόνον με τη δημοκρατία και με τό παιχνίδι της πολιτικής ο λαός συ-

γκροτείται στην έννοια του λαού. Όμως, παράλληλα, η πολιτική και η δημοκρατία, το κράτος και οι μηχανισμοί του, ενώ συγκροτούν το άστικό σύστημα, ταυτόχρονα το υπερβαίνουν. Μ' αυτή την έννοια, ο λαός, ενώ υπερασπίζεται την πολιτική, τη δημοκρατία, τις κατακτήσεις του στο κράτος και στους θεσμούς του, ταυτόχρονα έχει τη δυνατότητα να υπερβαίνει το πλαίσιο της άστικής κοινωνίας, προς την κατεύθυνση περισσότερης δημοκρατίας, όχι λιγότερης, περισσότερης δημοσιοποίησης της πολιτικής, όχι λιγότερης, ενεργοποιώντας έτσι τη δυνατότητα του σοσιαλισμού.

Εάν, στην εποχή μας, η δημοκρατία, η ελευθερία έκφρασης, η κοινωνία υπονομεύονται και απειλούνται από την προσχηματική παγκοσμιοποίηση και από το αληθινά παγκοσμιοποιημένο επιθετικό και άδιαπραγμάτευτο νέο χρηματιστικό κεφάλαιο, η ανάλυση του Πουλαντζά αναδεικνύεται σήμερα ακόμη περισσότερο επίκαιρη απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν. Πιθανόν το σύγχρονο κράτος να μην μπορεί να διαχειρίζεται την οικονομία, όπως διαβεβαιώνει μ' εγκατάλειψη και ανευθυνότητα ο Γάλλος πρωθυπουργός Ζοσπέν, όμως αυτό το κράτος έχει ήδη αποδείξει ότι διαθέτει μεγάλα περιθώρια ρύθμισης του πλαισίου ανάπτυξης της οικονομίας. Τέτοιες παρεμβάσεις πλαισίου προσδιορίζουν τα ελάχιστα όρια της οικονομίας που πρέπει να παραμείνουν σεβαστά και όχι βέβαια τους μέγιστους στόχους που η οικονομία μπορεί να επιδιώκει. Τέτοιο ελάχιστο όριο που πρέπει και μπορεί το σύγχρονο κράτος να καταστήσει σεβαστό είναι το επίπεδο απασχόλησης και μισθών, όπως και η εγκατάλειψη της πολιτικής του διεθνούς ανταγωνισμού μέσω ευελιξίας του επιπέδου διαβίωσης των εργαζομένων. Δεν είναι δυνατόν το κράτος απ' ενός να παρεμβαίνει επιδοτώντας επιχειρήσεις με δισεκατομμύρια από το κοινωνικό σύνολο και απ' ετέρου να διαπιστώνει ότι δήθεν δεν μπορεί να παρέμβει, όταν εργαζόμενοι ρίχνονται στο δρόμο αυθαίρετα, κατά παράβαση κάθε προβλεπόμενης διαδικασίας, νομοθεσίας και δεοντολογίας. Θά πρέπει το κεφάλαιο να γνωρίζει καλά ότι υπάρχουν κάποια κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια απαραβίαστα, έστω και αν αυτά είναι εθνικά και όχι παγκοσμιοποιημένα, δηλαδή παραμένουν διαφορετικά από χώρα σε χώρα, ανάλογα με την κατάσταση των κοινωνικών αγώνων σε κάθε περίπτωση.

Ένα παρόμοιο τέτοιο ελάχιστο όριο που μετριάξει κάπως την αυθαιρεσία και άβεβαιότητα στις κινήσεις του κεφαλαίου είναι ο φόρος Τόμπιν που θέτει κάποιο κόστος για κάθε χρηματιστική συναλλαγή. Η Άριστερά σήμερα αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι η δικτατορία του κεφαλαίου και των χρηματιστηρίων δεν είναι αναπότρεπτη, αλλά πρέπει και μπορεί να μετριάσθει. Αυτό δεν είναι αναβίωση του κρατισμού, δεν είναι κρατική διαχείριση της οικονομίας, αλλά συνιστά παρέμβαση των πολιτών, του κόσμου της εργασίας, της κοινωνίας προς μετριάσμό της αυδοσίας του κεφαλαίου, για τη διαμόρφωση μιας ξεχωριστής κατά περι-

πτωση σύνθεσης, που προσδιορίζεται σε τελική ανάλυση όχι από την ομοιομορφία της φανταστικής παγκοσμιοποίησης, αλλά από την ποικιλομορφία που προκύπτει από το επίπεδο και την ποιότητα της ταξικής πάλης σε εθνικό και περιφερειακό πλαίσιο για κάθε χώρα.

1. Συνέντευξη του Πουλαντζά στο περιοδικό *Dialectiques*, No 13, 1976.

2. Βλ. E. Kouvelakis, *Philosophie et revolution de Kant à Marx*, (υπό δημοσίευση στη σειρά *Actuel Marx*, εκδ. PUF, Παρίσι). Βλ. επίσης: «Marx 1842-1844: de l'espace public à la démocratie révolutionnaire», παρουσίαση στο Συνέδριο Marx International, Παρίσι, Σεπτέμβριος 1998.

3. Ο «εθνικός» και «λαϊκός» χαρακτήρας του πεδίου της εξουσίας και του κράτους υπογραμμίζεται επίσης στο πρόσφατο έργο του Κ. Τσουνκαλά, *Η εξουσία ως λαός και ως έθνος. Περιπέτειες σημασιών*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

4. Hirst & Thomson Gr., *Globalization in Question*, Polity Press 1998 (2η έκδοση).

5. Taylor A., *International Capital Mobility in History. The Saving/Investment Relationship*, NBER Working Paper No 5643, 1996, Boston.

6. Boyer R. & Drache D., *States Against Markets: the Limits of Globalization*, Routledge, New York 1996.

7. Sweezy P. & Magdoff H., «Globalization - to What End?», *Monthly Review* 1992.

8. Hilferding R., *Le capital financier*, Editions Minit, 1966 (1910).

12. Kennedy P., *The Rise and Fall of Great Powers*, Νέα Υόρκη 1988.

13. Βεργόπουλος Κ. «Ευρώπη - Αμερική: θεώρημα ηγεμονίας», περιοδικό *Ρεύματα*, Ιούλιος 1999.

14. D. P. Moyhahan, *Secrecy: the American Experience*, Yale 1998.

15. Zinoviev A. «Pourquoi je rentre en Russie», *Le Monde*, 30 Ιουνίου 1999.

ΑΣΥΜΒΑΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ, ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΕΥΓΕΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Μιά απρόκλητη επίθεση στον Νίκο Μουζέλη και όχι μόνο

του Άριστειδή Μπαλτά

1. Στο συνέδριο τό αφιερωμένο στο έργο και τή μνήμη του Νίκου Πουλαντζά, πού έγινε στην Αθήνα πριν από λίγο καιρό, τό τελευταίο στρογγυλό τραπέζι είχε ως θέμα τίς προοπτικές τής Άριστερας. Στο τραπέζι αυτό μετείχε ο κ. Νίκος Μουζέλης, ο οποίος ανέπτυξε μέ λιτότητα και σαφήνεια τόν προβληματισμό του αναφέροντας, εκτός των άλλων, τόν τρόπο μέ τόν οποίο ο ίδιος εκτιμά ότι τό έργο του Πουλαντζά μπορεί νά σχετιστεί θετικά μέ τόν προβληματισμό αυτό. (Μέ μία λέξη, και αν δέν άδικά κατάφωρα τήν άποψη του, ο κ. Μουζέλης ύποστήριξε ότι ο όλισμός πού χαρακτηρίζει τήν προσέγγιση του Πουλαντζά στα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα μπορεί νά συντεθεί γόνιμα μέ τήν προσέγγιση του Γκίντενς, βοηθώντας τήν τελευταία νά ξεπεράσει κάποιες από τίς έγγενείς αδυναμίες της.) Μετά τό τέλος όλων των εισηγήσεων, άπλήθυνα μία έρώτηση στον κ. Μουζέλη, τήν οποία ο ίδιος χαρακτήρισα έρώτηση ρητά και άπροκάλυπτα έχθρική, προσθέτοντας ότι αυτός ο χαρακτηρισμός συνηθίζεται σέ πολιτικές και άκαδημαϊκές συζητήσεις. Συγκεκριμένα, αναφερόμουν στίς καθαρά ρητορικές και κατά κανόνα δηλητηριώδεις hostile questions πού άποσκοπούν όχι στο νά διευκρινίσουν αλλά στο νά ύπονομεύσουν τήν άποψη στην οποία άπευθύνονται, άγγίζοντας επικίνδυνα τά όρια της εύπρέπειας, τής συμβατικής ευγένειας, πού όλοι συμφωνούμε ότι πρέπει νά κυριαρχεί σέ τέτοιες συζητήσεις. "Όμως οι αναπόφευκτοι χρονικοί περιορισμοί, ή συναφής άυτολογοκρισία και τό άκόμη σχετικώς άξεκαθάριστο των όσων ήθελα τότε νά πώ μέ έκαναν νά διατυπώσω θεδιασμένα και λειψά τήν έχθρική μου έρώτηση. Γι' αυτόν τό λόγο επανέρχομαι.

2. Άφορμή για τήν έρώτησή μου ύπήρξε ή διαπίστωση (για νά μίν πώ «άνακάλυψη») ότι τό συνέδριο Πουλαντζά, όπως προετοιμάστηκε, όπως παρουσιάστηκε από τόν Τύπο, όπως ξεκίνησε, όπως διεξαγόταν καθημερινά και όπως λειτουργούσε στην καθημερινή συγκυρία, δέν έντασσόταν σέ ένα πλαίσιο μοναδικό και ένιαίο, όσοδήποτε χαλαρό ή άσαφές, όπως συνήθως συμβαίνει μέ εκδηλώσεις αυτού του είδους, αλλά κι

νοῦνταν ταυτόχρονα μέσα σέ δύο θεωρητικώς ασύμβατα και, από πολιτική άποψη, έχθρικά μεταξύ τους πλαίσια.

3. Τό πρώτο πλαίσιο είναι αυτό πού προσδιορίζουν οι κατευθύνσεις και τό περιεχόμενο των εισηγήσεων, ή ταυτότητα των όμιλητών, οι έρωτήσεις πού διατυπώθηκαν, οι συζητήσεις πού έγιναν, ή σύνθεση και ή στάση εκείνων πού παρακολούθησαν τό συνέδριο. Έδώ, κατά τή γνώμη μου, δέν χωρά άμφιβολία. Τό πλαίσιο αυτό ύπήρξε πλαίσιο άριστερό, πλαίσιο πού άντιστοιχεί πλήρως, όσο μπορεί κανείς νά μιλήσει έν προκειμένο για πληρότητα, στο έργο του Πουλαντζά. Ήταν ένα πλαίσιο θέσεων, ύναλύσεων, επιχειρημάτων, διαφωνιών και εκτιμήσεων πού διαλέγονταν έποικοδομητικά μεταξύ τους και συντονίζονταν μέ τό έργο αυτό. Τουλάχιστον όπως τό διαβάσω εγώ.

4. "Όμως, στους καιρούς πού ζοῦμε, άπαιτείται μεγαλύτερη σαφήνεια. Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, έννοώ τά εξής. Πρώτον, ότι τό έργο του Πουλαντζά δέν άποσκοπεί στην βελτίωση, στον «έξανθρωπισμό», του καπιταλισμού αλλά στην άνατροπή και τήν κατάργησή του. "Όχι επειδή ένας τέτοιος «έξανθρωπισμός» είναι άφ' έαυτού κακός για κάποιους ήθικούς, μεταφυσικούς ή άλλους λόγους άρχής, αλλά, άπλούστατα, γιατί είναι θεωρητικά, πολιτικά και ιστορικά άδύνατος. "Όπως ανέφερε και ο Έτιέν Μπαλιμπάρ στην δική του εισηγήση στο συνέδριο, τό έργο του Πουλαντζά είναι έργο τής μαρξιστικής παράδοσης πού κινείται, τόσο ιστορικά όσο και θεωρητικά, στα όρια πού προσδιορίζουν, από τή μία πλευρά, ένας νεολενινισμός πού δέν φοβάται νά αναφερθεί στο έργο του Μάο Τσέ Τούνγκ και, από τήν άλλη, ο ιταλικός εύρωκομμουνισμός μέ ιδιαίτερη έμφαση στο έργο του Γκράμισι. Κεντρική δέ αναφορά του Πουλαντζά άποτελεί τό έργο του Άλτουσερ, τό οποίο, παραδόξως, άκούστηκε στο συνέδριο λιγότερο άπ' ό,τι θά περίμενε κανείς. "Ο σοσιαλισμός στον οποίο άποσκοπεί τό έργο του Πουλαντζά διαχωρίζεται έτσι πλήρως από τό «σοσιαλισμό» πού πρέσβευαν και πρεσβεύουν τά όρθόδοξα κομμουνιστικά

κόμματα και το ΚΚΕ και θέτει τον εαυτό του σε ριζική αντιπαλότητα με τα καθεστώτα σοβιετικού τύπου. Κεντρικός δέ κόμβος αυτής της αντιπαλότητας είναι το ζήτημα της δημοκρατίας (των πολιτικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων, σε πιο σύγχρονη αν όχι μεταμοντέρνα όρολογία). Η διασημότερη ίσως φράση του Πουλιαντζά δικαίως είναι ότι «ο σοσιαλισμός ή θά είναι δημοκρατικός ή δεν θά υπάρξει καθόλου».

5. Το δεύτερο που οφείλω να διευκρινίσω είναι ότι στο άριστερό αυτό πλαίσιο εντάσσονται σήμερα στην Ελλάδα αρκετοί. Αναφέρομαι στον κόσμο του Συνασπισμού, της ΑΚΟΑ και άλλων μικρότερων αριστερών ομάδων, σε εκείνους που, ενταγμένοι ή ανέντακτοι, επιμένουν να διαβάσουν την *Αυγή*, την *Εποχή*, τον *Πολίτη*, τα *Σύγχρονα Θέματα*, τα *Αξιολογικά*, το *Αντί* και μερικά ακόμη έντυπα. Προφανώς ο κόσμος αυτός δεν είναι ενιαίος, προφανώς τον διατρέχουν αντιθέσεις και διαφωνίες κάθε λογής, προφανώς η φωνή του είναι σχετικά ασθενής και η πραγματική πολιτική του δύναμη μικρή, κατά πολύ μικρότερη εκείνης που θά αντιστοιχούσε στο πλήθος και την ποικιλία των ανθρώπων, των ευαισθησιών, της ιστορίας, της εμπειρίας, του ταλέντου και των ικανοτήτων που τον συναπαρτίζουν. Ωστόσο, ο κόσμος αυτός υπάρχει. Και υπάρχει όχι μόνον διατηρώντας την αντιπαλότητά του με το ΚΚΕ αλλά, και αυτό ενδιαφέρει εδώ περισσότερο, αρνούμενος να υποταγεί στην πολιτική που προωθεί το ΠΑΣΟΚ τόσο ως κόμμα όσο και ως κυβέρνηση.

6. Ούτε εδώ πρέπει να παρεξηγηθώ. Δεν έχω κανένα απολύτως πρόβλημα να δηλώσω μετά παρηγοίας πως θεωρώ ότι ο κ. Σημίτης είναι ο καλύτερος πρωθυπουργός που θά μπορούσε να μās είχε τύχει στίς παρούσες συνθήκες ή ακόμη και ότι τόσο αυτός όσο και τουλάχιστον μερικά στελέχη της κυβέρνησής του προσπαθούν να κάνουν τη δουλειά τους όσο καλύτερα μπορούν. Αλλά δυστυχώς, δυστυχέστατα αν θέλετε, το ΠΑΣΟΚ δεν εντάσσεται στο άριστερό πολιτικό πλαίσιο που ανέφερα ακροθιγώς προηγουμένως. Είμαι βέβαιος ότι επαναλαμβάνω το προφανές όταν ισχυρίζομαι πως το ΠΑΣΟΚ δεν επιδιώκει την ανατροπή και την κατάργηση του καπιταλισμού. Στην καλύτερη περίπτωση (επαναλαμβάνω: στην καλύτερη περίπτωση), προσπαθεί να επιτύχει την «ήπιότερη» διαχείρισή του, θέλοντας να πιστεύει, ίσως άφελως ίσως ιδιοτελώς, θέλοντας τουλάχιστον να εμφανίζεται πως πιστεύει, ότι ο καπιταλισμός μπορεί να «έξανθρωπισθεί» και πως το ίδιο θά κατορθώσει να συμβάλει προς αυτή την κατεύθυνση.

7. Με αυτά δεδομένα, το άριστερό πλαίσιο για το οποίο μιλώ δεν είναι δυνατόν να διαμορφώνεται ή να προσδιορίζεται από κοινού με το ΠΑΣΟΚ. Όχι για λόγους στενόμυαλους, στενόκαρδους ή σεχταριστικούς

αλλά, πολύ απλά, γιατί στο γενικό στρατηγικό και θεωρητικό επίπεδο όπου κυρίως εγγράφεται το έργο του Πουλιαντζά είναι απολύτως παράλογο να προσπαθούν να «τά βρούν» εκείνοι που επιδιώκουν να ανατρέψουν και να καταργήσουν τον καπιταλισμό με εκείνους που θέλουν να τον «έξανθρωπίσουν» πιστεύοντας ότι μπορούν να το κάνουν. Το τί μπορεί να γίνει ή να μη γίνει στο τακτικό επίπεδο είναι έντελως διαφορετικό ζήτημα.

8. Ό πλήρως ασύμβατος αυτός χαρακτήρας του εν λόγω άριστερού πλαισίου με τις στρατηγικές θεωρήσεις (πάντοτε στην καλύτερη περίπτωση...) του ΠΑΣΟΚ δεν σημαίνει κατά κανέναν τρόπο ότι σε ένα συνέδριο αφιερωμένο στο έργο και τη μνήμη του Πουλιαντζά δεν μπορούν να προσκληθούν και να μιλήσουν, υπό καθεστώς γνήσιας ευγένειας και απόλυτης ελευθερίας, διανοητές που διαφωνούν ριζικά με το έργο του Πουλιαντζά και τη στρατηγική που αυτό προωθεί, υπουργοί της κυβέρνησης, στελέχη του ΠΑΣΟΚ και της αντιπολίτευσης, ακόμη και ο ίδιος ο πρωθυπουργός. Το εν λόγω πλαίσιο είναι και οφείλει πάντοτε να παραμένει ανοικτό στην κριτική που έρχεται από το εξωτερικό του, είναι πλαίσιο που επιδιώκει να δοκιμάζεται, που οφείλει πάντοτε να επιδιώκει να δοκιμάζεται, στην ανοιχτή αγορά των ιδεών. Η ανανεωτική Αριστερά, δηλαδή η Αριστερά που εκφράζεται από το έργο του Πουλιαντζά, με όλες τις εσωτερικές, μικρές ή μεγάλες, διαφοροποιήσεις και διαφωνίες της, έχει προωθήσει συστηματικά και έχει καλλιεργήσει σε βάθος αυτό τον ανοικτό χαρακτήρα του πλαισίου που την όριζει. Η εν λόγω Αριστερά γνωρίζει καλά και έχει αποδείξει πολλές φορές και σε περιστάσεις πολύ πιο δύσκολες ότι τό να έρθουν να μιλήσουν ή να συμμετάσχουν καθ' οιονδήποτε τρόπο σε δικές της εκδηλώσεις άνθρωποι που δεν ανήκουν στο χώρο της είναι γεγονός που την *τιμά ιδιαίτερα*. Είπαμε: ο σοσιαλισμός ή θά είναι δημοκρατικός ή δεν θά υπάρξει καθόλου.

9. Εκείνοι που δέχονται να συμμετάσχουν έτσι σε μία εκδήλωση της Αριστεράς είναι έξ' όρισμού φιλοξενούμενοί της. Ξένοι που γίνονται φίλοι επειδή την επισκέπτονται οικειοθελώς, ξένοι και ταυτόχρονα φίλοι οι όποιοι, τουλάχιστον στη χώρα του Ξένιου Διός, αποτελούν και οφείλουν να αποτελούν πρόσωπα τιμώμενα κατ' έξοχην. Καθώς δέ ο φιλοξενούμενος πρέπει να αισθάνεται σαν στο σπίτι του, συνιστά πολύ μεγάλη απρέπεια, απάδει στους κανόνες της συμβατικής ευγένειας και όχι μόνον, τό να απευθύνεται κανείς σε έναν φιλοξενούμενο, σε ένα πρόσωπο που αξίζει μία τέτοια τιμή, υπενθυμίζοντάς του την ιδιότητα του ξένου. Αυτήν την απρέπεια διέπραξα απέναντι στον κ. Μουζέλη, όμολογουμένως με πλήρη συνείδηση, όταν του απηύθυνα την έχθρική μου ερώτηση. Δηλαδή προλόγισα την ερώτηση αυτή εκφράζοντας τη δυσκολία μου να διατυπώσω έχθρική, ακριδώς, ερώτηση σε κάποιον

πού θεωρῶ φιλοξενούμενο. Ὁ κ. Μουζέλης κατάλαβε τὴν αἰχμὴ πού συνιστοῦσε ἢ ἀπὸ μέρους μου παραβίαση τῶν κανόνων τῆς φιλοξενίας καὶ ἐνοχλήθηκε δικαίως.

10. Τό γεγονός ὅτι διέπραξα ἐνσυνείδητα αὐτό τό ἀτόπημα οφείλεται στή συνειδητοποίηση ἐκ μέρους μου αὐτοῦ πού εἶπα στήν ἀρχή. Τό συνέδριο Πουλιαντζᾶ δέν κινήθηκε μόνο μέσα στό πλαίσιο πού προπαθήθη δέν περιγράψω προηγουμένως. Ἐπᾶλληλα ἀλλά καί σέ πλήρη ἀντίφαση μέ αὐτό, ὑπῆρχε καί λειτουργοῦσε ἐξίσου ρητά, ἐξίσου καθοριστικά, ὡς ἐξίσου καλά ἀναγνώσιμο, καί ἓνα δεύτερο πλαίσιο. Καί αὐτό ἦταν πλαίσιο πού ἐξέφραζε τίς τρέχουσες πολιτικές ἀνάγκες τοῦ ΠΑΣΟΚ καί προωθοῦσε τὴν ἀντίστοιχη τακτική. Καί ἐξηγοῦμαι ἀμέσως. Ὁ τρόπος πού παρουσιάστηκε τό συνέδριο στὸν Τύπο μῆνες πρὶν ἀλλὰ καί κατὰ τίς παραμονές του, ἢ ὑπογράμμιση τῆς παρουσίας τοῦ πρωθυπουργοῦ σέ συνδυασμό μέ τὴν ἐπίσημη ἀπουσία, ἂν ἐπιτρέπεται τό ὀξύμωρον, τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν τῆς Ἀριστερᾶς, ἢ ἀπουσία ὁποιασδήποτε μνείας στήν Ἑταιρεία Πολιτικοῦ Προβληματισμοῦ «Νίκος Πουλιαντζᾶς» (ναί, ὑπάρχει καί τέτοια), ἢ μονόπλευρη πολιτική ἐπιλογή τῶν πολύ ἄξιων κατὰ τὰ ἄλλα προσωπικότητων πού προέδρευαν στίς διάφορες συνεδρίες, ὁ «ὀργανωτικός ἀποκλεισμός» –πῶς ἀλλιῶς νά τό πῶ;– ὀρισμένων Ἑλλήνων δυνάμει εισηγητῶν πού θά μπορούσαν νά συμβάλουν ἐποικοδομητικά στίς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου λόγω ἀποδεδειγμένης ὀργανικῆς σχέσης μέ τό ἔργο τοῦ Πουλιαντζᾶ ἐφτιαχναν ἓνα κέλυφος, ἓνα κυριολεκτικό πλαίσιο, ἀπέναντι στό ὅποιο ἦταν οἱ ἀριστεροί πού αἰσθάνονταν ξένοι. Ξένοι. Δηλαδή οὔτε κἀν φιλοξενούμενοι. Γι' αὐτόν τό λόγο πολλοί δέν ἤρθαν νά παρακολουθήσουν τό συνέδριο, γι' αὐτόν τό λόγο ἀναπτύχθηκε μιά ἀναταραχὴ γύρω του, γι' αὐτόν τό λόγο κυκλοφόρησε ἓνα κείμενο διαμαρτυρίας πού συγκέντρωσε πολύ γρήγορα 102 ὑπογραφές. Ἔτσι «ἀναγκάστηκα» κι ἐγὼ νά διαπράξω τό ἀτόπημα πού ἔλεγα. Καθὼς ἐκλαμβάνω τὰ δύο αὐτά πλαίσια ὡς θεωρητικῶς ἀσύμβατα καί ὡς πολιτικῶς ἀντίπαλα, καθὼς, δηλαδή, θεωρῶ προφανές ὅτι αὐτά δέν μπορούν νά συντεθοῦν σέ ἓνα ἐνιαῖο ὥστε νά συνυπάρξουμε ὅλοι μονιασμένοι στό ἐσωτερικό του, ἀνέλαβα αὐτόκλητα τὴν εὐθύνη νά θέσω τό ἐρώτημα τοῦ ποιός εἶναι ποιός, δηλαδή ποιός εἶναι οἰκοδεσπότης καί ποιός φιλοξενούμενος, ποιός τελικά φιλοξενεῖ ποιόν καί ὑπὸ ποιούς ὅρους. Καί ὑπέστη τίς συνέπειες ὁ κ. Μουζέλης. Ἐνδεχομένως ὡς μὴ ὄφειλε, γιατί ἐν προκειμένῳ μᾶλλον δέν ἔφταιγε σέ τίποτε. Τό δεύτερο αὐτό πλαίσιο δέν εἶναι τόσο πλαίσιο ρητῶν ἀπόψεων ὁσοδῆποτε «ρεφορμιστικῶν» ὅσο πλαίσιο τακτικιστικῶν ἐλιγμῶν πού φοβοῦνται ἢ ντρέπονται νά ποῦν τό ὄνομά τους. Μέ μιά λέξη, εἶναι τό πλαίσιο πού συγκροτεῖ ἢ θριαμβεύουσα «ἐπικοινωνιακὴ πολιτική» τοῦ ΠΑΣΟΚ.

11. Στὰ παρόντα ἐδῶ συμφραζόμενα, ἡ ἀπλή λέξη «οἰκοδεσπότης» εἶναι ἐπικίνδυνη. Αὐτὴ παραπέμπει στή δεσποτεία ἐπὶ τοῦ οἴκου, στήν κυριότητα τοῦ οἴκου, δηλαδή ἀπὸ τὴ μιά πλευρὰ στήν ιδιοκτησία καί ἀπὸ τὴν ἄλλη στήν ἐξουσία. Καί ἐδῶ ὀφείλομε νά γίνουμε βασανιστικά σαφεῖς. Προφανῶς θέμα ιδιοκτησίας δέν τίθεται οὔτε μπορεῖ νά τεθεῖ. Παρὰ τοὺς νόμους περὶ κοπυράιτ καί τὰ συναφῆ, κανένας δέν μπορεῖ, ἐπὶ ποινῇ τουλάχιστον γελοιοποίησης, νά ἀναγορευθεῖ σέ ιδιοκτήτη καί ἀποκλειστικὸ διαχειριστὴ τοῦ ἔργου τοῦ Πουλιαντζᾶ ἢ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου. Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, ἢ μοῖρα τοῦ γραπτοῦ ἔργου εἶναι τέτοια ὥστε νά τό ἀφήνει εἴτε ἀνυπεράσπιστο εἴτε δημιουργικὰ ἀνοικτὸ στὰ λόγια καί στίς πράξεις τῶν πάντοτε αὐτόκλητων κληρονόμων του, ἐκείνων πού θά τό διαβάσουν, θά τό ἐρμηνεύσουν, θά τό χειριστοῦν καί θά τό χρησιμοποιήσουν κατὰ πῶς τό μποροῦν καί κατὰ πῶς τό πηγαίνουν. Ὡστόσο σέ ἓνα συνέδριο σάν αὐτό πού συζητᾶμε ζήτημα ἐξουσίας τίθεται. Καί τίθεται εἴτε τό θέλομε εἴτε ὄχι. Τὰ δύο πλαίσια πού ἀνέφερα τελοῦν ἐξ ὀρισμοῦ ὑπὸ καθεστῶς σύγκρουσης καί ἀρα τίθεται ὑποχρεωτικά τό ζήτημα τοῦ ποῖο θά κατιοχῶσει τοῦ ἄλλου, τοῦ ποῖο θά ἡγεμονεύσει πολιτικά καί ἰδεολογικά. Δηλαδή τίθεται ζήτημα πολιτικῆς μέ τὴν αὐστηρότερη ἔννοια τοῦ ὄρου. Καί τὰ ζητήματα πολιτικῆς εἶναι ζητήματα σκληρὰ καί ἐπώδυνα γιατί εἶναι ζητήματα πού *διαίρου*ν. Πράγμα πού σημαίνει ὅτι, σέ τέτοιες συνθήκες, οἱ καλοί τρόποι συχνὰ δέν εἶναι δυνατό νά ἀντέξουν. Παραφράζοντας ἓνα ἀπόφθεγμα τοῦ Μάο Τσέ Τούνγκ, τὴν ἀναφορά στὸν ὁποῖο νομιμοποιεῖ τό ἔργο τοῦ Πουλιαντζᾶ, θά ἰσχυρίζομαι κι ἐγὼ ὅτι ἡ πολιτικὴ δέν εἶναι κοσμικὴ δεξιῶση. Ἄς εἶναι ἡ ἀναφορά αὐτὴ στὸν Μεγάλο Τιμονιέρη ἢ ἀπολογία μου γιὰ τὴν ἀρέπεια πού διέπραξα ἀπέναντι στὸν κ. Μουζέλη.

12. Ἀλλὰ ἀκόμη δέν τελειώσαμε. Μερικὸς τουλάχιστον στόχος τῆς λαμπρῆς αὐτῆς «ἐπικοινωνιακῆς πολιτικῆς» τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶναι ἡ προώθηση τῆς λεγόμενης «Κεντροαριστερᾶς». Κι ἐδῶ τὰ πράγματα ἀποκτοῦν ὄψεις αὐτόχρημα γελοῖες. Πρόκειται γιὰ μιά «πολιτικὴ πρόταση» πού μᾶς ταλαιπωρεῖ ἀπὸ καιρὸ, ἢ ὁποῖα, ἂν εἶναι ποτέ δυνατόν, οὔτε ὑπογράφεται ἀπὸ κανέναν οὔτε ἀπευθύνεται ρητὰ σέ κανέναν! Ἐννοῶ ὅτι τό ΠΑΣΟΚ ἀποφεύγει ἐν προκειμένῳ σάν τὸν διάολο καί νά ὀνομάσει τὸν ἑαυτοῦ Κέντρο (μέ τὴν Κεντροδεξιὰ του καί τὴν Κεντροαριστερὰ του) ἢ, ἔστω, ὡς τὴν Κεντροαριστερὰ καθ' ἑαυτήν, καί νά δηλώσει ἀπερίφραστα ὅτι ἀπευθύνεται στήν Ἀριστερὰ, δηλαδή σέ ἐκείνη τὴν πολιτικὴ δύναμη πού οὔτε εἶναι οὔτε ὑπῆρξε ποτέ Κέντρο ἢ Κεντροαριστερὰ καί ἢ ὁποῖα δέν ἔπαψε ποτέ, ἀκόμη καί σέ καιροὺς ἰδιαίτερα χαλεποὺς, νά διατρανῶναι αὐτό της τό ὄνομα. Ἡ ἐν λόγω «πρόταση» συνίσταται ἀπλῶς σέ μιά λέξη πού ἐξαπολύθηκε μέ τυμπανοκρουσίες καί ἀφέθηκε νά κυκλοφορεῖ ἀδέσποτη μπάς καί πιάσει ἀπὸ μόνη της κα-

μιά καλή ψαριά. Τό ίδιο τό ΠΑΣΟΚ όχι μόνο δέν δε-
μεύεται έτσι πουθενά καί σέ τίποτε άλλα καί δέν του
χρειάζεται καν νά φροντίσει νά περιθάψει τά άφελή
θήματα τής «πρότασης» του. Έστω καί σέ ό,τι άφο-
ρά μόνον τό επίπεδο της στοιχειώδους πολιτικής άξιο-
πιστίας τους. Σκέφτομαι έδώ εκείνον τόν τέως συμπα-
θή υποψήφιο Δήμαρχο Θεσσαλονίκης, τούς 72 αυτό-
κλητους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ στίς Ευρωεκλογές
καί μερικούς ακόμη. Σίγουρα κομίζω γλαύκα εις Άθή-
νας λέγοντας πώς άν μιά έστω καί τόσο άσαφής «ί-
δέα» είχε όντως τόν χαρακτήρα πρότασης, δηλαδή,
έκτός τών άλλων, υπεύθυνο άποστολέα καί συγκεκρι-
μένο παραλήπτη, τότε πολλά νέφη ίσως καθάριζαν ένώ
οί μπλόφες, τά κόλπα, ό χοντρός τζόγος θά μπο-
ρούσαν νά παραχωρήσουν κάπως τή θέση τους στήν
πολιτική: ό καθένας θά υποχρεωνόταν νά καθίσει στό
σακμνί τών ευθυνών του για νά μετρήσει τούς όρους
πού θά συνόδευαν συγκεκριμένα τό ναι ή τό όχι του.

13. Τό δεύτερο πλαίσιο, τό κέλφος μέσα στό όποιο
διαδραματίστηκε τό συνέδριο Πουλαντζά, προωθοῦσε
έξ αντικειμένου τήν έν λόγω «ιδέα» τής Κεντροαριστε-
ράς. «Έξ αντικειμένου», γιατί έτσι κατάλαβαν τούς
όρους διεξαγωγής του οί άριστεροί πού άντέδρασαν,
γιατί κάτι τέτοιο υποστήριξαν ή υπαινίχθηκαν οί τί-
τλοι καί ή άρθρογραφία τών έφημερίδων, τελικά για-
τί αυτή υπήρξε ή συνθήκη τής έν γένει πρόσληψής του
καί τής έγγραφής του στήν τρέχουσα συγκυρία. «Έξ
αντικειμένου», επιπλέον, γιατί οί έν λόγω όροι διεξα-
γωγής ουσιαστικά απαγόρευαν τό νά αποδοθοῦν συ-
γκεκριμένα οί συναφείς πολιτικές ευθύνες ώστε τό «έξ
αντικειμένου» νά γίνει καί «έξ υποκειμένου». Έννοώ
ότι οί φορείς πού διοργάνωσαν τό συνέδριο (τό Πα-
νεπιστήμιο Άθηνών, τό Πανεπιστήμιο VIII του Παρι-
σιού καί ή Έλληνική Έταιρεία Πολιτικής Έπιστήμης)
νομιμοποιούνται πλήρως νά οργανώσουν μέ τούς ό-
ρους πού επιθυμοῦν συνέδρια σάν τό προκειμένο καί
είναι περισσότερο από γελοίο νά εκλάβει κανείς συλ-
λήβδην τούς φορείς αυτούς ως υποχείρια του κ. Τσου-
κάτου. Έπιπλέον, είμαστε υποχρεωμένοι νά θεωρήσου-
με πώς καί ή οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου κεί-
ται υπεράνω πάσης υποψίας έστω καί μόνον γιατί αυ-
τή είχε ως πρόεδρο τόν Άριστόβουλο Μάνεση, δηλα-
δή έναν από τούς ελάχιστους συμπολίτες μας πού δι-
καιούνται τόν άμέριστο σεβασμό όλων. Άλλωστε ελά-
χιστα ένδιαφέρει νά δοῦμε τό πώς έφτασε νά γίνει
πράξη αυτό τό «έξ αντικειμένου», άφού ή πορεία αυτή
μπορεῖ νά μήν υπήρξε καν συνειδητή. Μέσα από τίς
δουλειές τών κοινωνικοπολιτικῶν σχέσεων πού αναπό-
φευκτα διατηροῦν πολλοί, ίσως άρκοῦν κάποια μισό-
λογα, ένας υπαινιγμός έδώ ή εκεί, ένα νεῦμα, μία
έκφραση άποδοκιμασίας ή έπιδοκιμασίας για νά πάρει
σάρκα καί όστά μία «έπικοινωνιακή πολιτική» πού έπι-
διώκει νά μήν υπογράφεται ρητά από κανέναν. Τό όλο
κόλπο μέ τήν Κεντροαριστερά στηρίζεται ακριβώς έδώ.

14. Άπό τήν άλλη πλευρά, άφού οί πολιτικές ευθύ-
νες γι' αυτό τό δεύτερο πλαίσιο δέν μποροῦν νά απο-
δοθοῦν πουθενά συγκεκριμένα, τό κείμενο διαμαρτυ-
ρίας πού υπέγραψαν οί 102 δέν θά μπορούσε ποτέ νά
είναι πολιτικά λυσιτελές. Άκόμη χειρότερα: ένα τέτοιο
κείμενο, όσοδήποτε καλά γραμμένο, είχε τή δυνατότη-
τα νά λειτουργήσει μόνον αυτοκαταστροφικά, δηλαδή
ως δόκανο πού παγιδεύει πολιτικά τούς ίδιους τούς
υπογράφοντες. Καί μάλιστα τριπλά. Πρῶτον, γιατί αυ-
τό υποχρεώνεται νά καταγγείλει τήν «έπικοινωνιακή
πολιτική» του ΠΑΣΟΚ καί τήν «ιδέα» περί Κεντροα-
ριστεράς μόνον άόριστα καί άφηρημένα καί όχι άπτά,
δηλαδή επί του έπίμαχου συγκεκριμένου αντικειμένου.
Έτσι, καθώς ή διαμαρτυρία δέν μπορεῖ νά έγκαλέσει
κανέναν φορέα ως ύπόλογο συγκεκριμένων πράξεων,
λόγην ή παράλειψων, αυτή δέν βρίσκει άλλον παρα-
λήπτη από τό άυλο καί υπερούσιο πνεῦμα του ΠΑΣΟΚ
πού φαίνεται νά υπερίπταται τών πάντων. Άρα αυτή
έπιστρέφεται αυτανόρη στον άποστολέα της. Σέ τέ-
τοιες συνθήκες, δεύτερον, οί υπογράφοντες πολύ δύ-
σκολα μποροῦν νά πείσουν ότι δέν διεκδικοῦν για τήν
Άριστερά τή νόμιμη κατοχή καί τήν άποκλειστική δια-
χείριση του έργου του Πουλαντζά. Κι αυτό τουλάχισ-
τον συσκοτίζει, για νά μήν πῶ τίποτε χειρότερο, τή
σχέση πού μπορεῖ καί πρέπει νά έχει ή Άριστερά μέ
αυτό τό έργο. Τρίτον, ή διαμαρτυρία φαίνεται νά απο-
ποιείται τίς ευθύνες τής Άριστεράς άπέναντι στό ίδιο
έργο καί νά τίς μεταβιβάζει στό ΠΑΣΟΚ. Έννοώ ότι
στίς συνθήκες πού συζητάμε, τό κείμενο μπορεῖ νά
διαβαστεῖ μόνον ως γκρίνια ή, έστω, ως διαμαρτυρία
γιατί τό κυβερνητικό κόμμα κατόρθωσε, ακόμη καί
υπό τή μορφή ενός άυλου καί υπερούσιου πνεύματος,
νά άποκλείσει τήν Άριστερά καί νά εκμεταλλευθεῖ τό
όνομα (καί όχι βέβαια τό έργο) του Πουλαντζά για
τούς δικούς του ιδιοτελείς σκοπούς. Άλλά έδώ σίγου-
ρα έχουμε νά κάνουμε μέ πολιτικό όλισθημα όλικής:
δέν είναι δυνατόν νά κατηγορεῖς, ή έστω νά φαίνεσαι
ότι κατηγορεῖς, τόν πολιτικό σου αντίπαλο ότι έκανε
κακά εκείνο πού όφειλες έσύ νά κάνεις καλά. Η ύπο-
δοχή πού έπεφύλαξαν στή διαμαρτυρία οί περισσότε-
ρες έφημερίδες άποτελεῖ αδιάφευστο έν προκειμένο
τεκμήριο.

15. Όφείλω νά όμολογήσω, βέβαια, ότι τό κείμενο
τής διαμαρτυρίας έντοπίζει, έμμέσως πλὴν σαφώς, κι
έδώ πράττει άριστα, τίς ευθύνες κάποιων, τουλάχισ-
τον, φορέων τής Άριστεράς. Όντως αυτοί μέχρι σή-
μερα δέν έχουν δείξει ότι έκαναν κάτι ουσιαστικό από
εκείνα πού έπρεπε για νά καλλιεργήσουν καί νά δια-
δώσουν τό έργο του Πουλαντζά. (Έδώ ό υπογράφων,
ως μέλος του ΔΣ τής Έταιρείας Πολιτικού Προβλη-
ματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», δέν είναι καθόλου
άμοιρος συγκεκριμένων ευθυνών.) Όστόσο, εκτιμῶ πώς
τό κείμενο συνολικά άστόχησε. Μέ μία μορφή άστο-
χίας, όμως, πού άποδεικνύεται ίσως διδακτική. Γιατί
μπορούμε νά θεωρήσουμε πώς τό ίδιο άποτελεῖ σύ-

μπωμα ἑνός γενικότερου καί πολύ σημαντικοῦ ζητήματος: ἡ Ἀριστερά δέν ἔχει μάθει ἀκόμη νά ἀντιμετωπίζει ἀποτελεσματικά τό ΠΑΣΟΚ καί τήν «ἐπικοινωνιακή πολιτική» του. Κι αὐτό ἴσως ἐξηγεῖ ἐν μέρει τόσο τήν ἱστορική πορεία της ὅσο καί τή σημερινή της συνθήκη.

16. Ἐλεγα πῶς ἡ πολιτική εἶναι πράγμα σκληρό καί ἐπώδυνο. Κάποιες δέ φορές καί ἀμείλικτο. Ὁ ἀντίπαλος ἔχει τό «δικαίωμα», ἕνα «δικαίωμα» πού ἐγγράφεται στήν ἴδια τήν ἔννοια τῆς πολιτικῆς ἀντιπαλότητας, νά σέ ἐξουθενώσει. Ἀκόμη καί νά σέ ἐξοντώσει. Ὅσο ὅμως οἱ συσχετισμοί δέν τοῦ ἐπιτρέπουν νά τό κάνει, ὅσο ἐξακολουθεῖς νά ὑπάρχεις ἀπέναντί του ὡς ἀντίπαλος, τότε κατά κανόνα εἶναι αὐτός πού σέ ἐκπαιδεύει. Ἡ, γιά νά τό διατυπώσω ὀρθότερα, ἐσύ ὀφείλεις, ἐπί ποινῆ ἀφανισμοῦ σου, νά ἐκπαιδευθεῖς ὅσο καλύτερα μπορεῖς ἀπό ἐκεῖνον. Θεωρῶ δέ πῶς τό συνέδριο Πουλαντζᾶ, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα καλά του, περιεῖχε καί ἕνα σύντομο μέν ἀλλά ἐξαιρετικά διδακτικό μάθημα ὑψηλῆς πολιτικῆς. Ἀναφέρομαι συγκεκριμένα στήν εἰσήγηση τοῦ Τίτου Πατρίκιου. Τουλάχιστον ὅπως τήν ἀκουσα ἐγώ.

17. Δυστυχῶς δέν ἔχω στά χέρια μου τό κείμενο τῆς ὁμιλίας του. Ἐλπίζω, λοιπόν, γιά ἄλλη μιὰ φορά σέ τοῦτο τό κείμενο, ὅτι δέν ἀδικῶ αὐτά πού εἶπε ὅταν τά συνοψίζω ὡς ἐξῆς. Ὁ Πατρίκιος ξεκίνησε λέγοντας ὅτι ἕνα ἔργο ἀποδεικνύει τή σημασία του ὅταν αὐτό, μετά τό θάνατο τοῦ συγγραφέα πού θά μπορούσε νά τό ὑπερασπίσει ἐγκυρα, διεκδικεῖται ἀπό πολλές, διαφορετικές καί συχνά ἀσύμβατες μεταξὺ τους πλευρές. Συνέχισε δέ λέγοντας ὅτι αὐτή ἡ συνθήκη χαρακτηρίζει πλέον τό ἔργο τοῦ Πουλαντζᾶ καί δήλωσε πῶς ὁ ἴδιος δέν θέλει νά προχωρήσει σέ μιὰ τέτοια κατεύθυνση διακινδυνεύοντας κάποια συναφή ἀποτίμηση. Ἔτσι ἀποφάσισε νά σταθεῖ μόνον σέ κάποια χαρακτηριστικά ἐπεισόδια ἀπό τή ζωὴ τοῦ Πουλαντζᾶ πού ὁ ἴδιος γνωρίζει ἀπό πρῶτο χέρι. Ἀφοῦ δέ ἀνέφερε διάφορα ἐπεισόδια ἀπό τήν κοινὴ συμμετοχὴ τῶν δύο στό κομμουνιστικό κίνημα, κατέληξε μέ δύο τελευταῖα. Τό ἕνα ἦταν τό ἐξῆς: Τό 1962, ἂν θυμᾶμαι ἐγώ καλά, ὅταν ὁ Πατρίκιος προγραμματίζε νά ἔρθει ἀπό τό Παρίσι στήν Ἀθήνα γιά προσωπικούς λόγους, ὁ Πουλαντζᾶς τόν παρότρυνε νά συναντήσῃ δύο φίλους του πού θεωροῦσε σημαντικούς ἀνθρώπους: τόν Κωνσταντῖνο Τσουκαλᾶ καί τόν Κώστα Σημίτη. Τό ἐπόμενο, τό ὅποιο καί ἐκλείνει τήν ὁμιλία, ἀναφερόταν σέ κάποια ἀπό τά τελευταῖα ἄρθρα τοῦ Πουλαντζᾶ, τά ὅποια χαρακτηριστικά, ὅπως ἐπεσήμανε ὁ ἴδιος ὁ Πατρίκιος, δημοσιεύθηκαν στά *Νέα* καί ὄχι στήν *Αὔγη*. Σέ αὐτά ὁ Πουλαντζᾶς ἀναρωτιόταν ἂν ἡ Ἀνανεωτική Ἀριστερά εἶχε ἐξαντλήσει τή δυναμική της καί μήπως ἦταν πλέον τό ΠΑΣΟΚ πού θά μπορούσε νά δραματίσει τόν ἀντίστοιχο ρόλο. Ἀντιδρώντας δέ σέ μιὰ ἀνόητη φράση πού εἶχε ἀκουστεῖ ἀρκετά ἐκεῖνες

τίς μέρες μέσα κι ἔξω ἀπό τό συνέδριο, ὁ Πατρίκιος τελείωσε τήν ὁμιλία του λέγοντας ὅτι, μέ τά δεδομένα πού προσκόμισε ὁ ἴδιος στή συζήτηση, κανένας δέν μπορεῖ νά ἰσχυρίζεται πῶς γνωρίζει πού θά βρισκόταν σήμερα τοποθετημένος ὁ Πουλαντζᾶς ἂν ζοῦσε.

18. Χαρακτήρισα τήν ὁμιλία τοῦ Πατρίκιου μάθημα ὑψηλῆς πολιτικῆς. Καί ὁμολογῶ πῶς ἂν διέθετα τό κείμενό της, δύσκολα θά ἀντιστεκόμουν στόν πειρασμό νά τό διαβάσω λέξη πρὸς λέξη καί γραμμὴ πρὸς γραμμὴ γιά νά προσπαθῶ νά ἀποδείξω τόν ἰσχυρισμό μου. Ἀλλά ἔστω κι ἔτσι, ὅπως θυμᾶμαι τήν ὁμιλία ἀτελῶς, νομίζω πῶς ὁ χαρακτηρισμός μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ βάσιμα. Καί ἰδοῦ. Πρῶτον, ἡ ὁμιλία λέει, ἡ τουλάχιστον φαίνεται νά λέει, τήν ἀλήθεια καί μόνον τήν ἀλήθεια. Μόνον ὅσοι γνωρίζαν πολύ στενά τόσο τόν Πατρίκιό ὅσο καί τόν Πουλαντζᾶ θά μπορούσαν νά ἰσχυριστοῦν ὅτι ὁ πρῶτος παραποιεῖ κάτι ἀπό τά ἐπεισόδια πού ἀναφέρει. Ἄλλωστε τόσο ὁ χαρακτήρας τῶν ἐπεισοδίων αὐτῶν ὅσο καί ὁ τρόπος πού τά ἀφηγεῖται ὁ Πατρίκιος τά τοποθετοῦν κατά κάποιο τρόπο ὑπεράνω κάθε ὑποψίας. Δεύτερον, ἡ ὁμιλία εἶναι ἐξαιρετικά συνεκτικὴ καί ἀπολύτως συνεπῆς μέ τόν ἑαυτό της. Ὁ Πατρίκιος δηλώνει ὅτι δέν θά προσπαθῆσει νά ἀποτιμήσει πολιτικά τό ἔργο τοῦ Πουλαντζᾶ καί ὄντως δέν τό κάνει. Τό ἔργο αὐτό κἀν δέν ἀναφέρεται. Ἐξαιροῦνται, βέβαια, τά ἄρθρα στά *Νέα*. Ὡστόσο αὐτά, τόσο λόγω τοῦ συγκυριακοῦ, ἐπικαιρικοῦ χαρακτήρα τους ὅσο καί λόγω τοῦ περιεχομένου τους, συνιστοῦν περισσότερο στοιχεῖα βιογραφίας παρά ἐργογραφίας. Ὁ Πατρίκιος νομιμοποιεῖται, λοιπόν, νά τά ἐπικαλεσθεῖ χωρὶς νά γίνεταί ἀσυνεπῆς πρὸς τήν ἀρχικὴ του τοποθέτηση. Ἄλλωστε τό νά μὴν ὑπῆρχε καμιὰ ἀπολύτως ἀναφορά σέ κάποιο γραπτό τοῦ Πουλαντζᾶ θά καθιστοῦσε τήν ὁμιλία τοῦ Πατρίκιου περισσότερο προσωπική ἀπ' ὅσο ἄρμοζε σὲς περιστάσεις καί κατά τοῦτο πολὺ λιγότερο ἀποτελεσματικὴ. Τρίτον, ἡ δομὴ καί ἡ καθαρὸ ῥητορικὴ ἄρθρωση τῆς ὁμιλίας, δηλαδή τό ἀπὸ πού ξεκινάει, τό πῶς ἀναπτύσσεται καί τό τί τήν κορυφώνει, κρατᾶει ἀμείωτη τήν προσοχὴ τοῦ ἀκροατῆ μέχρι τό ἐντελῶς ἀπρόσμενο τέλος της. Ὁμολογῶ πῶς ὁ ἴδιος παρακολούθησα τήν ὁμιλία μέ κομμένη τήν ἀνάσα. Τέταρτον, τό ἴδιο τό τέλος αὐτό προκαλεῖ ἰσχυρότατο σόκ. Πρόκειται γιά ἐκεῖνο τό εἶδος σόκ τό ὅποιο, ὑπονομεύοντας ἀμείλικτα στερεότυπα καί κοινούς τόπους, προηγεῖται πάντα κάθε μεγάλης ἀνατροπῆς. Τό ἀρχιμήδειο «Εὐρηκα!» προέκυψε ἀπὸ μιὰ ἐντελῶς ἀνάλογη πορεία. Πέμπτον, ὁ Πατρίκιος δέν κάνει τό σοβαρότατο λάθος νά ἰσχυριστεῖ πῶς ὁ ἴδιος γνωρίζει πού θά βρισκόταν τοποθετημένος σήμερα ὁ Πουλαντζᾶς ἐάν ζοῦσε. Ἀντίθετα, φροντίζει νά ἀφήσει τό ζήτημα ἐπιμελῶς ἀνοιχτό. Ὡστόσο ἡ πορεία τῆς ὁμιλίας καί τό σόκ πού δημιουργεῖ τό τέλος της ὀδηγοῦν τόν ἀκροατῆ στό συμπέρασμα πού θέλει ὁ Πατρίκιος πολὺ πιὸ εὐγλωττα, δηλαδή πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικά, ἀπ' ὅσο θά μπορούσε νά

κάνει οποιαδήποτε απάντηση έπεδίωκε να κλείσει τό θέμα ρητά.

19. Ξεκινώντας από τή στράτευση του Πουλαντζά στο κομμουνιστικό κίνημα και τήν καθοριστική συμβολή του ίδιου του Πατρίκιου σ' αυτήν, ή όμιλία φροντίζει να εισαγάγει τό όνομα του νυν πρωθυπουργού νωρίς στην αφήγηση ώστε να δώσει τό απαιτούμενο ιστορικό βάθος στα άρθρα του Πουλαντζά στα Νέα που ελάχιστοι θυμούνται. Έτσι ή ένταξη τής σκιάς του τελευταίου στο ΠΑΣΟΚ (ένδεχόμενη βεβαίως και όχι βέβαιη) προκύπτει φυσιολογικά με τεκμήρια τά όποια, από μόνο τους, είναι πολύ δύσκολα μαχητά. Έπιπλέον, ή όμιλία αποτίει τόν όφειλόμενο φόρο τιμής στη μνήμη του Πουλαντζά: δέν είναι ό Πατρίκιος που επιστρατεύει σήμερα στο ΠΑΣΟΚ τή σκιά του φίλου του αλλά είναι ή οξυδέρκεια του τελευταίου που είχε δει πολύ νωρίτερα από τόν ίδιο τόν Πατρίκιο τόν ιστορικό ρόλο που καλοῦνταν να παίξει τό κόμμα αυτό. Ό Πατρίκιος άπλως άκολούθησε άργά εκείνα που του ύποδείκνυε ό φίλος του από πολύ νωρίς. Συνοψίζοντας, ό Πατρίκιος τολμά να πει κάτι που δέν αποτόλμησε ούτε ό πρωθυπουργός ούτε ό τέως ύπουργός Έξωτερικών ούτε κανένα από τά στελέχη του ΠΑΣΟΚ που παρευρέθησαν στο συνέδριο. Διακινδυνεύει, μόνος αυτός, να πει καθαρά και ξάστερα, ενάντια σε όλους, ενάντια σε όλα τά αυτονόητα και παραδεδεγμένα, εκείνο που ουδέποτε θα μπορούσε καν να υπαινιχθεί ή «πρόταση» περί Κεντροαριστεράς. Η «έπικοινωνιακή πολιτική» του ΠΑΣΟΚ και δικαιώνεται έτσι πλήρως αλλά και αποδεικνύεται περιττή. Από τή στιγμή που υπάρχουν αυτά τά τεκμήρια από τή ζωή του Πουλαντζά, από τή στιγμή, επιπροσθέτως, που τό ίδιο τό έργο του Πουλαντζά μπορεί να συνδιαλεχθεί γόνιμα με τό έργο του Γκίντενς, όπως υποστήριξε με τήν όμιλία του ό κ. Μουζέλης, κουτοπόνηρα κόλπα δέν χρειάζονται. Τό συνέδριο θα μπορούσε κάλλιστα να είχε οργανωθεί άνοιχτά από τό ΠΑΣΟΚ και ή Άριστερά να είχε άπλως προσκληθεί ως φιλοξενούμενη. Ό Πουλαντζάς άνήκε άείποτε στο ΠΑΣΟΚ.

20. Ένα από τά χαρακτηριστικά τής ύψηλης πολιτικής είναι ότι αϊφνιδιάζει τόν αντίπαλο. Αϊφνιδιάζοντας τον δέ, προσδιορίζει τό πεδίο όπου καλείται να διεξαχθεί ή σύγκρουση ενώ ταυτόχρονα αναλαμβάνει τήν πρωτοβουλία των κινήσεων και κερδίζει τό τακτικό πλεονέκτημα. Η όμιλία του Πατρίκιου, με τό να διαρρηγγύει τόσο τολμηρά τό αυτονόητο, μετατρέπει αυτόματως σε πολιτικό σφάλμα κάθε μορφή επίκλησης του αυτονόητου αυτού. Τό να προβάλλουμε, δηλαδή, προφανή επιχειρήματα υπέρ του ότι ό Πουλαντζάς και τό έργο του εντάσσονται στην Άριστερά και όχι στο ΠΑΣΟΚ είναι εν προκειμένω άφελές και άνόητο. Αυτό που όφείλουμε να κάνουμε είναι να προσπαθήσουμε να αλλάξουμε τό πεδίο τής αντιπαράθεσης. Ρωτάω, λοιπόν, ευθέως τόν Τίτο Πατρίκιο: περιλαμβάνει

ό ίδιος σήμερα, ναί ή όχι, τόν Νίκο Πουλαντζά στους νεκρούς που μνημόνευε τό 1957;

«Έτσι σά δώρο που δέν άξιζα μου δόθηκε ή ζωή
κι όσος καιρός μου μένει σαν οι νεκροί να μου τόν
χάρισαν
για να τους ιστορήσω».

Και τόν προειδοποιώ να προσέξει τήν απάντησή του γιατί ό ίδιος γράφει τό 1962, δηλαδή τή χρονιά που, κατά δήλωση του ίδιου, άκουσε για πρώτη φορά από τά χείλη του Νίκου Πουλαντζά τό όνομα του Κώστα Σημίτη:

«Ό,τι κι αν λέω, ό,τι κι αν γράφω
άδύνατο να πείσω τους νεκρούς
πως για να ζήσω δέν τους πρόδωσα».

21. Έχω τήν αίσθηση πως βάρυνα τό κλίμα τούτου του κειμένου. Και επειδή είναι κυρίως εδώ που πρέπει να μην παρεξηγηθώ, όφείλω να δηλώσω όσο πιο κατηγορηματικά γίνεται ότι προφανώς, προφανέστατα, δέν έγκαλώ προσωπικά τόν Τίτο Πατρίκιο επί «προδοσία». Όχι μόνο γιατί δέν είναι δυνατόν να διαθέτω τό ιστορικό, τό πολιτικό ή τό όποιο άλλο υπερφυσικό ανάστημα θα απαιτούσε κάτι τέτοιο αλλά και γιατί αυτό θα ήταν άφ' έαυτου άνεξίτηλα χυδαίο. Ό καθένας έχει τό άπαραγραπτο δικαίωμα τής πολιτικής σκέψης του και των πολιτικών επιλογών του ενώ ειδικά ό Τίτος Πατρίκιος έχει ξεπληρώσει με τό παραπάνω, τόσο με τό έργο του όσο και με τά έργα τής προσωπικής ιστορίας του, κάθε συναφές χρέος. Ό Τίτος Πατρίκιος δέν έχει να δώσει λογαριασμό για τίποτε και σε κανέναν. Ωστόσο οι στίχοι του ίδιου ύπενθυμίζουν ότι ή Άριστερά είχε πάντα και όφείλει να έχει πάντα μια ιδιαίτερη σχέση με τους νεκρούς της. Και αυτή ή σχέση είναι σχέση πολιτική με τή βαθύτερη, τήν ευγενέστερη, τήν ουσιαστικότερη, τή συγκροτησιακή έννοια του όρου, δηλαδή μια σχέση που όρίζει τελικά τήν ίδια τήν πολιτική αντιπαλότητα. Έδώ ό καθένας είναι αναγκασμένος να τοποθετηθεί και να πολεμήσει είτε τό θέλει είτε όχι. Η Άριστερά δέ δέν μπορεί να διατηρήσει τήν ταυτότητά της, δέν μπορεί καν να ύπαρχει, αν δέν θυμάται πάντοτε, επί ποινη όριστικού άφανισμού της, τή ρήση του Μπένγκιαμιν: «Άκόμη και οι νεκροί δέν θα είναι άσφαλείς από τόν έχθρό, εάν νικήσει. Και τούτος ό έχθρός δέν έχει πάψει να θριαμβεύει». Άρκει λοιπόν να δηλώσω εδώ άπλά πως ό Νίκος Πουλαντζάς είναι νεκρός τής Άριστεράς. Δηλαδή, όπως ειπε ό Άγγελος Έλεφάντης σε μια μονολεκτική παρέμβασή του στο συνέδριο, ό Νίκος Πουλαντζάς ήταν και είναι σύντροφος.

ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

του Γιώργου Φουρτούνη

Οφείλω να ομολογήσω ότι η απάντηση των δύο καλών μου φίλων, του Ήλία Μαρκολέφα και της Βάσως Κιντή («Νά μή λέμε παραμύθια στον εαυτό μας», *Ο Πολίτης* 66-67), σέ ένα δικό μου κείμενο, πού προσπαθούσε να αποτιμήσει τις φιλοσοφικές επιπτώσεις της κομμουνιστικής στάσης εκκινώντας από μία έρμηνεία του φιλοσοφικού έγχειρήματος του Λουί Άλτουσέρ («Γιά τή φιλοσοφική στράτευση», *Ο Πολίτης* 65), μέ έχει μεροδέψει. Είναι σίγουρα ευχάριστη έκπληξη να διαπιστώνεις ότι η παρέμβασή σου έχει αποτελέσματα, ότι παρακινεί τή δημόσια συζήτηση (καί μάλιστα μέ ανθρώπους των όποιων εκτιμάς τήν επάρκεια καί τή σκέψη) δίνοντας λαβή σέ διαδικασίες πού όλοι θά θέλαμε να επανέλθουν καί να μονιμοποιηθούν στον πολιτικό καί θεωρητικό χώρο μας. Κάθε κριτική είναι κατ' αρχήν ευπρόσδεκτη, καθώς περιμένεις από αυτήν μία γόνιμη συνομιλία γύρω από τήν προβληματική σου, έστω καί μέ τό δυνητικό «ναρκισιστικό» κόστος μιάς καιρίας καί καταλυτικής ανασκευής. Όλοκληρώνοντας, ωστόσο, τήν ανάγνωση του κειμένου τους είχα τήν άμήχανη αίσθηση μιάς πολλαπλής άστοχίας: θεωρώ ότι ραχοκοκαλιά της απάντησης των δύο φίλων είναι μία σειρά σοβαρών παρανοήσεων, όχι μόνο ως προς τις δικές μου διατυπώσεις (αυτό είναι τό λιγότερο), αλλά ως προς τήν έπαρκή κατάστροψη των επίμαχων έρωτημάτων, γύρω από ζητήματα πού μάς άφορούν όλους. Είναι αυτό τό τελευταίο πού μέ έκανε να άποφασίσω να επανέλθω εδώ.

Κάποιες βασικές παρανοήσεις: για τήν ιδιομορφία του κομμουνισμού

Θά μπορούσα να προχωρήσω σέ μία «κειμενική», σημείο προς σημείο, κατάδειξη των πολλών παρανοήσεων του Η.Μ. καί της Β.Κ. Αυτό όμως, εκτός από υπερφίαλο, ούδόλως θά άφορούσε τους άναγνώστες

πού, εάν μή τί άλλο, δέν κάθησαν να μελετήσουν επιστημένως τά δύο προηγούμενα κείμενα, σάν να έπρόκειτο για θεωρητική διαμάχη βαρέων βαρών. Τό καλύτερο πού έχω να κάνω, λοιπόν, είναι να ξαναθέσω τά επίμαχα ζητήματα, λαμβάνοντας τώρα υπόψη τις ένστάσεις των δύο φίλων.

Τό βασικότερο από αυτά τά ζητήματα άφορά τήν ιδιαιτερότητα του μαρξιστικού κομμουνισμού, ως κινήματος καί ως θεωρίας, καί τή συνακόλουθη πρωτοτυπία των φιλοσοφικών έρωτημάτων πού έγείρει. Η άποψη στην όποία άπαντούν οι δύο φίλοι υποστηρίζει ότι αυτό πού καθιστά τόν κομμουνισμό ένα καινοφανές γεγονός στο ιστορικό δράμα των κοινωνικών κινήματων είναι τό γεγονός ότι αυτός επικαλείται, *κατά τρόπο συστατικό* γι' αυτόν, τήν *προνομιακή* σχέση του μέ μία *έπιστήμη*, τή μαρξιστική θεωρία, δηλαδή τήν έπιστημονική «θεωρία των όρων, των μορφών καί των αποτελεσμάτων της ταξικής πάλης». ¹ Ο κομμουνισμός διατείνεται ότι η κριτική πού άσκει στην ύπάρχουσα κοινωνική όργάνωση, ή διεκπεραίωση του άγώνα του καί ή όραματική κατάσταση στην όποία άποβλέπει άντλούν *κατά προνομιακό τρόπο* από αυτήν τήν έπιστήμη. Τό κλασικό έγχειρίδιο, πού κάποτε όλοι μας διαβάσαμε, καί τό όποιο διέκρινε τόν ουτοπικό από τόν έπιστημονικό σοσιαλισμό, διεκδικούσε γενικότερα τή ρηξικέλευθη διάκριση του μαρξιστικού σοσιαλισμού, του κομμουνισμού, από κάθε ουτοπικό κίνημα στή βάση ακριβώς της έπιστημονικότητάς του. Ο κομμουνισμός είναι, λοιπόν, ή διαπλοκή ενός κοινωνικού κινήματος καί μιάς έπιστημονικής αξίωσης – ή, άλλως, τό «κοσμοϊστορικό γεγονός» της «συγχώνευσης του εργατικού κινήματος καί της μαρξιστικής θεωρίας», στο όποιο άναφέρεται διαρκώς ο Άλτουσέρ. Καί σύμφωνα μέ τήν όλη προβληματική του τελευταίου περί της προτεραιότητας της σχέσης έναντι των όρων της, αυτή ή συγχώνευση έχει πάντοτε ήδη ριζικές επιπτώσεις τόσο επί του εργατικού κινήματος όσο καί επί της μαρξι-

στικῆς θεωρίας, στό μέτρο πού θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ἀνεξαρτήτως τῆς σχέσης τους. Στό κέντρο αὐτῆς τῆς ἀείποτε διαπλοκῆς μεταξύ ἐργατικοῦ κινήματος καί μαρξιστικῆς θεωρίας βρίσκεται ἡ ἀνεξάλειπτη κοινωνική σύγκρουση, ἡ *ταξική πάλη*. Ἡ ταξική πάλη εἶναι, ταυτοχρόνως, καί μιά κομβική ἐπιστημονική ἔννοια καί ὁ «βιόκοσμος» τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος. Ταξική πάλη, τώρα, σημαίνει τήν πανταχοῦ παρούσα διαίρεση καί σύγκρουση: ὀτιδήποτε ἐγγράφεται στή σφαῖρα τοῦ ἀνθρώπινου κοινωνικοῦ διέπεται, παίρνει μέρος στήν καί διαπερνᾶται ἀπό τήν κοινωνική σύγκρουση. Ἡ ταξική πάλη παραπέμπει στό «*συγκροτησιακό σχίσμα* των κοινωνιῶν», τό ὁποῖο «διαπερνᾶ χωρίς ἐξαιρέση καθετί πού ἀπαρτίζει τήν κοινωνία». ² Μέ τά λόγια τοῦ Μπαλιμπάρ, ταξική πάλη σημαίνει ὅτι «ἡ ταυτότητα εἶναι ἀείποτε διαίρεση... (*ruptura idem est at existere*, θά ἔλεγε ὁ ἰδεατός Σπινόζα)». ³ Ὁ ἀνταγωνιστικός διχασμός εἶναι συνώνυμος μέ τήν ὑπαρξή. Μεταξύ ἄλλων, «ἡ ταξική πάλη καθορίζει καί ὀτιδήποτε θά μπορούσε νά ταξινομηθεῖ κάτω ἀπό τή λέξη "ιδέες". Κατά συνέπεια, σύμφωνα μέ τή μαρξιστική ἀντίληψη, οἱ ιδέες εἶναι ταξικῶς καθορισμένες καί, ὡς ἐκ τούτου, πάντοτε κατά κάποιον τρόπο ταξικές». ⁴ Κάτω ὅμως ἀπό τήν ταμπέλα «ιδέες» ταξινομοῦνται ἀκόμα καί οἱ πλέον καθολικές ἀξίες, ἀκόμα καί ἡ ἀντικειμενική γνώση, τή θεμελίωση καί αὐθυπαρξία τῶν ὁποίων ἀναζητοῦσε ἀνεκάθεν ἡ φιλοσοφία.

Καί ἐδῶ ἀρχίζουν τά δύσκολα. Στό πλαίσιο τῆς ταξικῆς πάλης καί μέσω αὐτῆς, ὁ κομμουνισμός ἀντιπροσωπεύει τόν ὀρίζοντα τῶν συμφερόντων μιάς κοινωνικῆς δύναμης. Βάσει αὐτῆς τῆς μερικότητος, ὁ κομμουνισμός θά ἔπρεπε νά ἀφορᾶ μόνον ὅσους μετέχουν «ἀντικειμενικά» αὐτῶν τῶν συμφερόντων. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι δέν εἶναι ἔτσι (οἱ περισσότεροι ἀπό ἐμᾶς βάσει καί τῆς προσωπικῆς μας ἱστορίας). Ὁ κομμουνισμός εἶναι καί ἓνα καθολικό ὄραμα, ἐπικαλεῖται τίς πλέον καθολικές ἀξίες, πράγμα πού τοῦ ἐπιτρέπει νά ἀπευθύνεται, νά ἐγκαλεῖ καί νά στρατεύει δυνάμει τούς πάντες (ἀκόμα καί «ταξικούς ἐχθρούς»). Ἐνῶ λοιπόν ὁ κομμουνισμός ἀποκαθλώνει ἐγγενῶς κάθε καθολικότητα στό ὄνομα τῆς συγκρουσιακότητος, ταυτόχρονα καί ἐξίσου ἐγγενῶς διεκδικεῖ γιά λογαριασμό του τήν καθολικότητα. Ἐχουμε ἐδῶ μιά ἔνταση, μέ φιλοσοφική ἐμβέλεια: ἡ σύζευξη συγκρουσιακότητος καί καθολικότητος ἐγείρει μείζονα φιλοσοφικά προβλήματα. Ἄς κωδικοποιήσουμε αὐτήν τήν ἔνταση, καί τό συναφές φιλοσοφικό πρόβλημα, μέ τή διατύπωση «συγκρουσιακή καθολικότητα».

Ἡ συγκρουσιακότητα τοῦ κοινωνικοῦ δέν ἀφήνει ἀλώβητη οὔτε καί τή θεωρητική στάση τοῦ μαρξισμού. Ἡ μαρξιστική θεωρία διατείνεται ὅτι παρέχει τήν ἀντικειμενική, τήν ἐπιστημονική γνώση τῆς ἐγγενοῦς συγκρουσιακότητος τοῦ κοινωνικοῦ, τῆς ταξικῆς πάλης. Δυνάμει ὅμως τῆς συγχώνευσης τῆς κινηματικῆς καί τῆς θεωρητικῆς διάστασης τοῦ μαρξιστικοῦ κομμουνι-

σμοῦ, ἡ μαρξιστική θεωρία ἐγγράφεται, κατά τρόπο *συγκροτησιακό* γιά τήν ἴδια, στή σύγκρουση πού περιγράφει, μετέχει τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων στό ἐσωτερικό τῆς, παίρνει μέρος σέ αὐτήν ὑπέρ τῶν μὲν καί κατά τῶν δέ. Ἡ καταστατική ἐμπλοκή τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας στή σύγκρουση πού ἀποτελεῖ τό ἐπιστημονικό τῆς ἀντικείμενο σημαίνει ὅτι ἡ ἀντικειμενική γνώση τῆς ταξικῆς πάλης δέν μπορεῖ νά παραχθεῖ ἀπό ὄλους, δέν μπορεῖ νά διαδοθεῖ σέ ὄλους, δέν μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἀπό ὄλους. ⁵ Εἶναι ὡς ἐάν ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ μαρξισμού νά ἰσχύει μόνο γιά τό ἓνα στρατόπεδο τῆς σύγκρουσης, τήν ὁποία ὡστόσο μελετᾶ ἀντικειμενικά. Πρόκειται ἀναμφίβολα γιά μιά πολύ παράξενη ἀντικειμενικότητα. Ἡ *μεροληπτικότητα* τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας μοιάζει νά τεντώνει τήν παραδοσιακή ἀντίληψη περί ἀντικειμενικότητος κατά τρόπους πού ἡ φιλοσοφία δύσκολα μπορεῖ νά διευθετήσῃ. Πρόκειται γιά τή δεύτερη ἔνταση καί τό συναφές φιλοσοφικό πρόβλημα, τά ὁποῖα ἄς κωδικοποιήσουμε διά τοῦ ὄρου «μεροληπτική ἀντικειμενικότητα».

Συνοψίζοντας, λοιπόν, ἡ συγκροτησιακή διαπλοκή τοῦ κομμουνισμοῦ καί τοῦ μαρξισμού φέρνει στό προσκήνιο δύο ἀλληλένδετες ἐντάσεις καί δύο ἀλληλένδετα φιλοσοφικά προβλήματα: τή συγκρουσιακή καθολικότητα στό κοινωνικό ἐπίπεδο καί τή μεροληπτική ἀντικειμενικότητα στό γνωσιακό. Ἡ ταξική πάλη μοιάζει νά παρεισάγει τόν ἴδιο τύπο ἔντασης στά δύο αὐτά ἐπίπεδα καί σύμφωνα μέ τήν τροπικότητα τοῦ καθενός. Τό κομβικό σημεῖο τῆς παρανόησης τοῦ Η.Μ. καί τῆς Β.Κ., τώρα, ἀφορᾶ αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο. Οἱ δύο φίλοι παραβλέπουν τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ κομμουνισμοῦ ὡς ἐγγενοῦς διαπλοκῆς ἐνός κινήματος καί μιάς ἐπιστημονικῆς ἀξίωσης, παραβλέπουν δηλαδή τή «συγχώνευση». Πουθενά στό κείμενό τους δέν γίνεται λόγος γι' αὐτό τό κρίσιμο σημεῖο τοῦ ὄλου ἐπιχειρήματος. Ὡς ἄμεση συνέπεια, ἡ Β.Κ. καί ὁ Η.Μ. ἀρνούνται τή διαπλοκή τῶν δύο ἐντάσεων πού προαναφέραμε καί τῶν ἀντίστοιχων προβλημάτων: «ἐν πάσῃ περιπτώσει», γράφουν μέ μιά ἀφοπλιστική βεβαιότητα, «τό πρόβλημα αὐτό [δηλαδή τῆς μεροληπτικῆς ἀντικειμενικότητος στό γνωσιακό ἐπίπεδο] εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπό τό δεύτερο πρόβλημα, αὐτό τῶν ἐντάσεων πού δημιουργεῖ τό δίπολο "ἐπίκληση καθολικῶν ἢ ἐνοποιητικῶν ἀξιῶν" - "μεροληπτική συμμετοχή στή σύγκρουση" [δηλαδή τῆς συγκρουσιακῆς καθολικότητος στό κοινωνικό ἐπίπεδο]». Μέ δύο λόγια, ἡ διάλυση τῆς συγχώνευσης ἔχει βαρύτερες ἐπιπτώσεις στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο προσλαμβάνουν μεμονωμένα καί τήν κινηματική καί τή γνωσιακή διάσταση τοῦ ἐξαρθρωμένου πλέον μαρξιστικοῦ κομμουνισμοῦ. Εἶναι αὐτό τό ἀποφασιστικό δῆμα πού τούς ἐπιτρέπει νά παραγνωρίσουν τήν ἰδιοτυπία τῶν ἀντίστοιχων ἐντάσεων, καί νά ἰσχυρισθοῦν ὅτι τά συναφῆ προβλήματα εἶναι «παμπάλαια» καί ἐνδεχομένως τετριμμένα. Ἐν ὀλίγοις, ἡ ἀδυναμία τους νά ἀντιληφθοῦν τή διαπλοκή αὐτῶν τῶν προβλημάτων τούς ὀδηγεῖ νά θεωρή-

σουν τό καθένα από αυτά ως πολυκαιρισμένο και ίσως παρωχημένο. Άς τά πάρουμε με τή σειρά.

Ἡ ἄρνηση τοῦ Η.Μ. και τῆς Β.Κ. νά ἐπιληφθοῦν τῆς διαπλοκῆς ἑνός κινήματος και μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἀξίωσης ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τή συνάθροιση τοῦ κομμουνισμοῦ δίπλα στίς μεγάλες ἰδεολογίες, στίς «μεγάλες ἀφηγήσεις», στά μεγάλα ὄραματικά κινήματα πού συνελπίσαν τίς μάξες και δημιούργησαν ἱστορία. Ἐφαιρώντας τό «περιεχόμενο» τοῦ κομμουνιστικοῦ λόγου, δηλαδή κατά ἕναν φορμαλιστικό τρόπο, ἡ κομμουνιστική στράτευση δέν διαφέρει ἐπί τῆς οὐσίας, ὡς τύπος «ἰδεολογικῆς ἐγκλησης» γιά νά μιλήσουμε μέ ἄλτσοσερικούς ὄρους, ἀπό κάθε ἄλλη ὄραματική στράτευση, ἀπό «ὀποιαδήποτε στρατευμένη θέση στόν δυτικό πολιτισμό» (ὅπως γράφουν). Ἐπὶ αὐτήν τήν ἄποψη, ὁ κομμουνισμός δέν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπό τό χριστιανισμό (ἄς ποῦμε): ὁ κομμουνιστής γίνεται και εἶναι κομμουνιστής μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ὁ χριστιανός γίνεται και εἶναι χριστιανός. Στόν πυρήνα κάθε τέτοιας ἐγκλησης, συνεχίζουν ὁ Η.Μ. και ἡ Β.Κ., βρίσκεται μιὰ ἐνταση: ἀπό τή μιὰ μεριά, κάθε στράτευση εἶναι ἐγγενῶς (ἀντ)αγωνιστική και συγκρουσιακή (οἱ στρατοί, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουν ἐν ὄψει τῆς ἀντιπαράθεσῆς τους) ἐνῶ, ἀπό τήν ἄλλη, ἐπιτελεῖται στό ὄνομα ἑνός καθολικοῦ ὄραματος, χωρίς σύνορα, διακρίσεις και διαίρεσεις. Οἱ δύο φίλοι ἐντοπίζουν ἐδῶ τό παμπάλαιο πρόβλημα «τοῦ διχασμοῦ μεταξύ “φιλότητας” και “νείκους”», τό ὁποῖο ἀντιμετωπίζει κάθε ἀγωνιστική στάση πού ἐπικαλεῖται τήν ἀνθρωπότητα και ὡστόσο φέρνει ἀντιμέτωπους ἀνθρώπους μέ ἀνθρώπους, μερικῆς φορῆς μέ τούς πιό σκληρούς ὄρους. Δέν ἦταν μήπως ὁ γλυκὺς Ἰησοῦς, πού ἦρθε γιά νά κηρύξει τό «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους», αὐτός πού ἔλεγε «οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλά μάχαιραν»; Τό πρόβλημα ἄρα εἶναι καταφανῶς «παμπάλαιο», και ὁ κομμουνισμός δέν διακαίεται νά διεκδικεῖ κανενός τύπου προνομιακότητα ἐπ’ αὐτοῦ.

Λυπᾶμαι, ἀλλά τά πράγματα δέν εἶναι τόσο ἀπλά. Γιά ὅλα τά μεγάλα «οὐτοπικά» κοινωνικά κινήματα τῆς ἱστορίας, πού φέρνουν στό προσκήνιο τό διχασμό «φιλότητας» και «νείκους», ἡ σύγκρουση εἶναι ἐξωτερική, μή ἀναγκαία και, ὡς ἐκ τούτου, κατά συμβεβηκόσ και ἀπαλείψιμη ἀπό τόν ὄραματικό ὀρίζοντά τους. Θεωρῶ προφανές, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι γιά τό χριστιανισμό δέν ὑπάρχει καμία ἐσωτερική συνάφεια ἀνάμεσα στό «μάχαιραν βαλεῖν» και τό «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους», και αὐτό ἀκριβῶς τοῦ δίνει τή δυνατότητα νά ἐπαγγέλλεται τήν ὑπέρβαση τῆς σύγκρουσης ἀπό τήν καθολικότητα πού εὐαγγελίζεται. Ἀντιθέτως, δυνάμει ἀκριβῶς τῆς «κοσμοϊστορικῆς» διαπλοκῆς του μέ τήν ἐπιστήμη τῆς ταξικῆς πάλης, ὁ κομμουνισμός διαφέρει ριζικά ἀπό κάθε ἄλλη ἀγωνιστική και ὄραματική στάση πού ἐπικαλεῖται τό καθολικό, στό βαθμό πού τοποθετεῖ καταστατικά τόν ἑαυτό του, «μετά λόγου γνώσεως», στό ἀνυπέροβλο σύμπαν τῆς ταξικῆς πάλης, στερώντας ἀπό τόν ἑαυτό του ὀποιαδήποτε δυνατότητα

νά θεωρήσει τήν ἐκάστοτε παρούσα σύγκρουση κατά συμβεβηκόσ, τέτοια ὡστε ἡ πραγματικότητά της νά μὴν ἀναιρεῖ τήν οὐσιωδῆ ἐνδεχομενικότητά της. Αὐτό πού δέν μπορεῖ νά κάνει ὁ κομμουνιστής εἶναι αὐτό ἀκριβῶς πού γράφουν ὁ Η.Μ. και ἡ Β.Κ.: νά στοχεύει «στήν ἐπικράτηση στό πεδίο τῆς σύγκρουσης και στήν ὑπέρβαση τῆς σύγκρουσης» (ἡ ἔμφαση ἀπό ἐμένα). Ὁ κομμουνισμός γνωρίζει ὅτι συνιστᾶ ὁ ἴδιος «ὄρο, μορφή και ἀποτέλεσμα τῆς ταξικῆς πάλης» –γνωρίζει ὅτι δέν ἔχει ἀπλῶς νά περάσει μέσα ἀπό μιὰ μερική και συγκρουσιακή προοπτική, ἀλλά ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος αὐτῆ ἢ ἀνταγωνιστικῆ προοπτικῆ. Ἡ μερικότητα και ἡ συγκρουσιακότητα τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ συνάφειά του μέ τά συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης, δέν ἔχει νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα ἀπλῶς τῆς συμβατότητάς της μέ τήν καθολικότητα στό ὄνομα τῆς ὀποιας στρατεύεται και στρατεύει, ἀλλά αὐτό τῆς κατ’ ἀναγκαιότητα ἀμοιβαίως διαπλοκῆς τους.⁶

Στό γνωσιακό ἐπίπεδο, τώρα, ἐάν ἀφαιρέσουμε –ὅπως κάνουν οἱ δύο φίλοι– τή διαπλοκή τοῦ κινήματος και τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίωσης, δηλαδή ἀκριβῶς τήν καταστατική, ἐγγενῆ μεροληπτικότητα τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, αὐτό πού ἀπομένει εἶναι μιὰ θεωρία πού ἀξιώνει τήν ἐπιστημονική γνώση μιᾶς σύγκρουσης στήν ὀποία, ἐκ κατασκευῆς, ἡ ἴδια δέν μετέχει κατ’ ἀνάγκην. Εἶναι σάν τό ἀνέκδοτο μέ τόν πατροκτόνο πού ζητοῦσε ἐπιείκεια γιά ἕνα ὄρφανό: ἔχοντας ἤδη κάνει τό καθοριστικό βῆμα, ἡ Β.Κ. και ὁ Η.Μ. ἀναρωτιοῦνται ἄθῶα γιατί μιὰ ἐπιστημονική γνώση τῆς κοινωνικῆς συγκρουσιακότητας νά «εἶναι κατ’ ἀνάγκην ἐγγενῶς μεροληπτική». Ἐχοντας κυριολεκτικά διαλύσει αὐτό τό ἐρώτημα, τό μόνο πρόβλημα πού μπορεῖ νά ἐγείρει ἡ μαρξιστική θεωρία εἶναι «τό κλασικό πρόβλημα τῆς αὐτο-αναφορᾶς πού χαρακτηρίζει κάθε σχετικιστική ἢ ιστορικιστική θέση, κάθε [καθολικῆς ἰσχύος] θέση πού ἐκφέρεται ἀπό τό σημείο θέασης μιᾶς προοπτικῆς» –με δύο λόγια, τό πρόβλημα πού ἔχει νά ἀντιμετωπίσει κάθε ἰσχυρισμός πού, ἐνῶ διατείνεται ὅτι (ὑπεραπλουστευτικά) «τά πάντα εἶναι σχετικά ὡς πρὸς μιὰ προοπτική» (ἢ, στήν περίπτωσή μας, τά «πάντα εἶναι ταξικά»), ὁ ἴδιος μοιάζει νά ἀρνεῖται ἐμπράκτως τόν ἑαυτό του καθὼς ἐκφέρεται μέ ἀξιώσεις καθολικότητας και ἀντικειμενικότητας (αὐτό τό ἄτιμο τό «τά πάντα»). Τό περίεργο εἶναι ὅτι στήν ἀμέσως ἐπόμενη πρόταση τοῦ κειμένου τους, τό πρόβλημα ἐμφανίζεται νά χαρακτηρίζει ὄχι μόνον τόν σχετικισμό και τόν ιστορικισμό, στίς διάφορες ἐκφάνσεις τους, ἀλλά τό «ἴδιο τό πεπρωμένο τῆς σκέψης γενικά». Ἄς εἶναι. Σέ κάθε περίπτωση, πάντως, ὁ μαρξισμός δέν μπορεῖ νά ἐπικαλεσθεῖ αὐτάρεσκα καμία προνομιακότητα οὔτε ἐπ’ αὐτοῦ.

Ἀλλά τό πρόβλημα εἶναι ἀκριβῶς νά ἐπιληφθοῦμε τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐν λόγω διαπλοκή, ἡ «συγχώνευση», καθιστᾶ τή μαρξιστική θεωρία μιὰ «κατ’ ἀνάγκην συγκρουσιακή ἐπιστήμη», ὅπως γράφει ὁ Ἄλτουσερ,⁷ και νά ἀντιληφθοῦμε τά φιλοσοφικά προβλήματα πού

αυτό εγείρει. Ο ίδιος ο Άλτουσερ παραπέμπει στις διατυπώσεις του Λένιν περί «μεροληπτικής επιστήμης» και του Μάρξ περί επιστήμης «πού εκπροσωπεί τό προλεταριάτο». Ο Άλτουσερ συνεχίζει: «Ολόκληρη ή ιστορία του μαρξισμού απέδειξε τόν κατ' ανάγκην συγκρουσιακό χαρακτήρα τής επιστήμης πού θεμελίωσε ο Μάρξ». Τό κρίσιμο σημείο εδώ είναι τό ακόλουθο (πάντα μέ τά λόγια του Άλτουσερ): «Θά παραδεχόταν βέβαια κανείς ότι ή μαρξιστική θεωρία εντάσσεται αναγκαστικά στην ταξική πάλη και ότι ή σύγκρουση πού τή φέρνει αντιμετώπιση μέ τήν αστική ιδεολογία είναι αναπόφευκτη. Δέν θά παραδεχόταν όμως κανείς μέ τήν ίδια ευκολία ότι ή συγκρουσιακότητα τής μαρξιστικής θεωρίας είναι συγκροτητική τής επιστημονικότητας, τής αντικειμενικότητάς τής. Θά επανερχόταν δηλαδή σέ θετικιστικές και οικονομιστικές αντιλήψεις και θά θεωρούσε τούς συγκρουσιακούς όρους ύπαρξης τής επιστήμης ως τυχαίους σέ σχέση μέ τά επιστημονικά αποτελέσματά τής» (οι εμφάσεις είναι του συγγραφέα).⁸ Τό πρόβλημα κατά κανένα τρόπο δέν έχει νά κάνει μέ τό πώς μπορεί νά διευθετηθεί ή αξίωση καθολικής ισχύος μιάς σχετικιστικής και ιστορικιστικής θέσης πού εκφέρεται από τό σημείο θέσης μιάς προοπτικής αλλά, κατά κάποιο τρόπο, τό αντίστροφο: πώς μπορούμε νά εννοήσουμε τό γεγονός ότι μόνο υπό τόν όρο τής υιοθέτησης μιάς (όχι απλώς μερικής αλλά και) ανταγωνιστικής προοπτικής μπορούμε νά φτάσουμε στην αντικειμενικότητα. Υπ' αυτούς τούς όρους, τό ερώτημα τής Β.Κ. και του Η.Κ. («άν ή μαρξιστική επιστήμη τής κοινωνίας δείχνει ότι ή κοινωνία διέπεται από καθολική "συγκρουσιακότητα" λόγω κοινωνικών ανταγωνισμών, γιατί ή θέση αυτή είναι κατ' ανάγκην "έγγενως μεροληπτική"; "Αν αυτό πού λέει είναι όρθό, γιατί δέν είναι αντικειμενικά όρθό;») είναι καταφανώς άστοχο -ή, σωστότερα, μέ τήν ίδια του τή διλημματικότητα (μεροληπτικότητα ή αντικειμενικότητα;) επιβεβαιώνει εμπράκτως τή ριζοσπαστική πρωτοτυπία του φιλοσοφικού προβλήματος πού εγείρει ο μαρξισμός διά τών ίδιων του τών αξιώσεων. Έάν δέν τό κατάλαβαν οι δύο φίλοι, τό επίμαχο ζήτημα ήταν ή αναγνώριση αυτού ακριβώς του προβλήματος.

Στή συνέχεια, ή Β.Κ. και ο Η.Κ. επερωτούν τήν προνομιακότητα του μαρξισμού ως προς τήν ίδια τήν επιστημονική αξίωσή του. Μέ τά ίδια τους τά λόγια: «Σχετικά μέ τή μαρξιστική επιστήμη αναφέρεται στό κείμενο [του Γ.Φ.] ότι ή γνώση πού μās προσφέρει "δεν είναι ανακλητή". Γιατί ισχύει αυτό ειδικά για τή μαρξιστική επιστήμη όταν δύσκολα θά τό υποστηρίξουμε ακόμα και για τή φυσική; Μπορεί οι γνώσεις πού μās προσφέρει νά προέκυψαν από "μία μη αναγώγιμη στιγμή μετασχηματισμού", αλλά γιατί δέν μπορεί μέ τή σειρά τής ή επιστήμη του μαρξισμού νά υποστεί και αυτή μία στιγμή μετασχηματισμού;» Η Β.Κ. και ο Η.Μ. μοιάζουν νά επικαλούνται εδώ τό (κατά βάση εμπειρικό) γεγονός ότι κάθε επιστημονική γνώση είναι έπισφαλής και προσωρινή: ή ιστορία όλων τών επιστη-

μών έχει δείξει ότι κάθε επιστημονική κατάκτηση είναι καταδικασμένη άργά ή γρήγορα νά ανασκευαστεί. Έδώ κοτζάμ φυσική, τό ανυπέρβλητο πρότυπο επιστημονικότητας και αντικειμενικότητας, και δέν είναι παρά μία διαδοχή ανάδυσης και κατάρριψης γνώσεων. Πώς μπορεί λοιπόν κανείς νά υποστηρίξει ότι ή μαρξιστική θεωρία, τό επιστημολογικό καθεστώς τής οποίας είναι αν μή τί άλλο περισσότερο συζητήσιμο, διαφεύγει από αυτή τή μοίρα; Έμβόλιο έχει κάνει; Είναι αξιοσημείωτο εδώ ότι ή προηγούμενη αντισηχιστική και αντιστοιχιστική αιχμή τής κριτικής τους μετατοπίζεται μέ χαρακτηριστική άνεση, μέσα σέ λίγες γραμμές, στον ύπόρρητο πλήν άκραιο σχετικισμό και ιστορικισμό τής λεγόμενης «απαισιόδοξης μεταεπαγωγής». Όπως και νά 'χει, ούτε εδώ μπορεί νά διεκδικήσει ο μαρξισμός κάποια ιδιοτυπία.

Ός προς τό τελευταίο, ή Β.Κ. και ο Η.Μ. έχουν δικιο: ο μαρξισμός πράγματι δέν παρουσιάζει καμία ιδιομορφία ως προς τίς άλλες επιστήμες. Τό άμετάκλητο πού συνιστά ή ανάδυση μιάς επιστήμης προφανώς και δέν ισχύει ειδικά για τό μαρξισμό αλλά εξίσου για κάθε επιστήμη -και βεβαίως και για τή φυσική. Μου προξενεί κατάπληξη πού χρειάζεται νά υπενθυμίσω εδώ μία ολόκληρη επιστημολογική παράδοση, πού μπορεί νά αναχθεί στον Μπασελάρ, και στην οποία είναι πασίγνωστο ότι έγγράφεται ο Άλτουσερ.⁹ Σύμφωνα μέ αυτήν τήν παράδοση, κάθε νέα επιστήμη εγκαινιάζεται από μία άμετάκλητη «επιστημολογική ρήξη» (Μπασελάρ) ή «επιστημολογική τομή» (Άλτουσερ), δηλαδή από τό ιστορικό γεγονός τής κριτικής άκύρωσης κοινωνικά προσδιορισμένων «επιστημολογικών έμποδίων» (Μπασελάρ) ή ιδεολογικών προσλήψεων (Άλτουσερ). Οι επιστημονικές γνώσεις δέν εκλαμβάνονται στην ύποστασιοποιημένη τας μορφή μέ τήν οποία παρατίθενται στα έγχειρίδια, σαν στρατιωτικά καταδικασμένα νά πέσουν άργά ή γρήγορα υπό τήν άμείλικτη λογική τής «απαισιόδοξης μεταεπαγωγής», αλλά συνιστούν ιστορικά γεγονότα, ή θεικότητα τών οποίων δέν είναι παρά ή άλλη όψη μιάς στιγμής κριτικής και μετασχηματισμού. Τά γεγονότα αυτά είναι άμετάκλητα: ή επιστημολογική τομή σηματοδοτεί ένα «σημείο μη έπιστροφής», και τά άκυρωμένα επιστημολογικά ή ιδεολογικά έμπόδια αντιπροσωπεύουν πλέον κλειστούς δρόμους για τή γνωσιακή περιπέτεια. Μέ τήν ίδια κίνηση, ή επιστημολογική τομή εγκαθιδρύει τή «σχετική άυτονομία» τής νέας επιστήμης, πού πλέον «έξαρτάται από τή δική της συνέχιση, άπέναντι στην οποία είναι σαν νά βρίσκεται σέ έκκρεμότητα».¹⁰ Τό γεγονός αυτό είναι πού κάνει τό ξεπέραςμα τών προεπιστημονικών ιδεολογικών αντιλήψεων νά διαφέρει ριζικά από τήν άεναη άυτοκριτική άνάλυση και μετασχηματισμό μιάς επιστήμης από τήν ίδια τήν επιστήμη. Μία ένδειξη μόνο αυτής τής διαφοράς είναι τό γεγονός ότι ή νευτώνεια φυσική έξακολουθεί νά άποτελεί μέρος (έκκεντρο, πλέον, έντοπιόμενο, μερικό, έξηγημένο και «σχετικοποιημένο») του

δικτύου τῆς φυσικῆς γνώσης, ἐνῶ ἡ θεωρία τοῦ φλογιστοῦ ἢ τοῦ αἰθέρα κατά κανέναν τρόπο. Ἐάν δὲν τὰ λάβουμε ὅλα αὐτὰ ὑπόψη, ὑποπίπτουμε εἴτε στό θετικισμό «μιας συνεχοῦς ἐξέλιξης ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώση ὡς τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση» εἴτε στό σχετικισμό καὶ τὸν ιστορικισμό πού ἀνάγει, μέ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, τὴν ἐπιστῆμη στὴ συνείδηση τοῦ «ἐδῶ» καὶ τοῦ «τῶρα», δυνάμει ἀκριβῶς τῆς ἔλλειψης διάκρισης ἀνάμεσα στὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴν κοινὴ γνώση (τὴν ιδεολογία).

Συνοψίζοντας: *χωρὶς τὴν ἀείποτε καθοριστικὴ μεταξὺ τους σχέση*, τὸ ἐργατικὸ κίνημα θὰ ἦταν ἓνα ἀκόμα κίνημα, μιά ἀκόμα «στρατευμένη θέση στὸν δυτικὸ πολιτισμό», καὶ ἡ μαρξιστικὴ θεωρία μιά ἀκόμα θεωρία, πού στοχεύει τὸ καθολικὸ ἐνόςω «ἐκφέρεται ἀπὸ τὸ σημεῖο θέασης μίας προοπτικῆς». Καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι, τὰ συναφῆ φιλοσοφικὰ προβλήματα θὰ ἦταν πράγματι παμπάλαια, καὶ τότε πράγματι καὶ ὁ Ἄλκμαιων ὁ Κροτωνιάτης, καὶ ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Ἴησοῦς θὰ εἶχαν νὰ ποῦν, ὁ καθένας μέ τὸν τρόπο τους, τὸ λόγο τους. Ἀντιθέτως, καὶ δυνάμει ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς συγχώνευσης καὶ τῆς σύστοιχης διαπλοκῆς τῶν δύο προβλημάτων, τὰ τελευταῖα ἐμφανίζονται μέ μιά ριζοσπαστικὴ σφοδρότητα καὶ, ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ τὸ μελανό (sic) λεξιλόγιο, μέ μιά πρωτόφαντη δραματικότητα. Καὶ αὐτὴ ἀφορᾷ ὄχι πλέον τὴ *συμβατότητα* των πόλων τῶν δύο διπῶν (συγκρουσιακότητα - καθολικότητα καὶ μεροληπτικότητα - ἀντικειμενικότητα), ἀλλὰ τὴν ἀμοιβαία ἀναγκαιότητά τους, τὸ γεγονός δηλαδή ὅτι, *εἰδικά γιὰ τὸ μαρξισμό, ἡ συγκρουσιακότητα ἀποτελεῖ συνθήκη τῆς καθολικότητας καὶ ἡ μεροληπτικότητα συνθήκη τῆς ἀντικειμενικότητας*.

Καὶ ἄλλες βασικὲς παρανοήσεις: φιλοσοφικὴ θεμελίωση ἢ ὑποστήριξη;

Αὐτὴ εἶναι, ἐν ὀλίγοις, ἡ πρώτη δέση παρανοήσεων: σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ παραγνώριση ἐκ μέρους τοῦ Η.Μ. καὶ τῆς Β.Κ. τῆς ιδιαιτερότητας τοῦ μαρξιστικοῦ κομμουνισμοῦ καὶ ἡ συναφῆς πρόσληψη τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων πού ἐγείρει ὡς παμπάλαιων. Ὅπως ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ἡ πραγματέυσή τους, «παμπάλαια» φιλοσοφικὰ προβλήματα σημαίνει ὡς ἐκ τῆς *κατάστρωσης καὶ τῆς διατύπωσής τους* ἄλυτα, ἄγωνα, «ὕλικά πού χτίζουν ἓνα κλειστὸ σύστημα»: οἱ μετέπειτα φιλοσοφικὲς ἐξελίξεις μᾶς ἔχουν μάθει ὅτι ὁ μόνος τρόπος νὰ θέσουμε γόνιμα αὐτὰ τὰ προβλήματα εἶναι νὰ τὰ μετατοπίσουμε, νὰ τὰ καταστρώσουμε καὶ νὰ τὰ διατυπώσουμε ἄλλιως, «νὰ ἐμπλουτίσουμε ἢ νὰ χαλαρώσουμε τὶς ἀπαιτήσεις μας». Ἐάν ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ φιλοσοφία πού θὰ ἔλυνε αὐτὰ τὰ προβλήματα, ὡς ἔχουν, τότε πράγματι ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀδύνατη.

Μέ τὸ ἐπόμενο βῆμα τῆς κριτικῆς τους, ὁ Η.Μ. καὶ ἡ Β.Κ. μοιάζουν νὰ στοχεύουν ἰσῶς τὸ πλέον παρωχη-

μένο φιλοσοφικὸ πρόβλημα ἐνῶ, παράλληλα, ξετρυπώνουν ἓνα ἀκόμα καταφύγιο ναρκισσοιστικῆς ἐπικλήσης ιδιαιτερότητας γιὰ τὸ μαρξισμό ἀπὸ κάποιους μαρξιστές: αὐτὸ τῆς φιλοσοφικῆς προνομιακότητάς του. Ὁ μαρξισμός, ἰσχυρίζονται, δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ κάθε «στρατευμένη θέση στὸν δυτικὸ πολιτισμό» στό μέτρο πού ἐπιζητεῖ φιλοσοφικὲς ἐγγυήσεις, πού ἐπιζητεῖ φιλοσοφικὴ θεμελίωση. Ἀπλῶς ἔτσι μετέχει καὶ αὐτός τοῦ προπατορικοῦ φιλοσοφικοῦ ἀμαρτήματος, πού ὑπάγει τὴ ζῶσα, ἀτομικὴ ἢ συλλογικὴ, ὑποκειμενικότητα στὴ δικαιοδοσία τῆς φιλοσοφίας. Τὸ νὰ ἰσχυριστεῖ κανεὶς ὅτι ὁ κομμουνιστὴς εἶναι ἐκ γενετῆς ἓνα φιλοσοφικὸ πρόβλημα, σημαίνει πῶς παραδέχεται ὅτι «ἐάν τὸ πρόβλημα λυθεῖ, ἡ δράση τοῦ κομμουνιστῆ θὰ ἔχει ἐκ γενετῆς φιλοσοφικὲς ἐγγυήσεις». Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς θεμελίωσης καὶ ἐγγυήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως μας εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν παμπάλαιο, ἄγωνα καὶ ἄλυτο φιλοσοφικὸ πρόβλημα. Οἱ δύο φίλοι δὲν φοβοῦνται νὰ τραβήξουν αὐτὴ τὴ γραμμὴ σκέψης στὰ ἄκρα, καὶ νὰ διαβλέψουν ἐδῶ μιά ἐκδοχὴ πολιτικοῦ ἰδεαλισμοῦ, στό μέτρο πού αὐτός ὁ φιλοσοφισμός ἀκυρώνει τὰ «πρωτεῖα τῶν λαϊκῶν κινήματων σὲ σχέση μέ τὴ νόηση». Ἀπέναντι σὲ αὐτούς τοὺς κινδύνους, ἡ Β.Κ. καὶ ὁ Η.Μ. ἐπισημαίνουν τὴν ἀνημπορία καὶ τὸ ἀτελέσφορο τῆς φιλοσοφίας, πού «ἀφήνει τὰ πράγματα ὅπως εἶναι» (θέση τοῦ Βιτγκενστάιν), καὶ ἐξαίρουν τὴ θέση (πού ἀποδίδουν στὸν Ἄλτουσέρ) γιὰ «τὸ δῆσιμο τῆς φιλοσοφίας ἐντὸς τῶν πρακτικῶν».

Ἐάν βάσουμε τώρα αὐτὲς τὶς δύο ἐνοστάσεις μαζί, προκύπτει τὸ μεγάλο ὀλισθήμα (πάντα σύμφωνα μέ τοὺς δύο φίλους): ὅταν θέτει κανεὶς τὴν ἀδύνατη μαρξιστικὴ φιλοσοφία ὡς προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν κομμουνιστῶν, δὲν θέτει ἀπλῶς τὴ ζῶσα πραγματικότητα τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τῶν κομμουνιστῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὴν ἐξάρτηση τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ, πολὺ χειρότερα, ρίχνει στὶς πλάτες τῶν πραγματικῶν κομμουνιστῶν καὶ μαρξιστῶν ἓνα καταχρηστικὸ ὅσο καὶ ἀσήκωτο βάρος, τὸ βάρος ὀρισμένων ἐκ κατασκευῆς ἄλυτων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, πράγμα πού θὰ τοὺς καταδίκαζε σὲ ἀπραξία καὶ ἀφασία. Μέ δύο λόγια, θὰ ἔθετε κανεὶς, κατὰ τρόπο ἐκδιαστικό, τρομοκρατικὸ καὶ παραλυτικὸ, τὸ μαρξισμό ἐνώπιον τοῦ κινήματος τῆς ἀδύνατης φιλοσοφικῆς θεμελίωσής του: «Ὅταν τὸ πρόβλημα λυθεῖ, ἡ δράση τοῦ κομμουνιστῆ θὰ ἔχει φιλοσοφικὲς ἐγγυήσεις. Τὸ ἐρώτημα εἶναι γιατί νὰ ἐπιζητεῖται αὐτὴ ἡ φιλοσοφικὴ κάλυψη ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρασχεθεῖ», γράφουν ἐπιγραμματικά ὁ Η.Μ. καὶ ἡ Β.Κ. Μέ δύο λόγια, οἱ δύο φίλοι θὰ δέχονταν (μέ τὸν τρόπο τους) ὅτι ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀδύνατη, ὄχι ὅμως καὶ ἀναπόδραστη. Ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀδύνατη ἀλλὰ ὄχι ἀναπόδραστη ἐπειδὴ ἔχουμε πλέον μάθει νὰ θέτουμε διαφορετικά (καὶ γόνιμα) αὐτὰ τὰ «παμπάλαια» καὶ ἐν πολλοῖς ἄλυτα ὡς τέτοια φιλοσοφικὰ προβλήματα: ἔχουμε μάθει ὅτι μποροῦμε καὶ ἄλλιως

(καί ἴσως μόνο ἀλλίως πλέον) νά κάνουμε φιλοσοφία, ἀλλά ἔχουμε μάθει ἐπιπλέον καί νά ζοῦμε χωρίς φιλοσοφικές ἐγγυήσεις.

Ἐδῶ ἔχουμε κατ' ἀρχάς ἕνα σοβαρό πρόβλημα ἀνάγνωσης τῶν ἐπίμαχων κειμένων, πού ἀναδεικνύει, δί-κην συμπτώματος, ἕναν συζητήσιμο φιλοσοφικό αὐτοματισμό. Εἶναι ἀπολύτως ἀνακριβές ὅτι ὁ Ἄλτουσέρ διακηρύσσει τήν ἀπαξίωση τῆς φιλοσοφίας ἔναντι τῶν πρακτικῶν (ὡς ἐάν ἡ φιλοσοφία νά μήν συνιστοῦσε ἀνεκάθεν καί διαρκῶς γιά τόν Ἄλτουσέρ μιά διακριτή πρακτική). Ὁ Ἄλτουσέρ ἐπ' οὐδενί δέν θά προσυπέγραφε τή θέση ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀφήνει τά πράγματα ὡς ἔχουν. Τίποτα δέν εἶναι πιά ξένο στή σκέψη τοῦ Ἄλτουσέρ ἀπό τό νά θεωρήσει μιά περιοχὴ τοῦ πραγματικοῦ ὡς στερούμενη ἀποτελεσματικότητας ἀπέναντι στίς ἄλλες. Ἀντιθέτως, καί εἰδικά στά τελευταῖα κείμενά του, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ φιλοσοφία δέν εἶναι παρά τά ἀποτελέσματά της. Καί αὐτό δέν συνιστᾷ κανενός εἶδους ἰδεαλισμό, κανενός εἶδους πρόκριση τῆς νόησης ἔναντι τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, ἀλλά ἀντιθέτως εἶναι ὅρος τῆς ὑλιστικῆς πρόσληψης τῆς νόησης, τῆς θεωρίας καί, κατ' ἐπέκταση, τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Ἄλτουσέρ διακήρυττε τήν πρωτοκαθεδρία τῆς πρακτικῆς, προσδιορίζοντας ὅλες τίς «νοητικές» σφαῖρες, τήν ἰδεολογία, τή θεωρία καί τή φιλοσοφία, ὡς διακριτές πρακτικές, μέ τό «δείκτη ἀποτελεσματικότητας» πού προσιδιάζει στήν καθεμία –σε ἀντίθεση μέ κάθε πρόσληψη τῆς νόησης καί τῆς φιλοσοφίας ὡς μὴ πραγματικῶν, ὡς μὴ ὑλικῶν, σέ ἀντίθεση δηλαδή μέ κάθε ὑπολειμματικό καρτεσιανισμό, πού καί αὐτός συναντοῦσε τήν ὀριακή του δυσκολία στήν κατανόηση τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς νοητικῆς ὑπόστασης.

Ὁ φιλοσοφικός αὐτοματισμός πού ὑποβόσκει ἐδῶ εἶναι ὁ ἑξῆς: ὅταν ὁ Η.Μ. καί ἡ Β.Κ. ἀρνοῦνται κάθε ἀρμοδιότητα τῆς φιλοσοφίας, στήν οὐσία ἐμμένουν στό φιλοσοφισμό, στήν αὐτοερμηνεία τῆς φιλοσοφίας «ὡς τοῦ ἀνώτερου –ὄντολογικοῦ καί καθολικοῦ– ἐπιπέδου θεμελίωσης». Ἐνα ἀπό τά μαθήματα τοῦ Ἄλτουσέρ εἶναι ὅτι ὅταν κάποιος βάζει σέ ἀγκύλες μιά προβληματική γιά νά τῆς ἐπισυνάψει ἀρνητικό πρόσημο, κατὰ κανένα τρόπο δέν τήν ἀνατρέπει ἀλλά παραμένει δέσμιος τῆς ἐσωτερικῆς τῆς λογικῆς, σάν ἕνας εἰκονοκλάστης πού σέβεται τά ὅσα πού θέλει νά βεβηλώσει. Καί οἱ δύο φίλοι ἐπιμένουν σχεδόν ἰδεοληπτικά νά μιλοῦν γιά τή φιλοσοφική θεμελίωση καί τίς φιλοσοφικές ἐγγυήσεις τῆς κομμουνιστικῆς στρατεύσεως, ἐνώ πουθενά, σέ κανένα ἀπό τά κείμενα πού σχολιάζουν, δέν τίθεται τέτοιο ζήτημα. Ἀντίθετα, γίνεται λόγος γιά τή φιλοσοφική ὑποστήριξη τῆς κομμουνιστικῆς στρατεύσεως. Ἡ Β.Κ. καί ὁ Η.Μ. διαβάζουν «φιλοσοφική θεμελίωση» ὅπου συναντοῦν «φιλοσοφική ὑποστήριξη», καί αὐτή ἡ συστηματική παρανόηση μόνο ὡς σύμπτωμα τῶν προϋποθέσεων φιλοσοφικῆς ἀνάγνωσης τῶν δύο φίλων μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ. Ἡ «συμπτωματική ἀνάγνωση» τοῦ Ἄλτουσέρ ἀποκτᾷ ἐδῶ ἕνα ἀναπάντεχο, εἰρωνικό νόημα...

Αὐτό πού δέν σκέφθηκαν ἡ Β.Κ. καί ὁ Η.Μ. εἶναι ὅτι ἡ λεξούλα «ὑποστήριξη», μέ ὅλες τίς στρατηγικές συμπαράδηλώσεις της, μπορεῖ νά παραπέμπει στή σύλληψη τοῦ ὑστερου Ἄλτουσέρ περί τῆς φιλοσοφίας ὡς ταξικῆς πάλης (σέ τελευταία ἀνάλυση) –πράγμα πού ἀκυρώνει ἐκ προοιμίου κάθε συζήτηση περί φιλοσοφικῆς θεμελίωσης. Αὐτό πού χάνεται ἀνάμεσα στό φιλοσοφισμό καί τήν ἀπλή ἀρνήσή του εἶναι ἡ συγκρουσιακή ἀντίληψη γιά τή φιλοσοφία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ τελευταία συνιστᾷ βαθμίδα ταξικῆς πάλης πού διαμεσολαβεῖ τήν ταξική κυριαρχία, τίς θεωρητικές καί ἐπιστημονικές κατακτήσεις καί τίς κοινωνικές μορφές συλλογικῆς ἐννόησης πού ὀνομάζουμε ἰδεολογίες. Δέν μποροῦμε ἐδῶ νά ἐπιχειρήσουμε μιά διεξοδική πραγμάτευση αὐτῆς τῆς πολλαπλῆς διαμεσολάβησης.¹² Πρέπει ὅμως νά ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ φιλοσοφία παρεμβαίνει στήν ἐνοποίηση καί τήν κυριαρχία τῆς κυρίαρχης, ἀκριβῶς, ἰδεολογίας, «ἔτσι ὥστε ἡ ἐξουσία νά δυναστεύει τήν ἐννόηση»,¹³ διά τῆς ἐπεξεργασίας «ἐνός ὁλόκληρου ὀπλοστάσιου κατηγοριῶν πού ἐπιτρέπουν τή σκέψη»¹⁴ –πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἐπιτρέπουν κάποιες μορφές σκέψης καί ἀπαγορεύουν κάποιες ἄλλες, στερώντας τους τίς προϋποθέσεις καί τή νομιμοποίηση. Ἡ φιλοσοφία παρεμβαίνει στόν καθορισμό τοῦ τί μπορεῖ νά νοηθεῖ καί τί ὄχι, τοῦ τί εἶναι ἀδιανόητο καί τί ὄχι. Ὁ Ἄλτουσέρ στά ὑστερα κείμενά του προτείνει νά σκεφθοῦμε τή θεσμική φιλοσοφία ὡς τή νομιμοπολιτική ἢ τήν κρατική βαθμίδα στό ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς σύγκρουσης τῶν ἰδεῶν: κατ' ἀναλογία μέ τό κράτος, τουλάχιστον στή σύγχρονη ἀστική του ἐκδοχή, ἔτσι καί ἡ φιλοσοφία νομιμοποιεῖ τήν ἴδια τή νομιμοποιητική ἀρχή τῆς ἀναπαριστώντας τόν ἑαυτό της ὡς ἀμέτοχη τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ὡς ἀμερόληπτη, ὡς ἀπλῶς ὀρθολογική καί θεωρητική. Ἐτσι προκύπτει ὁ μῦθος τῆς φιλοσοφικῆς θεμελίωσης: εἶναι ὑπό τό πρίσμα αὐτῆς τῆς καταστατικῆς αὐτοερμηνείας πού ἡ (συγκρουσιακή) φιλοσοφική ὑποστήριξη ἐκλαμβάνεται ὡς φιλοσοφική θεμελίωση. Ἡ φιλοσοφική θεμελίωση προκύπτει διά τῆς ψευδαισθητικῆς ἀφαίρεσης τῆς συγκρουσιακότητας ἀπό τή φιλοσοφική ὑποστήριξη. Καί εἶναι αὐτή ἀκριβῶς ἡ αὐτοερμηνεία τῆς φιλοσοφίας πού διέπει τήν πρόσληψη τῶν ὑποτελῶν ἀκόμα «μορφῶν σκέψης» ὡς ἀθεμελιωτων.

Τό φιλοσοφικό διακύβευμα τοῦ μαρξισμού

Τά πρωτοφανῆ φιλοσοφικά προβλήματα πού ἐνέχονται στό μαρξισμό, τώρα, σηματοδοτοῦν τό διακύβευμα τῆς κοινωνικῆς συλλογικῆς ἐννόησης τοῦ μαρξισμού, δηλαδή τή σύγκρουση γύρω ἀπό τό ἀδιανόητο ἢ ὄχι τοῦ μαρξισμού. Τό ρηξικέλευθο τοῦ μαρξιστικοῦ κομμουνισμοῦ σημαίνει ὅτι αὐτός ἐξαρτᾶται, προϋποθέτει καί συνεπάγεται, μιά «ἀνατροπή στίς παραδοσιακές μορφές σκέψης καί τήν εἰσαγωγή ἐπαναστατικῶν μορφῶν σκέψης», σύμφωνα μέ τή διατύπωση τοῦ Ἄλτουσέρ.¹⁵

Καί ἐδῶ ἀκριβῶς μπαίνει στό παιγνίδι ἡ φιλοσοφία: ὁ μαρξισμός προϋποθέτει καί συνεπάγεται φιλοσοφία, τή φιλοσοφία του, τή μαρξιστική φιλοσοφία. Αὐτή ἡ διαλεκτική προϋπόθεσης καί συνεπαγωγῆς δέν ἔχει νά κάνει μέ τή γοητεία κανενός κύκλου, ἐρμηνευτικοῦ ἢ αὐτοθεμελιωτικοῦ, ἀπό αὐτούς πού θέλουν νά διαβλέπουν ὁ Η.Μ. καί ἡ Β.Κ., ἀλλά μέ τή σχέση ἀνάμεσα στήν *πρακτική ὑπαρξή* τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας καί τῆ θεωρητικῆς τῆς ἔκφραση, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τό ἀφετηριακό σημεῖο τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Ἄλτουσερ. «Ἡ μαρξιστική φιλοσοφία, κατά τόν Ἄλτουσερ, βρίσκεται σέ *πρακτική κατάσταση* μέσα στά ἔργα τοῦ μαρξισμοῦ, τόσο αὐτά τῆς πολιτικῆς *πρακτικῆς* ὅσο καί αὐτά τῆς θεωρίας», γράφουν οἱ δύο φίλοι, καί μέχρι ἐδῶ σωστά. Ἀλλά αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ *πρακτική* διευθέτηση τοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος τοῦ μαρξισμοῦ ὑπῆρξε *προϋπόθεση* ἀκριβῶς τῆς ὑπαρξῆς τοῦ μαρξισμοῦ. Ὁ Ἄλτουσερ ποτέ δέν σταμάτησε νά υποστηρίζει αὐτήν τή θέση: ὅτι ἡ ὑπαρξή, ἡ δράση καί ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ μαρξισμοῦ, τόσο στό πολιτικό ὅσο καί στό θεωρητικό ἐπίπεδο, συνυφάνθηκε μέ τήν ἐμπρακτική, τή *γεγονική* καί *de facto* ἀνάδυση ριζοσπαστικῶν μορφῶν σκέψης. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐγκεῖται ἡ *πρακτική* καί ἐν ἔργῳ ὑπαρξή τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, καί χωρίς αὐτήν ὁ μαρξισμός ἀπλῶς δέν *θά μπορούσε νά ὑπάρξει*. Ἀπό αὐτήν τήν ἀποψη, λοιπόν, πράγματι μιά κάποια διευθέτηση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος ὑπῆρξε, καί ἐξακολουθεῖ νά εἶναι, «ἕνα ἀπό τά προαπαιτούμενα τῆς ὑπαρξῆς τοῦ κομμουνιστῆ» – ἔτσι ὥστε ὁ κομμουνιστής νά εἶναι «ἀείποτε φιλόσοφος». Ἐάν κάτι ἀπουσιάζει ἀπ' ὅλη αὐτή τήν ἱστορία εἶναι οἱ φιλοσοφικές «ἐγγυήσεις».

Τό ἀδύνατο καί, ταυτόχρονα, τό ἀναπόδραστο τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας σχετίζεται μέ αὐτήν τή συγκρουσιακή ἀντίληψη περί φιλοσοφίας, καί μέ τό γεγονός ὅτι ἡ ὑπαρξή τοῦ κομμουνισμοῦ ἀπαιτεῖ ἐπαναστατικές μορφές σκέψης. Σέ ἀντίθεση μέ ὅ, τι ἰσχυρίζονται ὁ Η.Μ. καί ἡ Β.Κ., τό ἀδύνατο τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας δέν ἐγκεῖται στό παραδοσιακό καί τετριμμένο τῶν σχετικῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἀλλά ἀκριβῶς στό ρηξικέλευθό τους. Ἡ ἀποκατεστημένη φιλοσοφία εἶναι συγκροτημένη ἔτσι ὥστε νά ἀπαξιώνει καί νά καταστέλλει ἐν τῇ γενέσει τους τίς ἐπαναστατικές μορφές σκέψης. Ἡ φιλοσοφία παρεμβαίνει ἔτσι ὥστε αὐτές οἱ μορφές σκέψης νά εἶναι ὑποτελεῖς, ἄρα ἀσταθεῖς καί θνησιγενεῖς. Ὑπό αὐτή τήν ἐννοια, ἡ μαρξιστική φιλοσοφία εἶναι ἀδύνατη καί ὁ μαρξισμός ἐμφανίζεται ἀπό τή σκοπιά τῆς κυρίαρχης ἐννόησης ὡς κατ' ἀρχήν ἀδιανόητος (ὅπως εἶναι φιλοσοφικά ἀδιανόητες καί ἡ συγκρουσιακή καθολικότητα καί ἡ μεροληπτική ἀντικειμενικότητα). Ἡ μαρξιστική φιλοσοφία εἶναι ὅμως ἀδύνατη καί μέ μιά ἄλλη, συναφή ἐννοια: τό ἀλτουσερικό ἐγχείρημα συνέλαβε ἀρχικά τή μαρξιστική φιλοσοφία ὡς ἕνα θεωρητικό πρόβλημα, ἐπαγγέλθηκε τή μαρξιστική φιλοσοφία ὡς μιά διακριτή καί αὐθύπαρκτη φιλοσοφία, μέ ὄρους «θεωρίας», ἡ

ὁποία βεβαίως δέν θά καταλάμβανε ἀπλῶς μιά θέση δίπλα στίς ἄλλες στό φιλοσοφικό πάνθεο, ἀλλά θά συνιστοῦσε τήν «ἐπιστημολογική τομή» στόν θεωρητικό χώρο τῆς φιλοσοφίας, θά ἔδιδε τήν (ἐπιστημονική) «θεωρία τῆς θεωρητικῆς *πρακτικῆς*», ἀκυρώνοντας τίς προϋποθέσεις τοῦ πεδίου τῶν ἀντίστοιχων θεωρητικῶν ἰδεολογιῶν. Καί στήν κατάληξή του, αὐτή ἡ ἐπιστημολογική τομή ἀποδείχθηκε ὅτι δέν ἦταν ἄλλη ἀπό τήν κριτική τῶν θεωρητικῶν ἀξιώσεων τῆς φιλοσοφίας, ἀπό τήν ἀποδιάρθρωση τῆς φαντασιακῆς αὐτοερμηνείας τῆς, δηλαδή ἀπό τήν ἐπίγνωση ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι (σέ τελευταία ἀνάλυση) ταξική πάλη. Ταυτόχρονα, ἡ αὐτοκριτική τοῦ ἀλτουσερικοῦ ἐγχειρήματος ἀντιλαμβάνεται ὅτι τό φιλοσοφικό διακύβευμα πού θέτει ἡ ὑπαρξή τοῦ κομμουνισμοῦ δέν ἐγκεῖται στή *θεωρητική* διατύπωση τῆς ἐμπρακτικῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας: ἡ μαρξιστική φιλοσοφία δέν θά εἶναι μιά διακριτή, θεωρητικά διατυπωμένη δίκην αὐτοτελοῦς καί ἀμέτοχου συστήματος, φιλοσοφία, ἀλλά μιά «μή φιλοσοφία» – ὅπως ἀκριβῶς τό κράτος στό ὁποῖο ἀποβλέπει τό κομμουνιστικό κίνημα θά εἶναι ἕνα «μή κράτος», δηλαδή «μιά πολιτική μορφή ὁλοκληρωτικά νέα πού θά παράγει τήν ἴδια τῆς τήν κατάργηση». ¹⁶ Εἶναι καί ὑπό αὐτή τή δεύτερη ἐννοια πού «ἡ» μαρξιστική φιλοσοφία, ὅπως συνελήφθη καί ἐξαγγέλθηκε ἀρχικά, εἶναι ἀδύνατη.

Αὐτό τό τελευταῖο σημεῖο ὑποδεικνύει ἤδη ὅτι τό ἀδύνατο τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας δέν σημαίνει ὅτι ὁ κομμουνιστής ὀφείλει νά ἀδιαφορήσει γιά τή φιλοσοφία καί νά διακηρύξει τό «σθήσιμό της ἐντός τῶν *πρακτικῶν*». Ἀκριβῶς τό ἀντίθετο: στό σημεῖο αὐτό εἶναι πού τό *ἀναπόδραστο* διαπλέκεται μέ τό ἀδύνατο τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία εἶναι, ἀπ' ἐνός, ὁ χώρος ὅπου οἱ νέες μορφές σκέψης εἶναι ὑποτελεῖς ἀλλά καί, ἀπ' ἐτέρου, ὁ χώρος τόν ὁποῖο αὐτές πρέπει νά κατακτήσουν μετασχηματίζοντάς τον ριζικά (κατ' ἀναλογία μέ τή *λενινιστική* ἀντίληψη γιά τό κράτος). Ἡ φιλοσοφία εἶναι τό πεδίο ὅπου οἱ νέες μορφές σκέψης εἶναι ἐκ προοιμίου ἀδύνατες, ἀλλά καί τό πεδίο ὅπου εἶναι ὑποχρεωμένες νά ἐγγραφοῦν, νά συγκρουστοῦν καί νά κατισχύσουν, ἐάν θέλουν νά ὑπάρξουν. Στό πλαίσιο τῆς φιλοσοφίας ὡς ἔχει, μέ ὅλες τίς ἀξιώσεις καί τίς ψευδαισθήσεις τῆς, αὐτή ἡ ἐπικράτηση εἶναι ἀδύνατη: ἡ μάχη αὐτή μπορεί νά κερδηθεῖ μόνο μέ τό «μετασχηματισμό τῆς φιλοσοφίας». ¹⁷ Τό ὄνομα αὐτῆς τῆς ἐντασης εἶναι ἡ μαρξιστική φιλοσοφία – ὄχι πλέον μιά ἀκόμα φιλοσοφία, ἀλλά μιά νέα «φιλοσοφική *πρακτική*».

Τό γεγονός ὅτι στήν ἐκβαση μιᾶς πάλης (πάλης σέ τελευταία ἀνάλυση ταξικῆς) ἐπαφίεται τό ἐάν ὁ μαρξισμός (ὄχι *εἶναι*, ἀλλά) *γίνει* νοητός ἢ νοήσιμος καταργεῖ ἐκ προοιμίου κάθε ἀντίληψη θεμελίωσης καί ἐγγυήσεων, κάθε ἀντίληψη αὐτοθεμελίωσης τῆς φιλοσοφίας ὡς τοῦ ἀνώτατου δικαστηρίου τοῦ Λόγου. Καταργεῖ ἐκ προοιμίου κάθε ἰδέα πού θέλει τήν *πραγματικότητα* του κομμουνισμοῦ καί τῶν κομμουνιστῶν νά

υπάγεται στή *δυνατότητά τους* και τή φιλοσοφία υπέρτατο κριτή της τελευταίας. Αντιθέτως, είναι ή πραγματικότητα του κομμουνισμού που επιβάλλει τό φιλοσοφικό διακύβευμα τής δυνατότητάς του: οί κομμουνιστές είναι αὐτοί που δέν μπορούν παρά νά ἀναμετρηθοῦν μέ τό ἐρώτημα του «πῶς εἶναι δυνατός ὁ κομμουνισμός». Τό τελευταῖο εἶναι ἀναπόδραστο ἀκριβῶς δυνάμει τής ὑπαρξῆς του κομμουνισμού καί τῶν κομμουνιστῶν —ὅπως ἐξάλλου συνέβαινε μέ ὅλα τά διάσημα ἀνάλογα φιλοσοφικά ἐρωτήματα του παρελθόντος. Τό ἀναπόδραστο τής μαρξιστικῆς φιλοσοφίας ἐδράζεται στή *γεγονική καί de facto ὑπαρξη* αὐτῆς τῆς πραγματικότητας καί τῶν μορφῶν σκέψης που προϋποθέτει, ἐδράζεται στήν *πρακτική ὑπαρξη* τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας μέσα στά ἔργα του μαρξισμού.

Ἡ ἐμπλοκή μεταξύ ἀναπόδραστου καί ἀδύνατου περιγράφει μιά ζωτική πάλη, τό διακύβευμα τῆς ὁποίας εἶναι τό ἀδιανόητο ἢ μή του μαρξισμού. Εἶναι κυριολεκτικά ζωτικό γιά τό μαρξισμό νά ἀντιμετωπίσει τό ἐρώτημα του «πῶς εἶναι δυνατός ὁ μαρξισμός» — μόνο που πρέπει νά καταλάβουμε πλέον ὅτι αὐτό δέν τίθεται μέ ὄρους θεμελιωτικούς ἢ ὑπερβατολογικούς, ἀλλά μέ ὄρους κοινωνικῆς σύγκρουσης. Ἐάν καταλαβαίνουμε τήν ἐννοια τῆς ταξικῆς πάλης καί τίς φιλοσοφικές ἐπιπτώσεις της, θά διαπιστώσουμε πόσο ἀκατάλληλη εἶναι ἡ πρόσληψη αὐτοῦ του διακυβέυματος ἀπό τόν Η.Μ. καί τή Β.Κ.: «ὅπως κάθε πραγματικό ὑποκειμένο που ἔχει ἤδη συγκροτηθεῖ, ὁ κομμουνιστής φιλόσοφος θά ἔλεγε κι αὐτός μιά κατ' οὐσίαν κυκλική ἱστορία στόν ἑαυτό του γιά τήν ἀνάδυσή του, μετασχηματίζοντας μέ τήν ἀπαράμιλλη μαεστρία του ζωντανοῦ τίς συνθήκες ἀνάδυσής του σέ ἀποτελέσματα τῆς παρουσίας του», γράφουν οἱ δύο φίλοι (ἡ ἔμφαση ἀπό ἐμένα). Ἐγώ θά ἔλεγα ὅτι, πράγματι, οἱ συνθήκες ὑπαρξῆς του κομμουνισμού συνυφαίνονται μέ τά ἀποτελέσματα τῆς ὑπαρξῆς του, μόνο που αὐτό δέν γίνεται στό πλαίσιο καμίας κυκλικῆς ἱστορίας, ἀλλά στό πλαίσιο τῆς ταξικῆς πάλης, ὅπου δέν εἶναι μόνο ἡ πάλη ἀποτέλεσμα τῆς ὑπαρξῆς (αὐτό εἶναι τό εὐκολο), ἀλλά κυρίως ἡ ὑπαρξη εἶναι ἀείποτε ἀποτέλεσμα τῆς πάλης. Στό πλαίσιο τῆς φιλοσοφικῆς κατανόησης τῆς πάλης τῶν τάξεων, οἱ «τάξεις» (ἢ, γενικότερα, οἱ κοινωνικές δυνάμεις, οἱ πόλοι τῆς σύγκρουσης) δέν ἐπέχουν θέση ταυτοτήτων, ὄντοτήτων ἢ ὑποκειμένων που ἔχουν ἤδη συγκροτηθεῖ καί ἐν συνεχείᾳ ἐπιδίδονται στή μεταξύ τους πάλη, σάν ποδοσφαιρικές ὁμάδες, ἀλλά εἶναι ὄντοτες που συγκροτοῦνται καί ἀνασυγκροτοῦνται διαρκῶς στό πλαίσιο καί ὑπό τήν πρωτοκαθεδρία τῆς πάλης τους —*βαθμίδα τῆς ὁποίας εἶναι καί ἡ σκέψη, καί ἄρα ἡ φιλοσοφία*. Ταξική πάλη, ἐπαναλαμβάνουμε, σημαίνει πρωτοκαθεδρία τῆς σύγκρουσης ἐναντι τῶν ταυτοτήτων: *pugnare idem est ac existere...*

Ἡ μαρξιστική φιλοσοφία, λοιπόν, εἶναι ἀδύνατη καί ἀναπόδραστη ὅσο ὑπάρχει ὁ μαρξισμός ἀλλά καί γιά νά ὑπάρχει ὁ μαρξισμός. Ἐχουμε ἐδῶ ἐν δράσει ἕνα

διπλό *ἀπαράκαμπτο*: ἀφ' ἑνός, ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀπαράκαμπτη γιά τόν κομμουνισμό, ὡς ἀναπόσπαστη ὄψη του ἀγῶνα του νά ὑπάρξει ὡς πολλαχῶς συγκρουσιακή κοινωνική πραγματικότητα, ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὑπαρξη του κομμουνισμού ὡς συγχώνευσης ἑνός κινήματος καί μιάς ἐπιστήμης εἶναι ἀπαράκαμπτη γιά τή φιλοσοφία, γιά τόν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο. Ἡ *γεγονική καί ἀπαράκαμπτη ὑπαρξη* του κομμουνισμού διέπει τήν ἀμφίδρομη ἔλξη, τόν ἀμοιβαῖο τροπισμό του κομμουνισμού πρὸς τή φιλοσοφία καί ἀντιστρόφως, τήν ἐιδική φιλοσοφική προνομιακότητα του μαρξισμού, γιά τήν ὁποία ἐξανίστανται ἡ Β.Κ. καί ὁ Η.Μ., καθιστᾶ δηλαδή τόν κομμουνιστή ἀείποτε φιλόσοφο καί τόν φιλόσοφο δυνάμει κομμουνιστή.

Καί δύο λόγια γιά τήν τελική ὁμοβροντία τῆς κριτικῆς του Η.Μ. καί τῆς Β.Κ., σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ προβληματική που ὑπερασπιζομαι καί ἀπό αὐτές τίς σελίδες ἐμφανίζει τόν κομμουνιστή-φιλόσοφο ὡς τόν παράκλητο του γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος θά μπορέσει ἐπιτέλους «νά παραγάγει τή φιλοσοφία που θά λύσει τό πρόβλημα που ἀποτελεῖ προαπαιτούμενο τῆς ὑπαρξῆς του», αὐτόν που θά «προκύψει ὡς συνέπεια ἑνός ἐγκυρου συλλογισμοῦ που κάνει ὁ ἴδιος», αὐτόν που θά λύσει τό ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου γι' αὐτή τή φιλοσοφική παράδοση: τήν αὐτοθμελίωση του φιλοσοφικοῦ ὑποκειμένου. Ελάχιστα ἔχω νά πῶ ἐδῶ. Εἶναι σίγουρα οἱ πιό ἐνδιαφέρουσες γραμμές του κειμένου τους, ἕνα μικρό ὑπαινικτικό φιλοσοφικό κείμενο, που ἀξίζει κανείς νά τό διαβάσει. Τό μόνο του ἐλάττωμα εἶναι ἡ παντελής ἀστοχία του ὡς πρὸς τήν παρούσα συζήτηση, γιατί ἀκριβῶς βασίζεται στίς παραπάνω σοβαρές παρανοήσεις, καί κυρίως στήν αὐθόρμητη παρανόηση μιάς συγκρουσιακῆς ἀντίληψης γιά τή φιλοσοφία μέ τούς ὄρους τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοερμηνείας, στήν παρανόηση τῆς φιλοσοφικῆς ὑποστήριξης μέ ὄρους φιλοσοφικῆς θεμελίωσης. Ἡ ἐστίαση τῆς κριτικῆς μπορεῖ, δικαίως καί ὀρθῶς, νά περάσει ἀπό τή φιλοσοφική θεμελίωση του κομμουνιστή στήν αὐτοθμελίωση του κομμουνιστή φιλοσόφου ὡς φιλοσοφικοῦ ὑποκειμένου, τό ἐρώτημα ὅμως εἶναι πόθεν μᾶς προέκυψε ἡ πρώτη. Ἡ ὅλη κίνηση μοιάζει μέ ὀρθό ἐπιχείρημα βασισμένο σέ λανθασμένες προκειμένες ἢ, ἂν προτιμᾶτε, πρόκειται γιά ἕνα ἐνδιαφέρον παράδειγμα ἀσυμφιλίωτης ἀντιιδεαλιστικῆς πολεμικῆς που παρακινεῖται ἀπό κάποια ὑπόρρητα ἰδεαλιστικά ἀνταντακλαστικά. Αὐτό ὅμως ἔχει ὡς συνέπεια οἱ γραμμές αὐτές νά μὴν εἶναι ἀξιοποιήσιμες στή συζήτηση γύρω ἀπό τήν ἐπίμαχη προβληματική, γιατί ἀπλούστατα δέν τήν ἀφοροῦν. Καί ἐδῶ φαίνεται πράγματι σχετική ἡ παρατήρηση του Βιτγκενστάιν: εἶναι σάν κάποια παιδιά νά σκαρώνουν μιά κριτική καί μετά νά ρωτοῦν σέ ποιά προβληματική ἀπευθύνεται. Λυπᾶμαι, ἀλλά σίγουρα ὄχι σέ αὐτήν στήν ὁποία ὀνομαστικά ἀναφέρονται.

1. Λ. Άλτουσέρ, «Γιά τόν Μάρξ καί τόν Φρόιντ», περιοδικό *Θέσεις* 35, Άθήνα 1991.

2. Α. Μπαλτάς - Γ. Φουρτούνης, *Ό Λουί Άλτουσέρ καί τό τέλος του κλασικού μαρξισμού*, Έκδόσεις Ό Πολίτης, Άθήνα 1994.

3. Έ. Μπαλιμπάρ, «Σώπαινε άκόμα Άλτουσέρ», *Ό Πολίτης* 98, Άθήνα 1989.

4. Α. Μπαλτάς - Γ. Φουρτούνης, ό.π. Η συχνή άναφορά σέ αυτό τό κείμενο άποσκοπεύ, μεταξύ άλλων, στό νά υπενθυμίσει ότι πολλές άπό τίς υπό συζήτηση θέσεις είναι έδώ καί καιρό δημοσιοποιημένες καί σχολιασμένες. Φαίνεται πώς τότε διέλαθαν τής προσοχής τής Β.Κ. καί του Η.Μ.

5. Δέν έχουμε δεύ ποτέ, επί παραδείγματι, έναν μαρξιστή άστό πολιτικό. Άντιθέτως, ή έννοια μαρξιστής είναι κατά βάσιν συνεκατή μέ τήν έννοια κομμουνιστής (πάλη αυτή ή «συγχώνευση»).

6. Σχετικό έν προκειμένο είναι τό όλο πρόβλημα πού θέτει ή έγγραφή στην όραματική σημαία του κομμουνισμού τής «δικτατορίας του προλεταριάτου», ένα έξαιρετι-

κά γόνιμο πρόβλημα πού έχει πλέον θαφτεί κάτω άπό τή συντριπτική πίεση τής στρατηγικής ήττας, του θεωρητικού κενού καί τής πολιτικής εύπρέπειας.

7. Λ. Άλτουσέρ, «Γιά τόν Μάρξ καί τόν Φρόιντ», περιοδικό *Θέσεις* 35, Άθήνα 1991.

8. Λ. Άλτουσέρ, ό.π.

9. Για τήν έλλειψη επικοινωνίας άνάμεσα στην έν λόγω παράδοση καί τήν κυρίαρχη άγγλοσαξονική, βλ. Ντ. Λεκούρ, «Μαρξισμός καί έπιστημολογία», μτφρ. Βάσως Κιντή, *Ό Πολίτης* 66, 1984.

10. Μ. Pecheux - Ε. Balibar, «Γιά τήν έννοια τής έπιστημολογικής τομής», *Ό Πολίτης* 30, 1979.

11. Ό.π.

12. Βλ. επ' αυτού Α. Μπαλτάς - Γ. Φουρτούνης, ό.π.

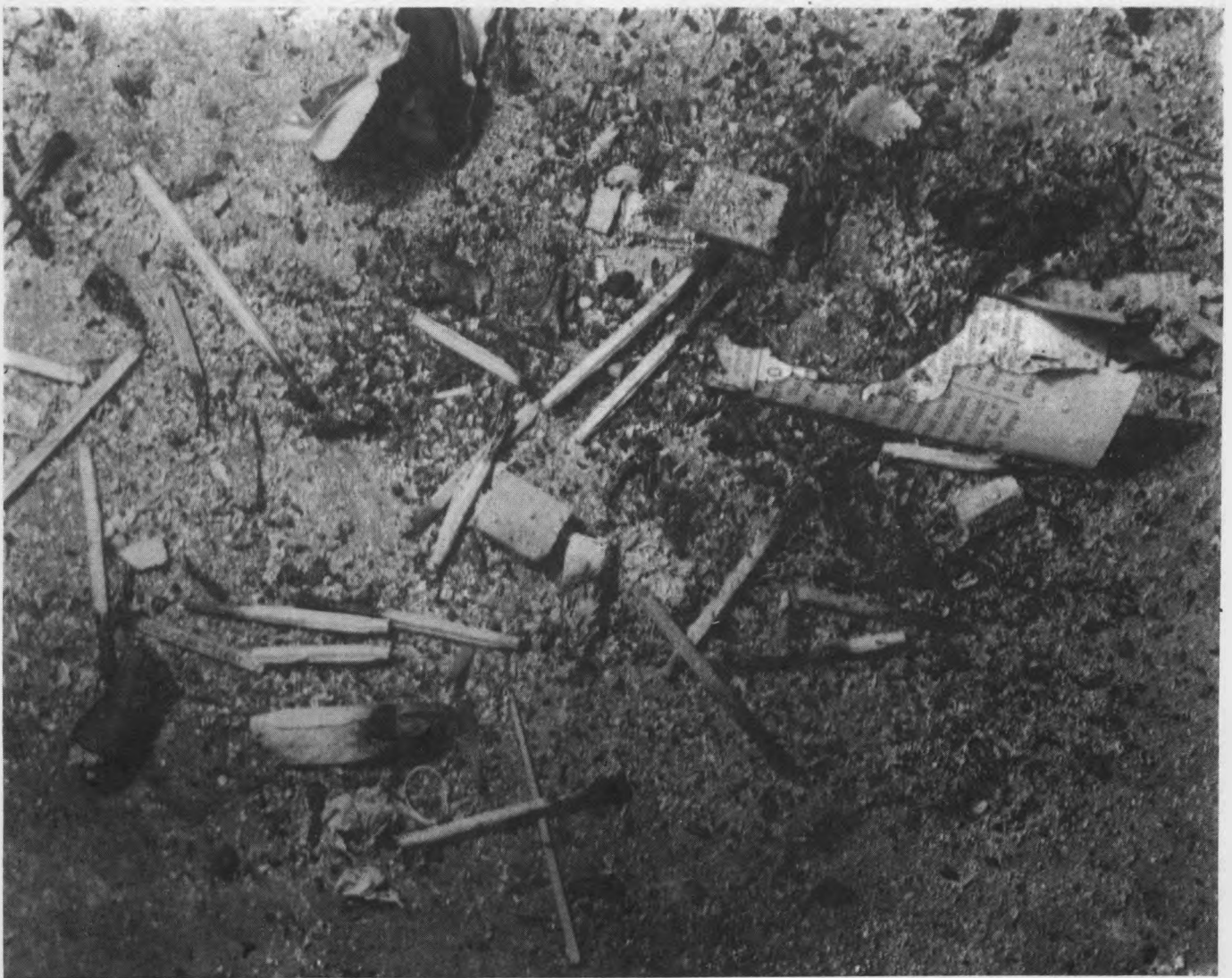
13. Λ. Άλτουσέρ, *Φιλοσοφικά*, Έκδόσεις Ό Πολίτης, Άθήνα 1994.

14. Ό.π.

15. Λ. Άλτουσέρ, «Γιά τόν Μάρξ καί τόν Φρόιντ», ό.π.

16. Λ. Άλτουσέρ, *Φιλοσοφικά*, ό.π.

17. Η διατύπωση παραπέμπει στό όμότιτλο κείμενο του Άλτουσέρ (Έκδόσεις Ό Πολίτης, Άθήνα 1992).

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

του Σπύρου Μοσχονά

Ronald Wardhaugh, *Proper English: Myths and Misunderstanding about Language* (Τά σωστά αγγλικά: Μύθοι και παρανοήσεις για τη γλώσσα). Blackwell, Ώξφόρδη 1999. ό. + 197.

Τό βιβλίό του Καναδοῦ γλωσσολόγου Ρόναλντ Γουάρντχογκ ἀσχολεῖται κυρίως μέ τό ἀκόλουθο ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατόν τόσο πολλοί καί τόσο ἀξιόλογοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, σέ τόσο διαφορετικές ἐποχές, μέ διακηρυγμένη αὐτοπεποίθηση καί ἀμείωτη ἔνταση, νά ἐκφράζουν τόσο ἀνόητες, παράλογες, ἀντιφατικές ἀπόψεις γιά τή γλώσσα; Τό ἐρώτημα αὐτό εἶναι κάθε ἄλλο παρά ρητορικό καί ἡ ὁποία ὑπερβολή στή διατύπωσή του ὀφείλεται στόν σχολιαστή καί ὄχι στόν συγγραφέα. «Οἱ ἀπόψεις μας γιά τή γλώσσα», διαβεβαιώνει ὁ Γουάρντχογκ, «εἶναι συγκεχυμένες καί ἀνορθολογικές. Χαρακτηρίζονται ἀπό μηδαμινή ἢ ἐλάχιστη λογική συνέπεια. Ὅμως, ἡ σύγχυση αὐτή καί ὁ παραλογισμός εἶναι φαινόμενα πού ἔχουν τέτοια διάδοση καί ἀσκοῦν τόσο ἐπίδραση πᾶντα μας ὥστε ὀφείλουμε νά προσπαθήσουμε νά τά καταλάβουμε. Εἶναι μέρος τοῦ πολιτισμοῦ μας καί δέν πρόκειται νά ἐξαφανιστοῦν μονομᾶς».

Προκειμένου ν' «ἀπομυθοποιήσει» τίς διαδεδομένες περί γλώσσας ἀπόψεις ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται μέ τή μεγάλη «παράδοση παραπόνων»¹ πού συνεχίζεται ὡς τίς μέρες μας μέ βιβλία κινδυνολογικοῦ περιεχομένου, ὁδηγούς «σωστῆς χρήσης» καί πληθώρα ἐπιστολῶν πού στέλνουν «ἀγανακτισμένοι» ἀναγνώστες στίς ἐφημερίδες σχετικά μέ τά λάθη στή χρήση τῆς ἀγγλικῆς καί τοῦς κινδύνους πού ὑποτίθεται πῶς ἀντιμετωπίζει ἡ πανίσχυρη αὐτή παγκόσμια γλώσσα. Ὁ συγγραφέας ἐξιστορεῖ μέ ἀδιάστο ὕφος τίς ἀντιλήψεις πού κατά καιρούς κυρίαρχησαν σέ σχέση μέ τή «φύση καί τή θέση» τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας ἀπό τόν 16^ο αἰ κ.έ. Ἡ ἐξιστόρηση αὐτή συντίθεται ἀπό συνοπτικές ἀλλά πολύ καλά πληροφορημένες καί ἐξαιρετα ἰσορροπημένες ἐπισκοπήσεις τῆς ἱστορίας, πρῶτον, τῆς ἀγγλικῆς (ἢ, σωστότερα, ἀγγλοαμερικανικῆς, ἐνίοτε καί τῆς γαλλικῆς) γραμματικῆς καί λεξικογραφίας, δεύτερον, τῆς ἀγγλικῆς γλωσσικῆς ἐκπαίδευσης, τρίτον, τῆς ἀγγλικῆς τυπογραφίας καί τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀλφαριθμητισμοῦ. Ἐχοντας ἐκθέσει στήν ἱστορική τους συνέχεια τίς «γλωσσικές μυθολογίες» πού περιβάλλουν τή χρήση τῆς ἀγγλικῆς ἀλλά καί τῶν περισσότερων γλωσσῶν τοῦ δυτικοῦ κόσμου, τό βιβλίό καταλήγει παρουσιάζοντας τά «ἀπομυθοποιητικά» πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῆς

γλώσσας ἀλλά καί τήν ἀποτυχία τῆς νεότερης γλωσσολογίας νά παρέμβει οὐσιαστικά στή γλωσσική καί γλωσσολογική ἐκπαίδευση. Προσιτός στόν «μῆ εἰδικό» ἢ «μέσο» ἀναγνώστη, ὁ Γ. μᾶς δίνει σελίδες γραμμένες ἀνεπιτήδευτα, μέ εἰλικρίνεια – συχνά εἰρωνεύεται τά δικά του γλωσσικά «λάθη» –, χιοῦμορ καί ἀπλότητα, σελίδες ἀπό τίς ὁποῖες λείπουν μόνο οἱ λεπτομερεῖς παραπομπές στό πλούσιο ἱστοριογραφικό ὑλικό πού ὁ συγγραφέας λαμβάνει ὑπόψη του.

Ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης θά ἐπισημάνει πολλές ὁμοιότητες καί ἐλάχιστες διαφορές μεταξύ τῶν ἀντιλήψεων πού ἐκθέτει ὁ Γ. καί αὐτῶν πού ἐκφράζονται τά τελευταῖα χρόνια στόν τόπο μας σχετικά μέ τήν ἐλληνική γλώσσα. Εἶναι σημαντικό, κατ' ἀρχάς, ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι ἡ σχετική μέ τή γλώσσα ἐπιστολογραφία στίς ἐφημερίδες, ἡ ὁποία τραβάει τήν προσοχή τῶν ἐρευνητῶν ὀλοένα καί περισσότερο τά τελευταῖα χρόνια, δέν εἶναι ἀποκλειστικά ἐλληνικό φαινόμενο². Ἡ ἄποψη ὅτι ἡ γλώσσα «παρακμάζει», «φθεῖρεται», «φτωχαίνει», «κακοποιεῖται» δέν ἐκφράζεται μόνο στά Γράμματα Ἀναγνωστῶν τῆς *Καθημερινῆς* καί στίς Ἐπιστολές πρὸς τό *Βῆμα*, δέν προβάλλεται μόνο γιά τά ἐλληνικά, μιά γλώσσα «μικρή», ὑποτίθεται, καί «ἀδύναμη» ἢ ἴδια ἄποψη, καί ἴσως μέ μεγαλύτερη ἔνταση, διατυπώνεται ἀπό πολλούς ἐπιστολογράφους καί ἐπιφυλλιδογράφους σέ μεγάλες ἀγγλόφωνες ἐφημερίδες γιά τήν κυρίαρχη ἀγγλική (ἢ ἀμερικανική) γλώσσα. Ἡ ἐπικαλούμενη αἰτιολογία βεβαίως διαφέρει: ἡ ἐλληνική θεωρεῖται ὅτι ἀπειλεῖται κυρίως ἀπό τήν ἀνεξέλεγκτη ἐπίδραση τῆς ἀγγλικῆς, τό λεξιλόγιο καί τοῦς ἐκφραστικούς τρόπους τῆς ὁποίας ἀπερίσκεπτα δανεῖζεται: οἱ ἀγγλόφωνοι, ἀντιθέτως, θεωροῦν ὅτι ἡ ἀγγλική ἀπειλεῖται ἐπειδή ἀπομακρύνεται ἀπό κάποιο ἰδεατό πρότυπο: ἀπειλή γιά τήν ἀγγλική γλώσσα εἶναι ἡ ἐξασθένιση τῆς ἴδιας τῆς «πρότοτυπης ἀγγλικῆς» (Standard English), ἐνῶ ὁ δανεισμός ἀπό ἄλλες γλώσσες γίνεται – καί ἀνέκαθεν γινόταν – ἀντιληπτός μᾶλλον ὡς τρόπος ἐμπλουτισμοῦ καί ἀνανέωσης τοῦ λεξιλογίου, ἂν ὄχι καί ὡς τρόπος διατήρησης τῆς κυριαρχίας τῆς ἀγγλικῆς ὡς διεθνoῦς *lingua franca*. Πάντως, ἂν αὐτό τό φαινόμενο «ἐκφρασης παραπόνων καί ἀνησυχίας» γιά τή χρήση τῆς γλώσσας εἶναι κοινό καί γιά τίς «ἰσχυρές» καί γιά τίς «ἀσθενεῖς» γλώσσες καί γιά τίς «δανειστρίες» καί γιά τίς «δανειζόμενες», αἰτιολογία του δέν μπορεῖ νά εἶναι ἡ

υποτιθέμενη «ίσχύς» ούτε μέτρο του ή πραγματική διάδοση των γλωσσών. Τό φαινόμενο είναι πιά διαδεδομένο από τή διάδοση οποιασδήποτε γλώσσας.

Άλλωστε, οί απόψεις στίς όποιες άσκει κριτική ό Γ. ένορχηστρώνονται παντού, πάντα πάνω σέ κοινά μοτίβα. Η αντίληψη ότι γίνεται κακή χρήση τής γλώσσας συνδέεται άρρηκτα μέ τήν αντίληψη ότι ή γλώσσα «φθείρεται» και «παρακμάζει»· ότι οί παλαιότερες μορφές τής γλώσσας είναι και σωστότερες, πλάνη πού αναγκαστικά συμβαδίζει μέ μιάν εξιδανικευμένη αντίληψη γιά τό γλωσσικό παρελθόν. Κοινή στάση όσων «άνησυχούν» γιά τή γλώσσα είναι ή άρνηση τής γλωσσικής ποικιλίας, ή άδυναμία τους νά καταλάβουν, όπως τό θέτει ό Γ. ότι «ή όρθότητα είναι έννοια σχετική». Οί περισσότεροι ταυτίζουν συνήθως τή γλώσσα μέ τόν γραπτό λόγο· ό προφορικός δέν τούς ένδιαφέρει και τούς άπασχολεί μόνο στό βαθμό πού δέν συμμορφώνεται μέ τά πρότυπα του γραπτού. Κοινή προσπάθεια τους ή αντίσταση στή γλωσσική αλλαγή, αντίσταση πού έπιτυγχάνεται μέ τήν καθιέρωση «πρότύπων», κυρίως γιά τό γραπτό λόγο. Τέτοια πρότυπα άποσκοπούν στήν ανάδειξη αυτού πού συχνά γίνεται αντιληπτό ως ιδιουσυνγκρασία μιās γλώσσας: άς θυμηθούμε τό «l'esprit en chaque langue» του Ρουσσώ· ύπάρχει, υποτίθεται, ένα «πνεύμα τής γλώσσας», πού συνήθως ταυτίζεται μέ τό «πνεύμα του έθνους», και οί όμιλητές - άκριδέστερα: οί λογοτέχνες - όφείλουν ν' «ανάδειξουν» και νά «καλλιεργήσουν» τό πνεύμα αυτό, τό όποιο έγγυάται τή «μοναδικότητα» γλώσσας και φυλής και, σέ άκραίες περιπτώσεις, τήν «άνωτερότητα» και τό «μεγαλειό» τους. Οί αντίληψεις αυτές είναι κοινόί τόποι· κάθε λαός έχει εκπροσώπους πού εξάιρουν τή μοναδικότητα τής γλώσσας του, θεωρούν ότι καλλιεργούν τό έξαιρετο πνεύμα της και θέλουν νά τήν ανάδειξουν σέ σχέση μέ γλώσσες πού τίσ αντιλαμβάνονται ως «βάρβαρες» ή και έχθρικές. Η συγκριτική προοπτική ανάδεικνύει τή σχετικότητα αυτών των πεποιθήσεων.

Προϋπόθεση αυτών των πεποιθήσεων, αλλά και τής καθαριστικής πρακτικής μέ τήν όποία εκδηλώνονται, είναι ή αντίληψη ότι ή γλώσσα είναι μόνο ένα άθροισμα, ένας «θησαυρός» λέξεων και (στερεότυπων) έκφράσεων. Η αντίληψη αυτή, πού παραγνωρίζει ό,τι άκριδώς ή νεότερη γλωσσολογία θεωρεί σημαντικότερο σέ κάθε γλώσσα, δηλ. τό σύστημα των συντακτικών - γραμματικών της κανόνων, έξηγεί πάντως τήν άθθεντία των λεξικών. Τά λεξικά είναι γιά τους περισσότερους κατάλογοι ιεροί και άμετάβλητοι, οί μόνοι ρυθμιστές τής «σωστής» χρήσης, τά νομολόγια των γλωσσών πού κανονίζουν τί πρέπει και τί δέν πρέπει νά λέγεται. Ό θόρυβος πού ξεσήκωσε ή καταγραφή όρισμένων «άπρεπών» χρήσεων στό λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη έπιβεβαιώνει αυτή τή νοοτροπία ιεροποίησης των λεξικών: τά λεξικά δέν έπιτρέπεται νά καταγράφουν τό άπρεπές, τό αισχρό, τό

δέθλο· δέν μπορούν νά λένε ό,τι δέν λέγεται. (Ό Γ. άφηγείται τό ακόλουθο έπεισόδιο: όταν κάποτε μιά κυρία συνεχάρη τόν μεγάλο λεξικογράφο τής άγγλικής Samuel Johnson έπειδή δέν είχε συμπεριλάβει «αισχρές» λέξεις στό λεξικό του, εκείνος τής άπάντησε ότι αυτό μποροΐσε νά τό ξερεί μόνο εάν προηγουμένως είχε άναζητήσει τίσ λέξεις αυτές στό λεξικό).

Λάθη στή χρήση τής γλώσσας μας τιλοφορείται ένας δίτομος όδηγός γιά τή «σωστή» χρήση τής έλληνικής. Τέτοιοι όδηγοί άσχολούνται μόνο μέ ό,τι γίνεται αντιληπτό ως γλωσσική παθολογία και άφορούν πάντα ένα μικρό σύνολο «λαθών», κυρίως του γραπτού λόγου. Όπως γράφει ό Γ.: «Έπιβάλλουν λίγους αυθαίρετους κανόνες πού πρέπει όλοι νά εφαρμόζουμε αν δέν θέλουμε νά ύποστοΐμε τίσ κοινωνικές συνέπειες. Οί κανόνες αυτοί γίνονται ή “γραμματική” μέ τήν όποία άποκλειστικά άσχολιόμαστε ενώ παραγνωρίζονται έντελώς οί πάμπολλοι άδιαμφισβήτητοι κανόνες πού ακολουθούμε όλοι». Όταν γίνονται αυτά τά ύποτιθέμενα «λάθη», θεωρείται ότι ή γλώσσα άπειλείται, φθείρεται, παρακμάζει κλπ. Καί τί είδους λάθη είναι αυτά; Θεωρείται, π.χ., λάθος νά λέμε «άποφασίζω ότι» αντί γιά «άποφασίζω νά», κι άς έχει καθιερωθεί μέ ιδιάζουσα σημασιολογική άποχρωση ή πρώτη έκφραση. Νά μή λέμε «δουλεύω σαν καθηγητής» αλλά «ως καθηγητής», γιατί «τό “ως” άποδίδει ιδιότητα ενώ τό “σαν” χρησιμοποιείται άποκλειστικά γιά σύγκριση» - παρ' όλο πού ή κοινή χρήση δέν σέβεται αυτή τή διάκριση. Νά μή λέμε «στά πλαίσια» αλλά «στό πλαίσιο», πού είναι, ύποτίθεται, λογικότερο, κι άς έχει καθιερωθεί ή πρώτη έκφραση. Νά μή λέμε «τό αρχείο έπεξεργάζεται από τόν ύπολογιστή» γιατί «τό ρήμα “έπεξεργάζομαι” έχει μέν ενεργητική σημασία άλλ' έχει “άποθέσει” τήν ενεργητική του μορφολογία», παρ' όλο πού ή λανθασμένη χρήση του ρήματος αυτήν άκριδώς τήν «άνωμαλία» θέλει νά διορθώσει. Νά προφέρουμε «δξά-λογος», και όχι «δξ-λογος» γιατί τό τελευταίο είναι «κακόηχο», παρ' όλο πού άκούγεται όλοένα και περισσότερο και ύπακούει σέ έπιταγές του φωνολογικού συστήματος. Νά άποφεύγουμε τίσ «έξαγγελτικές όνομαστικές» (Ό Γιάννης, τόν είδα χτές), γιατί είναι «άσύντακτες», ενώ ή «άσυνταξία» άκριδώς όρίζει τί είναι έξαγγελτική όνομαστική. Μπορούμε νά προσθέσουμε άρκετές παρόμοιες έπισημάνσεις, αλλά πάντως όχι πολλές. Αυτό πού ό Γουώρντχογκ μās καλεί νά συνειδητοποιήσουμε είναι ότι τό σύνολο αυτών των έπισημάνσεων δέν άποτελεί μιά γραμματική τής έλληνικής, όπως τό σύνολο παρόμοιων έπισημάνσεων γιά τά άγγλικά δέν συγκροτεί γραμματική τής άγγλικής. Ό στιγματισμός παρόμοιων λαθών και «λαθών» άποτελεί ίσως έναν όδηγό «εύπρεπούς» χρήσης, κάτι σαν τους όδηγούς κόσμας συμπεριφοράς γιά δεσποινίδες ή όμοτράπεζους, ένα είδος

γλωσσικής ήθικης – αλλά πάντως όχι γραμματική. Γραμματική είναι περισσότερο τά όσα παραλείπουν αυτοί οι όδηγοί παρά τά όσα έπισημαίνουν. Έπιπλέον, οι έπισημάνσεις τους έχουν στόχο νά διορθώσουν χρήσεις οι όποιες, καλώς ή κακώς, μοιάζουν νά έχουν καθιερωθεί ή έχουν πάντως κάποια αιτιολογία, έξυπνερτούν κάποια έπικοινωνιακή λειτουργία ή υπακούουν σέ κάποιες «διορθωτικές» τάσεις ή κανόνες – και «λανθασμένοι» κανόνες δέν υπάρχουν. Ό καθαριστής άρνείται σ' αυτές τίς χρήσεις τή μόνη λογική πού διεκδικούν, τή λογική τής καθιέρωσης – πού όμως είναι και ή μόνη λογική τής γλώσσας.

Οί όδηγοί αυτοί, καθώς και όλες οι ρυθμιστικές γραμματικές πού χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση, έχουν στόχο τήν καθιέρωση προτύπων για τή γλώσσα, τή δημιουργία μιιάς γλωσσικής ποικιλίας (μιιάς γραφολέκτου, κατά κανόνα) πού συνήθως όνομάζεται «πρότυπη» ή «κοινή» και ή όποια έξυπνερτεί κυρίως τίς ανάγκες τής διοίκησης και τής, κάθε άλλο παρά ούδέτερης, εκπαίδευσης. Ό Γουάρντχογκ μās προειδοποιεί ότι είναι λάθος νά θεωρούμε αυτή τήν «πρότυπη» ή «κοινή» ποικιλία ως ένα αποκλειστικά γλωσσικό μόρφωμα· σέ μεγάλο βαθμό δέν είναι παρά ένα σύνολο προδιαγραφών και προγραφών για τή «σωστή χρήση». Παρά και ίσως χάρι στον έντονα «πολεμικό» χαρακτήρα πού ένιστε αποκτούν οι καθαριστικές αντίληψεις για τήν Standard English, υπάρχει πλέον μιιά διαμορφωμένη αντίληψη τής Πρότυπης Άγγλικής. Καθοριστικός για τή διαμόρφωση τής αντίληψης αυτής είναι ό ρόλος τής εκπαίδευσης. Καθοριστική είναι επίσης ή τεράστια παράδοση διδασκαλίας τής άγγλικής ως ξένης γλώσσας (ό ^, προφανώς θεωρώντας δεδομένη τήν τεράστια διάδοση τής άγγλικής, δέν φαίνεται ν' αντιλαμβάνεται τή σημασία πού έχει για τήν τυποποίηση μιιάς γλώσσας ή διδασκαλία τής σέ άλλόγλωσσους). Δέν είναι στον ίδιο βαθμό παγιωμένη ή αντίληψη για τήν κοινή νέα έλληνική, τήν «Πρότυπη Έλληνική». Η ίδια ή «ουστατική πράξη» τής Κοινής Νέας Έλληνικής, πού αναγνωρίζει ότι δημοτική και καθαρεύουσα μπορούν νά συνυπάρξουν έντός τής «ίδιης» γλώσσας, τής «Κοινής», είναι πολύ πρόσφατη, γέννημα των τελευταίων μόλις δεκαετιών. Αισθανόμαστε ακόμα τήν ένταση πού δημιουργεί αυτή ή συνύπαρξη. Τά λεξικά του Έ. Κριαρά, του Γ. Μπαμπινιώτη και του Ίδρυματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη διαφέρουν, μεταξύ άλλων, ως πρós τό βαθμό άνοχής πού δείχνουν στά «λόγια» στοιχεία τής γλώσσας. Γραμματικές όπως του Ά. Τσοπανάκη (*Νεοελληνική Γραμματική*, Έστία, Άθήνα 1994) και των D. Holton, P. Mackridge και Eι. Φιλίππακη - Warburton (*Greek*, Routledge, London 1997) δέν υιοθετούν άπλως διαφορετικές έπιστημονικές άφετηρίες· υιοθετούν και διαφορετικά ιδεολογικά πρότυπα για τό τί και πώς είναι ή κοινή νεοελληνική γλώσσα. Όμως, μιιά «κοι-

νή» ή «πρότυπη» γλώσσα, όπως έπισημαίνει ό W., «είναι πάντα ένα ιδεώδες πού οι άνθρωποι έχουν για τή γλώσσα, μιιά όμοιογενοποιημένη και τεχνητή κατασκευή». Η κατασκευή αυτή νομοθετείται κυρίως από φιλόλογους και γλωσσολόγους και υποστηρίζεται κυρίως από τους επαγγελματίες τής γραφής – συγγραφείς, διορθωτές, εκδότες, παιδαγωγούς. Σκοπός τής είναι νά δεσμεύσει όλους τους υπολοίπους.

Για τή δημιουργία αυτής τής δέσμευσης κυρίαρχος είναι, πιστεύουμε, ό ρόλος των «πνευματικών» έλίτ. Οι άπόψεις των «άνθρώπων των γραμμάτων και του πνεύματος», τίς όποιες ό Γ., επιδιώκει νά έλέγξει, δέν είναι, κατά τή γνώμη μας, «προσωπικές», μέ τήν αυστηρή έννοια του όρου. Γι' αυτό άλλωστε παρουσιάζουν τέτοιες όμοιότητες σέ όποια γλωσσική κοινότητα και νά εκφράζονται. Υπάρχει συλλογικότητα σ' αυτές τίς άπόψεις, όπως ακριβώς συλλογική επιβάλλεται νά είναι ή χρήση τής κοινής γλώσσας τήν όποια άφορούν. Οι έλίτ εξασφαλίζουν αυτή τή συλλογικότητα. Άποτελούν τή γλωσσική μας άριστοκρατία. Επωμίζονται συχνά τό ρόλο του «υποτιμητή τής καθομιλουμένης» και λειτουργούν, όπως εύστοχα έπισημαίνει ό Γ., σαν ένα είδος «γλωσσικής χωροφυλακής». Ίσως όμως ή σημαντικότερη λειτουργία τής έλίτ δέν είναι τόσο του «χωροφύλακα» ή του «τοποτηρητή»· ό κύριος ρόλος τής είναι νά εκλογικεύει τίς τρέχουσες αντίληψεις για τή γλώσσα και νά τίς νομιμοποιεί προσδίνοντάς τους τό κύρος πού τούς είναι άπαραίτητο για νά εξαπλωθούν σέ ευρύτερα στρώματα.³ Οι «άνθρωποι των γραμμάτων» άσχολούνται, βέβαια, κυρίως μέ τίς ανάγκες τής γραφολέκτου. Οι γλωσσολόγοι ανάμεσά τους ξεχωρίζουν μέ τό κύρος τους πού προσδίδει βαρύτητα στίς ρυθμιστικές τους έπεμβάσεις. Ό ιδιαίτερος ρόλος των δημοσιογράφων και των μέσων είναι νά δημιουργούν, εύκαιριακά, έπικοινωνιακά έπεισόδια, «ήθικους πανικούς», όπως άποκαλούντά από τούς έπικοινωνιολόγους, γύρω από «γλωσσικά» ζητήματα⁴. Θά δούμε έτσι συχνά τον τύπο ν' άσχολεϊται επί έβδομάδες όλόκληρες μέ τά «ανάρμιστα» έρμηνεύματα στο λεξικό του Μπαμπινιώτη, νά «μάχεται» ένάντια στην πρόταση για περιορισμό των γλωσσών εργασίας στα όργανα τής Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρόταση Λαμασούρ), μέ τήν όποια οι «βάρβαροι» έταίροι μας θέλησαν ν' αποκλείσουν τήν ένδοξη ελληνική μας γλώσσα, νά κατακεραυνώνει τή «λεξιπενία» των νέων, αλλά και τή «χυδαιότητα» εκφράσεών τους, ν' άσχολεϊται συνεχώς και άδιαλείπτως μέ τήν έπισήμανση γλωσσικών «λαθών».

Ο ήθικός πανικός πού προκαλείται γύρω από τέτοια ζητήματα δίνει τήν εύκαιρία στή γλωσσική μας άριστοκρατία νά εκφραστεί. Συνήθως οι άπόψεις τής δέν έχουν λογική συνοχή και τά έπιχειρήματά τής είναι «κυκλικά», όπως θά τά χαρακτηρίζαν ό Γ. και οι περισσότεροι γλωσσολόγοι. «Κυκλικά» μέ

ποιά έννοια; "Όταν έντοπίζεται «λάθος», γίνεται επίκληση κάποιου «κανόνα», αλλά ο κανόνας αυτός είναι συνήθως ad hoc, ισχύει μόνο αν θεωρήσουμε ότι αυτό που έπισημάνθηκε ως λάθος είναι πράγματι τέτοιο. Άλλωστε, συχνά γίνεται επίκληση κάποιου «ιστορικού» κανόνα που ρύθμιζε παλαιότερη γλωσσική χρήση και δέν αφορά πλέον τό παρόν της γλώσσας – ενός κανόνα δηλ. που είναι και πάλι, μέ συγχρονικά κριτήρια, ad hoc. Μέ άλλα λόγια, γλωσσικό λάθος είναι αυτό που θεωρείται τέτοιο από αυτούς που θεωρούν τόν ένατό τους γλωσσικά αλάνθαστους. Ή ίδια «κυκλικότητα» χαρακτηρίζει τίς διαδεδομένες απόψεις για τή γλώσσα έν γενέι. Για τούς γλωσσολόγους δέν υπάρχουν φτωχές και πλούσιες γλώσσες, ανώτερες και κατώτερες, πρωτόγονες και πολιτισμένες. Σημασία λοιπόν δέν έχει τόσο γιατί μιά γλώσσα θεωρείται «άνώτερη», αλλά από ποιούς καλλιεργείται αυτή ή αντίληψη και για ποιούς λόγους. Αν αφαιρέσουμε από τίς αντίληψεις περί γλωσσικής ανωτερότητας τό σκληρό κέλυφος τών κοινοτοπιών που τίς περιβάλλει, απομένει ένας και μοναδικός λόγος: μιά γλώσσα θεωρείται «άνώτερη» γιατί έτσι πιστεύει ή έγγραμματα έλίτ αυτής της γλώσσας. Γιατί θεωρείται «άνώτερη» ή άγγλική γλώσσα; Διότι – έτσι λέγεται συνήθως – είναι γλώσσα καλλιεργημένη, μπορεί νά εκφράσει τά πάντα, αφού έχει δανειστεί λεξιλόγιο από πολλές γλώσσες, μιλιέται παγκοσμίως, έχει «άπλή και λογική γραμματική», προσφέρεται για άπλές και σαφείς διατυπώσεις. Και γιατί θεωρείται «άνώτερη» ή έλληνική γλώσσα; Διότι – έτσι λέγεται συνήθως – ή έλληνική έχει μεγάλη ιστορία, χρησιμοποιήθηκε πρώτη για νά εκφράσει άφηρημένες φιλοσοφικές έννοιες, έχει – αυτή κυρίως – «λογική γραμματική», «είναι ώραία και πλούσια». Κοινοτοπίες, θά πει κανείς, αλλά ένίστε διατυπώνονται μέ όχι και τόσο κοινότοπο τρόπο. Νά πώς μιλάει ο Έδ. Έλύτης για τήν έλληνική ορθογραφία και γραμματική:

«Ή πολυαιώνια παρουσία του έλληνισμού πάνω στα δώθε ή εκείθε του Αιγαίου χρώματα έφτασε νά καθιερώσει μάν ορθογραφία, όπου τό κάθε ώμέγα, τό κάθε ύψιλον, ή κάθε όξεία, ή κάθε ύπογεγραμμένη δέν είναι παρά ένας κολπίσκος, μιά κατωφέρεια, μιά κάθετη βράχου πάνω σέ μιά καμπύλη πρύμνας πλεούμενου, κυματιστοί άμπελώνες, υπέρθυρα έκκλησιών... [Ή έλληνική] είναι μιά γλώσσα μέ πολύ άυστηρή γραμματική, που τήν έφκιασε μόνος του ο λαός, από τήν έποχή που δέν πήγαινε ακόμη σχολείο. Και τήν τήρησε μέ θρησκευτική προσήλωση κι άντοχή αξιοθαύμαστη μέσα στίς πιό δυσμενεϊς εκατονηταετίες».

Τί μπορεί ν' άντιτάξει κανείς σέ τέτοιες απόψεις; Τίποτα. Θά μπορούσε, βέβαια, νά ισχυριστεί, όπως τό έπιχειρεί ο Γουώρντχογκ σέ σχέση μέ παρόμοιες απόψεις για τά άγγλικά, ότι ο Έλύτης ταυτίζει

γλώσσα και γραφή, ότι δίνει υπερβολική έμφαση στήν ιστορία της γλώσσας, ότι κάθε γραμματική, οποιασδήποτε γλώσσας, είναι «άυστηρή», άλλως δέν θά υπήρχε έπικοινωνία, ότι κάθε λαός «φτιάχνει μόνος του» τή γλώσσα του και κάθε γλώσσα έχει ιστορία, «τί μεγάλη τί μικρή», ότι ή ορθογραφία τέλος πάντων δέν ρυθμίζεται από τόν λαό. Και λοιπόν; Ή ισχύς του «έπιχειρήματος» του Έλύτη βρίσκεται άλλου και μένει, φοβούμαι, ανεπηρέαστη από «λογικά» άντεπιχειρήματα. Ή διατύπωση του ποιητή είναι ισχυρή άκριβώς επειδή δέν άποτελεί έπιχειρήμα. Άντλεί τή δύναμή της όχι από τή λογική αλλά από τίς ποιητικές εικόνες που έπικαλείται. Άντλεί έπίσης τή δύναμή της από τήν όμοθυμία όσων άποδέχονται αυτές τίς ποιητικές μεταφορές σέ σχέση μέ τή γραμματική και τήν ορθογραφία. Και βέβαια, έμμέσως, άντλεί τή δύναμή της από τό γεγονός ότι τίς απόψεις αυτές τίς εκφράζει ο ίδιος ο Έλύτης, ένα καταξιωμένο και «άπρόσβλητο» μέλος της πνευματικής μας έλίτ. Ή «κυκλικότητα» λοιπόν, ο ταυτολογικός χαρακτήρας παρόμοιων έπιχειρημάτων, δέν μπορούν νά θεωρούνται τυχαία. Στήν πραγματικότητα ή κυκλικότητα όρίζει τήν ίδια τή συνθήκη ένταξης στήν έλίτ: διότι για νά ένταχθείς στήν έλίτ πρέπει νά έπιδεικνύεις τή συμπεριφορά του «γλωσσικά μορφωμένου» και για νά θεωρείσαι «γλωσσικά μορφωμένος» πρέπει νά δέχεσαι τίς προδιαγραφές που ή έλίτ έχει θέσει, δηλ. νά έχεις ένταχθεί σ' αυτήν.

Οί γλωσσολόγοι, μάς λέει ο Γ., δέν άσχολούνται συνήθως μ' αυτές τίς μυθολογικές αντίληψεις για τή γλώσσα. Τίς θεωρούν εκ προοιμίου παράλογες – «άντιεπισημονικές» – και πιστεύουν ότι είναι μάταιη κάθε προσπάθεια άνασκευής τους.⁵ Ίσως ή άδυναμία του βιβλίου του Γ. έγκειται στο ότι άσχολείται υπερβολικά μέ τή λογική άνασκευή αυτών τών απόψεων, λησμονώντας άκριβώς ότι οι απόψεις αυτές «είναι μέρος του πολιτισμού μας» δέν συγκροτούν έπιχειρήματα αλλά μυθολογίες που παρουσιάζονται ως γνωστικές και πολιτισμικές συμβάσεις, ως αυτόνοπτες και άδιαμφισβήτητες παραδοχές για τή φύση της γλώσσας – και ως τέτοιες άποκοιούν χαρακτήρα δεσμευτικό. Είδαμε ότι είναι καθοριστικός ο ρόλος τών έλίτ στή δημιουργία αυτής της ευρύτερης δέσμευσης. Ή πνευματική έλίτ, κατά κάποιο τρόπο, εκδιάζει τή δέσμευσή μας έπικαλούμενη αυτό που θά μπορούσαμε νά ονομάζουμε σύνδρομο της άναρχίας: αν οι «κανόνες» δέν δεσμεύουν τούς πάντες, ή γλωσσική χρήση θά καταντήσει άναρχη. «Δέν μπορεί ο καθένας νά γράφει – και νά μιλά – όπως θέλει»: αυτό είναι τό σύνθημα κάθε ρυθμιστικής παρέμβασης στή γλώσσα.

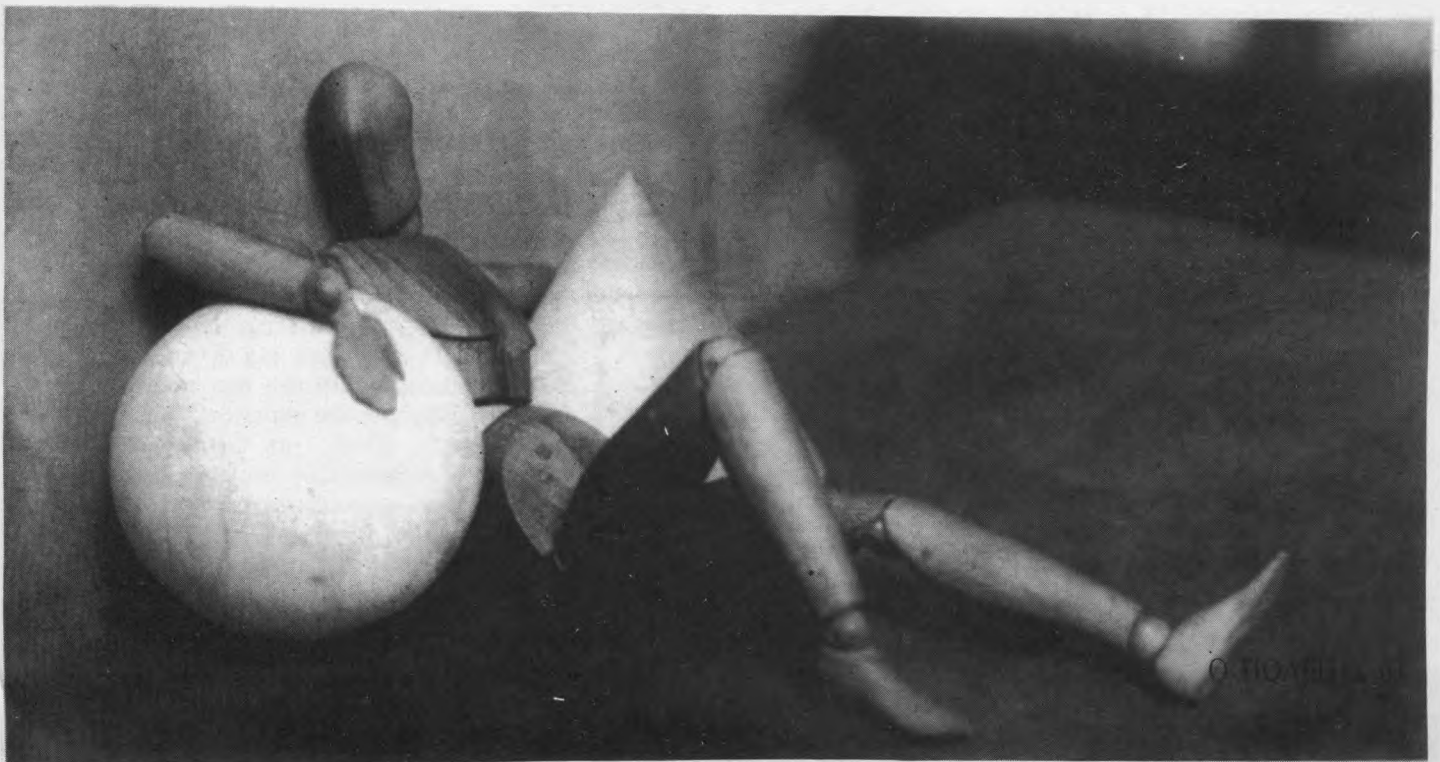
Ο Γ. δείχνει πολύ πειστικά ότι οι ρυθμιστικές έπεμβάσεις στή γλώσσα άνταποκρίνονται σ' ένα «μεγάλο ψεύδος». Ή γλωσσική χρήση δέν μπορεί νά είναι άναρχη διότι ύπακούει σέ γραμματικούς κανόν-

νες έτσι κι αλλιώς, υπακούει μάλιστα σέ κανόνες τούς όποιους οί ρυθμιστικές επεμβάσεις συνήθως παραγνωρίζουν· και δέν μπορεί νά είναι άναρχη ή γλωσσική χρήση διότι εκπληρώνει στοιχειώδεις επικοινωνιακές ανάγκες, τίς όποτες άκριβώς υπηρετοῦν οί γραμματικοί κανόνες. Φοβοῦμαι όμως ότι ο Γ. άδυνατεί νά δει ότι οί ρυθμιστικές επεμβάσεις άνταποκρίνονται επίσης και σέ μιá «μεγάλη αλήθεια». Άνταποκρίνονται άκριβώς στίς πολιτισμικές μας δεσμεύσεις. Η κοινή ή πρότυπη γλώσσα κατασκευάζεται – και άρα υπόκειται σέ ρύθμιση έξ όρισμοῦ – άκριβώς για νά γράφουν – και νά μιλοῦν – όλοι «μέ τόν ίδιο τρόπο», άκολουθώντας δηλαδή τίς ίδιες συμβάσεις. Δέν χρειάζεται νά τονίσουμε τή χρησιμότητα αὐτῶν τῶν συμβάσεων στόν δημόσιο βίο μιᾶς γλώσσας, στήν εκπαίδευση και τή διοίκηση, όπου ο γραπτός λόγος άποκτá ένιοτε προβάδισμα έναντι τοῦ προφορικοῦ, ὅπως δέν χρειάζεται νά τονίσουμε τίς άφόρητες πιέσεις πού, μέσω τῆς καθιέρωσης τέτοιων συμβάσεων, άσκοῦνται στά προφορικά ιδιώματα, στίς διαλέκτους και κοινωνιολέκτους μιᾶς γλώσσας. Κάθε κοινή ή πρότυπη γλώσσα περιβάλλεται από μυθολογίες πού τῆς εξασφαλίζουν τή συνεκτικότητα και τήν άποδοχή πού χρειάζεται, γιατί κάθε κοινή γλώσσα είναι ταυτόχρονα γλώσσα και ιδεῶδες. Τά «συγκριτικά πλεονεκτήματα» αὐτῶν τῶν μυθολογιῶν είναι άλλωστε περιορισμένα· ή μυθολογία τῆς άγγλικῆς ελάχιστα διαφέρει, ως πρός τίς υπόρρητες παραδοχές τῆς, από τή μυθολογία τῆς ελληνικῆς ή και οποιασδήποτε γλώσσας έχει υποστεί τή διαδικασία τῆς τυποποίησης. Η γλωσσική μυθολογία τήν όποία εκθέτει ο Γ. είναι μυθολογία ὄλων, λίγο-πολύ, τῶν δυτικῶν γλωσσῶν, είναι μυθολογία τοῦ πολιτισμοῦ μας. Είναι ή κοινότοπη μυθολογία τῆς κοινῆς γλώσσας.

Και ὅπως μέ καθετί στή γλώσσα, ή μόνη συνθήκη πού πρέπει νά εξασφαλίζουν τά γλωσσικά πρότυπα

και οί μυθολογίες πού τά περιβάλλουν είναι νά γίνονται άποδεκτά.

1. Ο ὅρος *complaint tradition* είναι τῶν J. Milroy & L. Milroy, *Authority in Language: Investigating Standard English*, Routledge, London 1993³ (1985), κεφ. 2.
2. Σχετικά μέ τήν επιστολογραφία και επιφυλλιδογραφία για τήν ελληνική γλώσσα, βλ. P. Δερβερούδη και Σ. Μοσχονά, «Ο καθαρισμός τῆς γλώσσας και ή γλώσσα τοῦ καθορισμοῦ», *Σύγχρονα Θέματα* 62 (Ιαν.-Μάρτ. 1997), σσ. 79-91· πρβλ. Α. Ίορδανίδου και Γ. Άνδρουτοόπουλου, «Πήρανε τή γλώσσα στό... κρανίο»: Στάσεις τῶν ΜΜΕ άπέναντι στή γλώσσα τῶν νέων», στό *Ελληνική Γλωσσολογία 97: Πρακτικά τοῦ Γ΄ Διεθνοῦς Γλωσσολογικοῦ Συνεδρίου για τήν Ελληνική Γλώσσα*, Ἐλληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σ. 586-595.
3. Για τόν νομοποιητικό ρόλο τῶν διαφόρων ελίτ, βλ. G. Thomas, *Linguistic Purism*, Longman, London 1991· βλ. επίσης Δελδερούδη και Μοσχονά, ὁ.π., σ. 82. Ο Wardhaug σημειώνει ότι οί κινδυνολόγοι επικαλοῦνται συχνά τή «λογική» –και τήν ήθικη– μάλλον παρά τή γραμματική. Γι' αὐτούς ή διδασκαλία τῆς γραμματικῆς είναι ένα είδος *ήθικῆς διδασκαλίας*.
4. Σχετικά μέ τόν «ήθικό πανικό» για τή γλώσσα αλλά και τή σημασία ποικίλων γλωσσικῶν αξιολογήσεων, βλ. τό εξαίρετο διβλίο τῆς D. Cameron, *Verbal Hygiene*, Routledge, London 1995, ιδιαίτερα τό κεφ. 3.
5. Πρβλ. ὁμως L. Bauer & P. Trudgill, ἐπιμ., *Language Myths*, Harmondsworth: Penguin Books, ὅπου 21+1 γλωσσολόγοι ἀναλαμβάνουν νά καταρρίψουν 21 «γλωσσικούς μύθους», ὅπως: «τά ιταλικά είναι ὠραία και τά γερμανικά άσχημα» «τά γαλλικά είναι λογική γλώσσα», «οί νέοι ούτε γράφουν ούτε μιλάνε σωστά πιά» κλπ. Οί ἐπιμελητές τοῦ τόμου ἐπισημαίνουν και αὐτοί τήν άποτυχία τῶν γλωσσολόγων νά «πληροφορήσουν» τό εὔρύτερο κοινό για γλωσσικά θέματα· ἐπισημαίνουν επίσης ότι οί μύθοι για τή γλώσσα αποτελοῦν πάντως «μέρος τοῦ πολιτισμοῦ μας» –τοῦ άγγλοαμερικανικοῦ ή τοῦ εὔρύτερου, δέν διευκρινίζει.

ΜΙΚΡΟ ΣΧΟΛΙΟ ΠΑΝΩ ΣΕ ΕΝΑΝ ΔΙΑΛΟΓΟ

Στό διάλογο μέ τόν Νίκο Θεοτοκά (Πολίτης, Σεπτέμβριος, 'Οκτώβριος '99) ό Διονύσης Γουσήτης αναφέρθηκε σέ άρθρο μου στήν *Αυγή* τής 11.7.99 γιά τά ανθρώπινα δικαιώματα υποπίπτοντας κι αυτός στό γνωστό άμάρτημα τής διαστρέβλωσης τής έκφρασμένης σκέψης μέ τή μέθοδο τής επίλεκτικής απομόνωσης φράσεων.

Παρ' όλα αυτά, ή άποκατάσταση δέν άποτελέσει τό βασικό έρέθισμα αυτού του σύντομου σημειώματος -έτσι κι άλλιώς ζοΰμε στήν εποχή των διαστρεβλώσεων, δέν είναι, έπομένως, δυνατό νά χωλοσκάμε συνεχώς-, αλλά ή συζήτηση πού άνοιξαμε μέ τή μικρή μου φίλη Κατερίνα. Έκείνη μέ έπεισε πώς ίσως άξιζει τόν κόπο νά επανέλθω στό θέμα τής «άνθρώπινης άξιοπρέπειας», πού έδωσε και λαβή γιά παρεξήγηση. Ναι, πιστεύω πώς υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά πού παρακολουθούν τήν ανθρώπινη φύση (όσο ή μνήμη των κυττάρων μας είναι σέ θέση νά κατασκευάσει τήν εικόνα της) και, ύπ' αυτή τήν έννοια, οποιαδήποτε άναίρεση του σκληρού πυρήνα τους ισοδυναμεί με άμνηστικό της ύπαρξης. Η έφεση γιά ελευθερία, ή έλευθερία και τό ζήν εν κοινωνία, στήν άκραία τους, έσώτατη, μορφή είναι άναπαλλοτρίωτα. Από εκεί και πέρα, όμως, ή συγκεκριμένη μορφή κι ό τρόπος πού οι άνθρωποι κάθε ιστορικής περιόδου διώνουν τά στοιχεία πού τους συγκροτούν, είναι καθαρά πολιτισμικό φαινόμενο, άρα χρονικά προσδιορίσιμο και πεπερασμένο. Άκόμα κι αυτή ή έφεση γιά ζωή πού κάποιος θά μπορούσε νά ίσχυριστεί πώς είναι ένστικτο, άρα παρακολούθημα μή επηρεαζόμενο από έξωγενείς παράγοντες, διατηρεί ύψηλό ποσοστό πολιτισμικού επικαθορισμού.

*Άλλη αντίληψη ζωής και σχε-

σης μέ τό θάνατο προβάλλει ό Σωκράτης, ό ρομαντικός Βέρθερος ή ό Κινέζος Λάο Τσέ. Δέν υπάρχουν, έπομένως, όντολογικού τύπου χαρακτηριστικά, αλλά (κυρίως) ανθρώπινες έπιλογές, των όποιων ή κοινωνική άντικειμενοποίηση έπεται μιάς προηγούμενης, σιωπηρής και άτυπης, διαδικασίας προσχώρησης.

Γιά νά τό ποΰμε άλλιώς.

*Αν υποθεθεί πώς ή σύλληψη του πίνακα άξιών λαμβάνει χώρα στό μυαλό κάποιου Μωυσή, Σόλωνα ή Μωάμεθ (δέν γίνεται έτσι, βέβαια) ή έδραίωση έξαρτάται άπ' τήν άποδοχή των άξιών αυτών εκ μέρους των μελών τής κοινωνίας.

*Όσο πίο διευρυμένος είναι ό κύκλος, όσο, άλλα λόγια, περισσότερο καθολικός είναι ό χαρακτηρισ τους, τόσο πίο άυτονόητος και λειτουργικός γιά τήν κοινωνική συνοχή, είναι ό άξιολογικός κανόνας.

Αυτό δέ πού ξεχωρίζει τίς άνοιχτές (δημοκρατικές) κοινωνίες άπό τίς κοινωνίες τής βίας, είναι πώς, στήν πρώτη περίπτωση, ή έσωτερικευση τής άξιολογικής κατάταξης γίνεται έλευθέρως, χωρίς καταναγκασμό, σχεδόν αυτόματα, ως τρόπος ζωής, τόσο πού ή ένάντιση νά άποτελεί συνειδητή άντίθεση ή παραβατική συμπεριφορά, ένω στή δεύτερη περίπτωση ή όμοθυμία επιβάλλεται.

Αυτή δέ ή διαδικασία, τήν όποία ως γνήσιοι οίηματίες τής «πολιτισμένης Δύσης» λησμονοΰμε ή άποσιωποΰμε, άποτελεί και τόν σταθερό κανόνα μέτρησης του «άνθρωπισμού» μας. Διότι, πολύ άπλά, σηματοδοτεί τή βαθιά άναγνώριση τής έτερότητας του Άλλου και τό δικαίωμα νά προσχωρήσει ή νά μήν προσχωρήσει στίς άξίες πού του προτείνονται, ό,τι όνόμασα στό άρθρο τής *Αυγής* συσσιαστικό σεβασμό τής ανθρώπινης

άξιοπρέπειας, ό όποιος (σεβασμός) άποτελεί και τή βάση τής όποιας πολιτισμικής μείξης μέ ήπιες διαδικασίες, μέ άνοχή, και ένθεν και ένθεν διείσδυση. Τά προβλήματα, ιδίως σέ περιόδους πολιτισμικών διαφοροποιήσεων, όπως ή σημερινή, δέν τίθενται πάντοτε μέ όρους άσπρου-μαύρου και ή έπαφή άνάμεσα στό δικό μας Έγώ, πού σωστά και ύγιως θέλουμε νά προστατεύσουμε και στόν Άλλον πού πρέπει νά άνεχτοΰμε, είναι άμφίδρομη, περίπλοκη, συνεχώς έπαπειλούμενη κι έξελισσόμενη. Πολύ περισσότερο πού, όταν τό παλιό δέν βολεύει και τό καινούργιο δέν έχει βρει τήν ίσορροπία του, ή έσωτερικευση ντυμπλάρεται, αυτοϋπονομεύεται και, συχνά, ίσορροπώντας πότε πάνω στό περιεχόμενο και πότε στή διακήρυξη, νοθεύεται.

Μικρό παράδειγμα.

Πρίν από κάποιο διάστημα, στή Γαλλία, μουσουλμάνες μαθήτριες, στό όνομα του «δυτικού» ανθρώπινου δικαιώματος τής προσωπικότητας, προσήλθαν στό σχολείο τους μέ τήν παραδοσιακή θρησκευτική τους μαντίλα, προκαλώντας τήν επίκληση, εκ μέρους άλλων μαθητριών, γονέων και δασκάλων, άνάλογης σοβαρότητας «δυτικών» δικαιωμάτων, όπως τής άνεξιθρησκείας, τής λαϊκής εκπαίδευσης κ.ά. Τό φαινόμενο, ως γνωστό, επαναλαμβάνεται συχνότατα στό τουρκικά πανεπιστήμια.

Μέ τό παράδειγμα αυτό άναδεικνύεται, κατά τήν άποψη μου, ή δάνεια χρήση και ή έπιφανειακή άλληλεπικάλυψη δύο παράλληλων άξιολογικών κανόνων, τής κοσμικής ήθικης (μέ ύπόβαθρο όμως καθολικισμού) και των έπιταγών του μουσουλμανισμού (μέ ύπολαβάνον τό αίτημα τής εθνικής ιδιαιτερότητας).

Σέ τέτοιες ή ανάλογες περιπτώσεις πού άπτονται καί τής δικής μας (τών κατοίκων αυτής τής χώρας έννοώ) καθημερινότητας, ή ιδανική τοποθέτηση του δημοκράτη, δέν μπορεί νά είναι άλλη από τό διάλογο καί τήν ειρηνική επίλυση τής σύγκρουσης (κάθε πολιτισμική μείξη προϋποθέτει, μήν τό ξεχνάμε, προηγούμενη διαφορά) έτσι ώστε ο γόνιμος συμβιβασμός νά είναι τό αποτέλεσμα. Η άλλη άποψη (γνωστότατη στην ιστορία) είναι τής έξαφάνισης του Άλλου καί ή διά τής μαχαίρας επικράτηση του δυνατότερου. Ο σεβασμός όμως του Άλλου προϋποθέτει καί μάν άλλη αρχή. Τήν πεποίθηση πώς ή πρωτοβουλία τής χειραφέτησης δέν είναι εισαγόμενο είδος καί πώς ή άπελευθερωτική διαδικασία είναι καί παραμένει ευθύνη αυτών πού ύφίστανται τήν όποια (κατά τήν άποψή τους) καταπίεση.

Η πίο εύγενής, άπ' όσο ξερω, ύποκατάσταση πού έγινε στή σύγχρονη ιστορία, είναι αυτή εκ μέρους των κομμουνιστικών κομμάτων. Όταν ένα περιορισμένης εμπέλειας, αλλά παρ' όλα αυτά συλλογικό ύποκείμενο, ανέλαβε τήν χειραφέτηση στο όνομα όλόκληρης τής κοινωνίας, στον ίδιο βαθμό πού κι ή εργατική τάξη χρεώθηκε τήν ανάταξη όλων των ύπολοίπων ως τήν άνώτερη κι άταξική βαθμίδα.

Η βία (βλ. δικτατορία του προλεταριάτου) εύλογήθηκε στο όνομα τής μελλοντικής άνάστασης. Στή βάση της όμως υπήρχε τό γνωστό «ό σκοπός αγιάζει τά μέσα» κι αυτό πληρώθηκε μέ πραγματική καί —τό χειρότερο— ήθική κατάργηση. Μικρό παράδειγμα πού μοιάζει σύγχρονο. Έλάχιστοι από τους άνιδιοτελώς πεπεισμένους εκείνης τής εποχής, άναρωτήθη-

καν για τίς επιπτώσεις, όταν ή μηχανή κούρευε τους μουζικούς άγγελιδόν, μιάς καί αυτό γινόταν για τό καλό τους καί βέβαια στο όνομα άξιων πανοικουμηνικών καί σίγουρων, όπως ή υγεία καί ή πρόοδος. Καταθρακώνοντας, τήν άποψη πού είχαν αυτοί οι άνθρωποι για τόν έαυτό τους, άρα τόν αυτοσεβασμό καί τήν άξιοπρέπειά τους.

Έάν εκείνη ή, για πολλούς, πάρα πολλούς άνθρωπους, ειλικρινής προσφορά στή διαδικασία τής ανθρώπινης χειραφέτησης έδωσε τό αποτέλεσμα πού έδωσε, τί μας κάνει νά εμπιστευόμαστε τήν σύγχρονη, κυνική, άφ' ύψηλου καί επιλεκτική επίχειρηση σωτηρίας των άπανταχού τής γής μειοψηφιών από τους στρατοκράτες γιάνκηδες ή τους παγιδευμένους στή λογική των συμφερόντων τους σημερινούς Εύρωπαιούς ήγέτες;

Πώς δεχόμαστε μέ τόση επιπολαιότητα (όταν δέν ύπάρχει ιδιοτέλεια) τή μεταφορά του πυρήνα τής έλευθερίας από τό έσωτερικό τής ανθρώπινης βούλησης σε έξω-τικού;

Στό παρελθόν ή βοήθεια προς τους καταπιεζόμενους είχε ένα όνομα, λεγόταν άλληλεγγύη. Είναι ή μόνη πού δέν μεταφέρει άυταρχικά κι άυτάρεσκα τήν ευθύνη πού φέρουμε όλοι για τους έαυτούς μας, στους ώμους κάποιων

«άνώτερων» ένώ, συγχρόνως, διατηρεί τό επίπεδο τής άνθρωπιās πού μās βοηθάει νά ζήσουμε συλλογικά, ως κοινωνικά όντα. Τέλος, όσον άφορā τή λογική των κρατών (δέν παραβλέπουμε πώς ύπάρχει κι ή raison d'Etat πού έλεγε κι ο Τοκβίλ, κάποιες κοινωνικές ισορροπίες εκπροσωπεί κι αυτή) τό διεθνές ποινικό δικαστήριο για τους έγκληματίες των ανθρώπινων δικαιωμάτων κλπ. ήχηρά πού θίχτηκαν καί στον «διάλογο» του Πολίτη, ένα μονάχα σύντομο σχόλιο. Κανένας θεσμός δέν ύφίσταται ως τέτοιος, αν δέν διαθέτει νομιμοποίηση. Ό,τι ύποστηρίξαμε για τά άτομα, ισχύει, κατ' άναλογία, καί για τά κράτη. Μόνο αν άποδεχτούν έλευθέρως τίς αρχές, τό τυπικό τής διαδικασίας καί τήν ισότιμη έφαρμογή, αν, μέ άλλα λόγια, ύπάρξει γενικότερο κλίμα συμβιβασμού καί διαπραγματεύσεως μεταξύ μεγάλων καί μικρών κρατών αλλά κι εκείνων πού άνήκουν σε διαφορετικά ιδεολογικά, έθνολογικά καί θρησκευτικά γκρουπ, είναι δυνατή ή ευρεία άποδοχή κι ή ουσιαστική διεθνοποίηση τής ποινικής δίωξης σε βάρος των παραβατών συλλογικών αρχών. Άλλιώς μιλάμε για τό δικαιο του ισχυρότερου. Πού αν, για τίς άνάγκες του, βαπτίσει τό κρέας, ψάρι, λίγο ένδιαφέρει.

Ο σημερινός εύτελισμένος ΟΗΕ δείχνει καί τό βαθμό άνυποληψίας ενός τέτοιου μελλοντικού έγχειρήματος. Αυτά, μικρή μου Κατερίνα καί συνεχίζουμε, γιατί, είπαμε, οι καιροί είναι μεταβατικοί κι ή μόνη σίγουρη κρίση είναι αυτή του καθενός, όταν φέρει επάξια τό παρελθόν κι άνοίγεται άφοβα στο μέλλον...

Λίλα Χαμπίμπη

